

BYGD och NATUR

TIDSKRIFT FÖR HEMBYGDSVÅRD OCH NATURSKYDD

Utgiven av Samfundet för Hembygdsvård och Svenska Naturskyddsföreningen

Årgång 3 • Nr 1 • 1941

Utgör 22:a årg. av Tidskrift för hembygdsvård och 32:a årg. av Sveriges Natur

Ansvarig utgivare: Fil. dr JOHN NIHLÉN • *Redaktörer:* Fil. lic. NILS DAHLBECK och
Fil. dr JOHN NIHLÉN • *Redaktion:* Mästersamuelsgatan 3, Stockholm, Telefon 11 94 44

KULTURFÖRSVAR

I det svenska kulturförsvaret intar i dag hembygdsvård och naturskydd en framskjuten plats. Vår nationella frihet, vår urgamla demokrati äro omistliga tillgångar, men till dem ansluta sig andra värden, som var och en på sitt sätt skapa kärlek till svenskt land. Bygden med allt den gömmer av minnen, natur och historia, med sin rikedom på individuella skiftningar har i dessa tider blivit oss kärare än någonsin. Vi vilja också försvara vår kulturella egenart, slå vakt kring vår svenska natur och genom allt djupare inlevelse göra detta arv levande i vår egen tid. Vår rörelse och vår tidskrift äro viktiga led i denna verksamhet.

Hembygdsvård och naturskydd i vidsträckt mening, såväl upplysande som ingripande och skapande, är nu ännu mer än förr en samhällsuppgift. Vi måste därför under detta allvarliga år fördubbla våra ansträngningar. Hembygds- och naturskyddsrörelsens gemensamma organ Bygd och Natur måste göras till ett ännu rikare och mer levande uttryck för våra idéer, bli en talesman för aktuell hembygds- och lanskapsvård, ge ökad kunskap och inlevelse i hembygden.

Men det måste nå ännu längre än nu och få vidare spridning. Det är detta vår vädjan just nu gäller. Från alla dem, som nu äro medlemmar, hoppas vi livligt på fortsatt stöd under det viktiga år, vi nu inleda med ett nytt häfte.

RED.

FÖRÄNDRINGAR I VÅRT VILTBESTÅND

av Nils Dahlbeck.

Man kan väl förutsätta att individantalet inom en djurart alltid är utsatt för en viss variation. Gynnsamma perioder följas av mera ogynnsamma och resultera i en ökning eller minskning i antalet individer. Denna i det rena naturlandskapet ständigt skeende förändring håller sig dock alltid inom rimliga gränser. När människan ingriper tillkommer emellertid en destruktiv faktor, som kan ha katastrofala verkningar för en djurart och som stundom leder till total utrotning. Vi skola dock inte endast tro att det är den moderna kulturens herrar som ha skuld till en djurarts försvinnande. Även naturfolken ha visat sig kunna helt ta död på vissa djur. Den verkliga katastrofen kommer emellertid då primitiva människor, det må nu vara naturfolk eller representanter för s. k. kulturfolk, få de moderna vapnen i sina händer och ohämmat få taga och döda det som kommer i deras väg. För dessa är ju all natur endast något ont eller i varje fall något som man hänsynslöst kan utnyttja, utan tanke på morgondagen. Annorlunda blir det för de kulturfolk, som verkligen kunna göra anspråk på titeln och för vilka kulturen innebär ansvar och inte endast ett tillfälligt och kortsynt rofferi av tillgångar i deras omgivning. Ett av den framskridna kulturens utmärkande drag är just omtanken och uppskattningen av naturen. Den sanna jaktvården är därför en typiskt kulturell företeelse, den strävar att bibehålla kvaliteten av ett lands fauna och öka dess kvantitet.

Jaktvården är i detta stycke en del av den allmänna naturskydds-idén om en förnuftig hushållning med all vår naturs skatter och när den moderna jaktvården började framträda kan man gott säga, att den hade ett ur viltsynpunkt förött rike att taga hand om. Av vårt lands 50-tal däggdjur och 250 fågelarter intresserar sig jaktvården i främsta rummet för det 30-tal djur, som ha den största betydelsen för jakten och en av grunderna för jaktvårdsarbetet är att fastställa dessa djurarters utbredning och individrikedom. Vår kännedom härutinnan är alltjämt ytterst bristfällig, vi veta endast något så när, hur våra betydelsefullaste jaktbara djur ha det. Den hittills tillförlitligaste

Rådjuret har spritt sig starkt i landet, men ännu finns det stora tomma områden, som borde ha rådjur. Att få se ett rådjurskid är alltid en upplevelse. — Häringe, Västernorrlands län. Foto O. Salmonson 1937.

metoden att fastställa dessa arters ökning eller minskning äro sammanställningarna över antalet skjutna djur och jämföra dessa tal från de olika åren.

Som jag tidigare sade har den moderna jaktvården att taga hand om ett förött rike. Stora delar av vårt land är inte endast fattigt på vilt, utan praktiskt taget vilttomt. En minskning i en djurarts antal är därför en mycket allvarlig företeelse. Vi kunna ännu inte i något fall säga att ett djur i vårt land finns överallt där det kan leva och

i det antal det borde uppnå, möjligen bortsett från kråkor, skator och ett par måsarter, däremot kan man räkna upp ett stort antal djur, som tyvärr alltjämt äro så fåtaliga och så inskränkta i sin utbredning, att man kan se pessimistiskt på deras framtida existens.

I Uppsala läns jaktvårdsförenings årsskrift 1940 finnes en sammanställning av de senaste tio årens (fr. o. m. 1930 t. o. m. 1939) avjagning av fjorton djur, som närmast givit anledning till denna artikel. Det publicerade materialet gäller ju endast en liten del av Sverige, men jag tror att utvecklingsgången i stort kan gälla hela landet.

Älgen och rådjuret visa påtaglig och kontinuerlig ökning. 1930 fälldes 190 älgar och 1939 665 stycken inom länet. Älgstammen, som på 1830-talet nära nog var utrotad i vårt land, har sedan genom kraftigt skydd och klok vård vuxit och spritt sig. I övre Norrland är dock alltjämt stammen långt ifrån tillfredsställande och här florerar alltjämt olaga jakt i sådan omfattning, att vi ännu förgäves få vänta på en kraftig nord-norrländsk älgstam. En stam som skulle kunna vara verkligt stor och som för befolkningen skulle spela en mycket större roll än på något annat håll i landet. Vissa delar av Mellansverige ha nu en älgstam som icke bör få bli större och i sydligaste Sverige böra vi nog närmast se till att inte älgen ökar ytterligare. Samma tillväxt som älgen visar rådjuret. I Uppsala län sköts 1930 43 stycken och tio år senare kunde 227 fällas och stammen syns alltjämt vara i tilltagande. Rådjuret har nu spritt sig så långt norrut, att man nästan kan räkna med att det uppnått sin klimatiska gräns, men stora delar av dess utbredningsområde äro ännu allt för glest besatta.

Skogsharen, våra nordiska vintrars vita jösse, visar i länet minskning från 2.619 fällda 1930 till endast 697 1939, samtidigt som dess större införda släkting, fältharen, visar en ökning från 1.500 1930 till 2.903 1939. Från vissa distrikt rapporteras emellertid ökning av skogsharen på grund av frivillig inskränkning av jakten, anger länsföreningen, och en minskning av fältharen, som antagligen har sin orsak i lungmasken, vilken härjar hos fältharen men ej i samma utsträckning hos skogsharen.

Det stora problemet i hela landet är skogsfågeln katastrofala nedgång. Av tjäder och orre skötos i Uppsala län 1930 1.400 resp. 1.500 stycken och för det senaste rapportåret uppges endast 484 och 543 stycken. Orsaken till skogsfågeln nedgång är ju mycket omdebatterad. Man kan säkerligen tryggt påstå, att orsakerna äro många,

En grävlingsfamilj vid grytet. Grävlingen är i jägarkretsar starkt omdebatterad och förföljes ivrigt. Stammen har dock hittills hållit sig tämligen konstant. — Ur Carl Fries, »I skogen».

bl. a. utdikningar, röjningar, smittosamma sjukdomar, rovdjurens för hårda decimering, några svåra vårar och för hård beskattning. Om vår skogsfågel inte skall drabbas av en fullständig katastrof, måste vi nog med all kraft på bred front söka alla vägar, som kunna hjälpa upp stammen.

Att verkligen skogsfågeln gått ned katastrofalt över hela landet är så omvitnat att jag inte här behöver närmare lägga fram något större material. Nu arbetar man på alla håll och kanter med undersökningar över skogsfågeln sjukdomar och försöker föda upp skogsfågel och hittills har man lyckats plantera ut något hundratal för mycket dryga kostnader. Av alla faktorer, som kunna orsaka en

minskning av stammen, kunna vi endast kontrollera en enda och det är decimeringen genom jakt. I alla jakttidsskrifter uppmanas jägarna att skona skogsfågeln, men trots detta skjutes allttjämt skogsfågel i ett sådant antal, som vi aldrig kunna tänka oss att någonsin komma upp till i fråga om uppfödning och utplantering. Jag sade redan tidigare att vårt land ur viltsynpunkt är ett förött rike. Skola vi kunna rädda skogsfågelstammen och åter få den att växa till, måste vi taga till drastiska åtgärder och totalfreda all skogsfågel under ett årtionde. Invändningar mot ett sådant skydd äro inte hållbara. För det första böra vi tänka på den biologiska faran i att en stam inte kan minskas till den näst sista individen utan att den kritiska gränsen ligger långt högre. Ju förr vi med alla medel söka hjälpa upp stammen, desto förr få vi resultat och om vi vänta ytterligare några år kan det ta ett århundrade att återfå skogsfågeln, om det alls kommer att gå då. Genom ett förbud, även om det skulle överträdas i många fall, skulle vi dock kunna öka skogsfågelstammen årligen med åtminstone i runt tal 10.000 tjädrar och 12.000 orrar. Att en sådan åtgärd är ett jaktvårdsintresse är otvivelaktigt. Det bör emellertid även vara i den enskilde jägarens intresse att hellre avstå från jakten under några år än att jaga ytterligare ett par år och sedan få avstå för alltid.

Att katastrofen är nära visar även en anhållan från Västerbottens läns landsting och länsstyrelse om mycket strängare fridlysning av skogsfågel än den nu gällande, en anhållan som förvånansvärt nog avstyrktes från jägarehåll och som fick avslag hos Kungl. Maj:t.

Den samtidigt skeende minskningen av rapphönsen från 7.142 till 1.363 och ökningen av fasanen från 4.776 till 9.958 kan kanske delvis sökas i konkurrens, som åtminstone vissa jägare med bestämdhet hävda. Om bytet är önskvärt är ju tvivelaktigt. Det ekonomiska utbytet av rapphöns och fasan är i varje fall ungefär av samma storleksordning.

Anmärkningsvärt är, att morkullan under tioårsperioden hållit sig praktiskt taget konstant med årligen omkring 660 fällda fåglar. Samma konstans uppvisar även grävlingen med i medeltal 350 styc-ken fällda per år. Räven är trots de låga skinnpriserna näst efter älgen landets värdefullaste villebråd och den visar en ökning, som i Uppsala län uttryckes med 500 fällda det första året i perioden och 893 det senaste. Duvhöken visar för perioden en tämlig konstans men med årliga starka variationer, lägst 381 och högst 708, närmast beroende på intensiteten i fångsten.

Under senare år ha här och var uppträtt spelgalna tjädertuppar, orädda för människan spela de längre och ivrigare än normalt. — Grinduga, Valbo socken. Foto Yngve Christiernsson 1937.

Förföljelsen av duvhök inger även starka farhågor. Genom de allt flera hökburar och kråkfällor, som sätts upp för varje år, blir det inte bara allt svårare för höken att klara sig utan även för alla andra rovfåglar. Även om den gode, moderne jaktvårdaren har en rent naturskyddsbetonad inställning till rovfåglarna så veta vi dock, att allttjämt alla rovfåglar som komma in i många, många burar i landet få dela duvhökens öde.

Sammanställningen upptar ytterligare två fåglar, som äro starkt påverkbara av det moderna samhället, nämligen gräsanden och krå-

Duvhökskona i boet hos sina nykläckta ungar högt uppe i den stora timmergranen. Om boet upptäckes får det i regel ej vara i fred många dagar. — Foto O. Knöppel.

kan. I avjagningen rapporteras en kraftig minskning av gräsanden med endast 2.874 skjutna änder 1939 mot 6.200 1930. Samtidigt som gräsänderna otvivelaktigt minska ute i markerna ha vi fått en stark invandring av änder till de större samhällena och städerna, där de matas och skyddas. Kråkans försörjningsmöjligheter äro ju störst vid de större samhällena, och dess allmänna ökning sker sålunda indirekt genom människans verksamhet, utan att den någonstans blir utsatt för ett aktivt skydd. En ökning sker trots all fosformos och avskjutning. Det lägsta antalet skjutna kråkor rapporteras från 1934 med 9.823 och det högsta från 1937 med 40.150 stycken. Med ett medeltal av årligen 17.800 dödade individer tar kråkan med bred marginal ledningen, som det vanligaste viltet. Att alla dessa kråkor bara slängas bort syns ju vara ett slöseri med naturtillgångarna och att ungkråkan är en god stek vet var och en som prövat den.

De glädjande tendenserna kan man notera inom däggdjuren, ökningen av älgen och rådjuret, och dessa båda djur äro verkliga paradexempel på att en fredning har effekt. Till de sorgliga företeelserna, utom skogsfågeln utdöende och kråkans och skatans välmåga, bör man emellertid ytterligare draga fram tvenne mycket tråkiga symtom, som gälla hela landet. Det ena uttryckes klart i den anförda årsboken. »*Kattplågan* är lika betänklig som förr, trots en betydande avskjutning.» Om man gör klart för sig hur få av de avlivade kattorna som komma med i jaktvårdsföreningens tabeller, framstå de publicerade siffrorna från Uppsala län skrämmande stora: 1937 504; 1938 697; 1939 826 skjutna eller i fällor fångade kattor. Enbart från jaktvårdsområdena i Skåne rapporterades sålunda 1938 4.600 avlivade kattor, det är här fråga om kattor som träffats på ute i markerna. Det andra tråkiga symtomet är en nyhet för de senaste åren. »*Minken* börjar bli en allvarlig fara.» Från minkgårdarna rymma då och då en och annan liten vild individ. Detta för vår fauna främmande djur visar en obehaglig trivsel och har särskilt vid de större fågelsjöarna blivit ett lika svårt som ovälkommet tillskott till den rad faror som hotar vår inhemska djurvärld.

Mellan katt och mink och de rovdjur som tillhöra vår ursprungliga fauna existerar en principiell skillnad. Båda uppfödas nämligen av människan, och deras talrikhet i markerna blir därför inte beroende av tillgången på villebråd. Om villebrådsstammen minskas, minskas automatiskt även antalet inhemska rovdjur; katt och mink däremot fortfara att vara lika talrika, även när viltstammen nedgått så starkt att deras härjningar kunna innebära en fara för det jaktbara vildas bestånd, något som icke gäller rovdjuren inom vår ursprungliga fauna.

TANKAR KRING EN PRISTÄVLAN OM DEN BÄSTA HEMBYGDSUPPSATSEN

av Martin Nilsson.

I över tjugo år har hembygdskunskap funnits på folkskolans schema, och upptagande av densamma på skolans dagordning måste betecknas som en viktig händelse inom svensk hembygdsvård. Till en början yppade sig en viss villrådighet vid ämnets handhavande, och följderna därav blev en viss löslighet i kunskapsmassan. Men genom de nya undervisningsmetoder, som under senare år kommit till användning inom skolan, har hembygdsundervisningen fått vind i seglen, och genom att man mer än tidigare tagit hänsyn till barnet, dess begåvning, arbetstakt och uthållighet, har en naturlig verksamhetslust vuxit fram och befordrats. Därigenom har hembygdsundervisningen kunnat göras mera praktisk.

Genom hembygdsundervisning har man i våra skolor velat inskräpa vikten av att barnen lära sig se och förstå, vad de gemensamt äga av vackert och värdefullt omkring sig, lära sig uppskatta och väl vårda det arv de erhållit av gångna släkten. Då väckes kärlek till den egna bygden, och det är just ett av hembygdsundervisningens viktigaste mål. Hembygdsundervisningen kan sålunda aldrig bli föråldrad, och den har i tider som dessa sitt alldeles särskilda berättigande, ty nu mer än någonsin behöva vi hembygden som andlig kraftkälla.

Om hembygdskärlek väckes redan i barnaåren, tror jag, att den kommer att utvecklas, vårdas och växa hos den vuxne livet igenom och utformas till sann fosterlandskärlek. Därför blir studiet av hembygden betydelsefull både för oss själva, vår hembygd och vårt land.

Mången gång får den, som undervisar, se på bygden med barnets naiva blick för att fostra kärlek till den, och genom ett flitigt umgänge med naturen — här spela studieutflykterna en stor roll — blir hembygden mera levande.

Förutom samtal och direkta naturiakttagelser bör hembygdsundervisning även bedrivas genom skriftliga redogörelser, för att ge barnen tillfälle att spänna sina krafter. Skrivningen bör därvid få karaktär

av uppsats. Uppsatserna kunna gärna liksom samtalen få något av sagans form, och skildringarna böra eleverna gärna och helst illustrera.

Det finns naturligtvis uppgifter, som inte direkt intressera barnen, men då får man finna på något sätt att egga de ungas vilja. Tävlan mellan elever eller helst mellan grupper är inom detta såväl som vissa andra skolämnen vägar av intresse, ty viljan hos eleverna kan ibland stärkas, om de få mäta sig med varandra i ädel tävlan. Vid grupp-tävlan växer därjämte samhörigheten, och detta är en viktig faktor. Tack vare dylika eggelser kan ett eljest ointressant arbete ge barnen trevnad och arbetsglädje. Trevligt upplagda tävlingar, sådana som Radiotjänst i förening med Samfundet för Hembygdsvård för ett par år sedan anordnade om den bästa hembygdsskildringen, ha i sanning uppmuntrat eleverna och skänkt dem småsegrar i sitt arbete. Sådana tävlingar borde vinna efterföljd i långt större utsträckning än vad som skett. Glädjande nog ha under förra året ett par tidningar, Skara-Posten och Kristianstadsbladet, tagit upp denna lofvärda idé.

Den tävlan, som Kristianstadsbladet anordnade, stod öppen för samtliga elever i klasserna 3—7. Man ansåg nämligen, att hembygdsundervisning, rätt bedriven, inte bör förekomma enbart på lågstadiet utan ständigt »löpa som en röd tråd» genom alla skolans klasser. Tävlingen fick ske såväl individuellt som korporativt och uppsatserna skulle helst vara illustrerade, då teckningen liksom skrivningen är ett viktigt uttrycksmedel, och kan, även då den inte är fulländad, vara en mätare på barnets uppfattningsförmåga. Som förebilder för teckningen skulle i främsta rummet tjäna verkliga föremål, men fantasi-teckning fick också förekomma, och många elever hade i sina arbeten med förkärlek använt sig av den. För prisbedömningen uppdelades tävlingsbidragen häradsvis. Inbjudan till ovannämnda tävlan rönt ett mycket sympatiskt mottagande, och densamma visade till fullo den höga standard, som hembygdsundervisningen har i många av våra folkskolor, och det intresse som denna undervisning mottages med hos lärjungarna.

I grupp-tävlan hade icke mindre än 130 uppsatser om sammanlagt 420 sidor samt i den individuella tävlingen 102 uppsatser om tillsammans 420 sidor insänts. Det var intressanta uppsatser från skolor i den vackra Göingebygden — Nordskånes skogsbygd. Åsens barn och slättlandets hade på ett målande sätt beskrivit sin bygd. Berättelser funnos om företeelser före den tid, människan tagit bygden i besittning. Fornfynd, forn- och folkminnen hade stor plats i skild-

Gravhög, belägen i Köpinge, har förr varit omgiven av en stensättning, vilken till stor del bortförs. »Högen» får under ett studiebesök av skolbarn »uppleva» en ny storhetstid omgiven av en »skeppssättning», denna gång bildad av barnen. Foto M. Nilsson.

ringarna. Näringar i gången tid och nutid belystes. Gamla sedvänjor och byoriginal hade också berättare. Man återfann även skickligt skrivna uppsatser om kyrkan och dess betydelse m. m.

Efter tävlingstiden publicerade tidningen sedan varje vecka under ett par månader de bästa bidragen, med ett par uppsatser åt gången. På så sätt blev tävlingen ett trevligt minne för pristagarna, och genom att flertalet av de bästa uppsatserna gavs offentlighet, kunde jämväl de äldre få intresse för det som barnen fått upp ögonen för.

Här nedan låter jag några av tävlingsuppsatserna belysa, vad som förut framhållits.

Om »Vår by» skrev Ulla, 11 år:

»Jag bor i en by, som heter Köpinge. Det är en av Skånes längsta byar. Från norra till södra gränsen är den nära en halv mil lång. Köpinge är en stor jordbruksbygd med många gårdar och hus. Förr i världen lågo gårdarna mera mitt i byn, men nu ligga en del spridda i utkanten av den. I äldre tid hade Köpinge en mycket stor betesmark, kallad Köpinge fälad. Äldermannen förestod betesmarken. 1938 delades 'fäladen' upp, så att varje bonde fick sitt stycke. I Kö-

Under en studieflykt håller läraren en orienterande lektion om hembygden. Foto M. Nilsson.

pinge finnas två 'byastenar'. Vid dem sammankallade äldermannen förr i tiden byns bönder, och så bestämdes vad som skulle göras för byn under nästa år. Byastenarna skola nu flyttas upp till vår skola. Bönderna kunde förr inte skriva, inte ens sina namn. Då hade varje byaman sitt bomärke. Vi ha aderton bomärken bevarade, så vi kunna se, hur de sågo ut...

Från Linderödsåsen skrev en pojke, som heter Lennart, följande om sin by, Bösarps:

»Bösarp ligger i västra delen av Linderöds socken. Till byn leder en mindre väg. Byvägen går genom byn i en båge. Vår by ligger ganska högt. Överallt finns backar och små dalar. Mellan några backar flyter en mindre å fram. Den mynnar ut i Ringsjön. Ån flyter djupt nere mellan höga vallar. Sydväst om Bösarp ligger en torvmosse med torvströfabrik. Strax intill torvmossen finns en kronopark med gran och bok. I parken finns ekorrar i mängd ävensom älg och rådjur.

Jordbrukarna i byn sköter jorden bra. Den är inte så bördig som slättjorden, men vid goda år blir skörden i alla fall ganska bra.

En kilometer från Bösarp har på en höjd stått ett gammalt torn. Därifrån har man kunnat se femton kyrkor. Lite från tornet finns en gammal jordhåla, där människor förr bott. På en backe, bevuxen med ljung och enar, finns en samling stenar, som man antar varit en domarring...

Inga Lisa, 10 år och bosatt i Träne, hade en trevlig liten skildring om »Byaklockan»:

»I Venestads by finns en fin byaklocka från 1600-talet. Här finns i Norden bara en sådan till, och den är bevarad på ett slott, som heter Svaneholm.

Byaklockan i Venestad hamnade på sin tid i en mosse — troligen på den tiden, när svenskar och danskar brukade kiva och kriga med varandra —. De, som togo den, hade troligen tappat den i mossen. Efter lång tid fann man den där. Den sattes först upp på ett hustak. Man brukade så ringa i den, när s'll-handlaren kom till byn. Då kommo byns gummor med sina lerfat och köpte sill. Därför fick byaklockan smeknamnet sillaklockan. Det ringde också i den, då eldsvåda utbrutit i byn. Klockan står nu vid handlare Nilssons trädgård. De ha byggt en ställning till den för att skydda den...»

Elsa, som är 12 år, berättade om »Naturväsen»:

»Förr i världen voro människorna här liksom överallt mycket vidskepliga och skrockfulla. De trodde på en mängd naturväsen, såsom mara, troll, tomtar, bäckahäst o. s. v. Man satte därför kvistar och eggjärn över dörrarna för att skydda sig mot maran. En del i vår tid sätta också järn över dörrarna, vanligen hästskor, och de säga, att det betyder lycka, men det är mycket möjligt, att de ännu äro rädda för maran, fast de inte vill säga det...»

Om »Spökhistorier» skriver en 11-årig flicka, som heter Linnea:

»Människor trodde för på alla sorters spöken och underliga väsen. Det är så roligt att höra de gamle berätta spökhistorier. Jag har hört en sådan historia, som handlade om en gubbe, som var ute och gick i skogen. När han gått ett stycke, kom han till en grind, och där hörde han ett konstigt ljud. Det hördes, som det varit ett litet barn som grät. Plötsligt blev ljudet så grovt, som om det varit en tjur, som bölade. Gubben blev arg och sade: 'Håll mun på dej, annars så...'. Längre kom han inte. När han sagt sista ordet, fick han en rungande örfil. Vem som gav den, fick han inte reda på, ty han såg inte någon. När han kom hem, vågade han inte prata om vad han råkat ut för, ty då kunde han bli farligt sjuk. Han teg och lade sig, då han kom hem. Men det hjälpte inte. Gubben blev svårt sjuk och fick ligga i åtta dar.

Skogssnuvan bodde i skogen, trodde man. När någon kom i hennes närhet, förvillade hon dem. De kunde gå vilse en hel natt. Men om de vände ut och in på kläderna, som de hade på sig, kunde de råka rätt igen. När de äntligen kommo hem, kunde de höra någon, som gapskrattade. Det var skogssnuvan, som tyckte, att hon gjort det bra.»

Om »Vår kyrka» berättar Ingvar, som är 12 år:

»Om vi varit med en dag på 1200-talet, så skulle vi fått se ett långt tåg av vagnar mot vår by. Vagnarna drogos av oxar. Stora och tunga stenblock ligga på de enkla vagnarna. Färden går mycket långsamt, ty djuren äro trötta. Snart är man framme efter den ansträngande färden. En skeppssättning, som funnits i socken och bestått av ett 50-tal stenar, fick då släppa till sina stenblock. Dessa skulle bilda grunden till ett tempel åt Vite Krist. I Skåneland hade kristendomen redan då predikats i trehundra år...»

Hos de minsta barnen är det hemmet, som spelar en stor roll i berättelsen.

Lille Roland, 9 år, skriver:

»Nästan mitt i Hammar (intill Kristianstad) ligger mitt hem, som är den käraste platsen på jorden. Jag håller så mycket av far och mor och mina syskon. Jag ville så gärna hjälpa dem och andra människor, för man har så god framgång, när man hjälper andra, och så är det roligt att se andra glada. Jag vill en bli god och hjälpsam karl för Sverige och Skåne, som är mitt allra käraste på jorden...»

Exemplen kunde givetvis mångfaldigas, men det tillåter inte utrymmet. Det anförda visar dock, att intresset för hembygden blivit större i skolans undervisning. Mycket är gjort för att göra hembygden känd och älskad men mycket återstår att utföra, ja, en del blir på grund av utveckling och nyare forskning aldrig färdigt. Men genom ett på ömsesidigt förtroende grundat samarbete mellan skolfolk och hembygdsvårdare, skall hembygds-kunskap allt mer gynnas till gagn för land och folk. I vår bistra tid fordras nämligen, att hela vårt folk genom nyväckt hembygdsintresse lär sig uppskatta det värdefulla i fädernearvet. Om skolan söker väcka ifrågavarande intresse och lägga grunden för hembygdsstudierna, så böra hembygdsvårdare och folkbildningsorganisationer bygga vidare. Då blir hembygdsrörelsen, vad den bör bli, en folkrörelse. Uppslag och metoder kunna givetvis växla i vårt arbete, men det är av mindre vikt, huvudsaken är att vi väcka kärlek till den egna bygden. Därigenom blir vårt folk bättre förankrat i den, och vi förstå då, att om vi bo i stad eller på landsbygd, så äro vi ändå alla medlemmar i ett fritt och älskat fosterland.

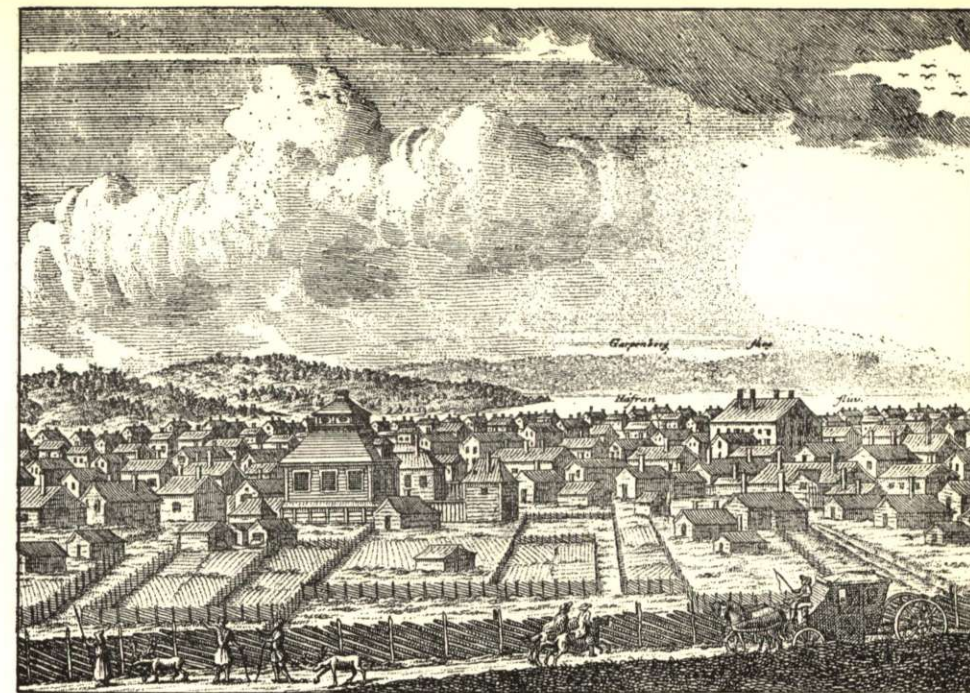
SVENSK SMÅSTAD

av Bengt Cnattingius.

På kontinenten är småstaden alltid askungen bland städerna, inbegreppet av inskränkt spetsborgerlighet och efterblivenhet. I Norden, där storstaden aldrig dominerat, har småstaden i allmänhet inte kunnat degraderas så djupt. Snarare har den förbundits med idyll, stillhet, kontemplativ ro, förnöjsam idoghet och andra numera avlagda dygder.

När här en lans skall dragas för småstaden, sker det inte för att sätta den i motsats till storstaden utan för att draga fram några av dess karakteristiska drag och se till i vilken grad de kunna anses värdefulla och därför värda att bevaras. Vi måste vaka över att våra dagars likriktning inte tar sådana former, att våra små vackra städers egenart helt utplånas och att de förlora en karaktär, som bestämts och utformats av århundradens utveckling. Det skall visa sig, att denna särpräglade karaktär innehåller väsentliga element av den trevnad, som samhället bör bjuda sina inbyggare eller en förutseende medborgare bör vara med om att bjuda sitt samhälle. Dessutom skall förutskickas, att vi icke besjålas av någon falsk romantik, knappast av någon romantik alls. Sålunda önska vi gärna se rena gator, sunda och ljusa våningar, tillräckliga utrymmen och god belysning men också gator med en bredd, som svarar mot hushöjden, samt största möjliga hänsyn till grönska. Fordran på hygien är ett hembygdsvårdskrav, ty det sammanhänger med trevnad, nöje och överhuvud med modern livsföring.

Den, som kastar en blick tillbaka på våra små städers utveckling under de sista århundradena, skall finna en viss enhetlighet, en fast organisation, som bottnar i en idealisk gemenskap mellan medborgarna och mellan grupper av inbyggare. Denna inre sammanhållning uttrycker sig också i stadens exteriör. Panoramabilderna i Suecia-verket verka ganska övertygande och äro åtminstone i rätt stor utsträckning sanningsvittnen. På dem kan man studera gamla tiders standardisering, som utmärkes av enkel måttfullhet och soliditet. En ny tid inföll emellertid med industrialismen och de gamla hantverks-

Hedemora efter Dahlbergs Suecia antiqua. Över de enkla envåningshusen resa sig två monumentalbyggnader: kyrkan och rådhuset. Gårdarna t. v. i stadens utkant äro tydligen lantgårdar med åkerbruk som huvudnäring.

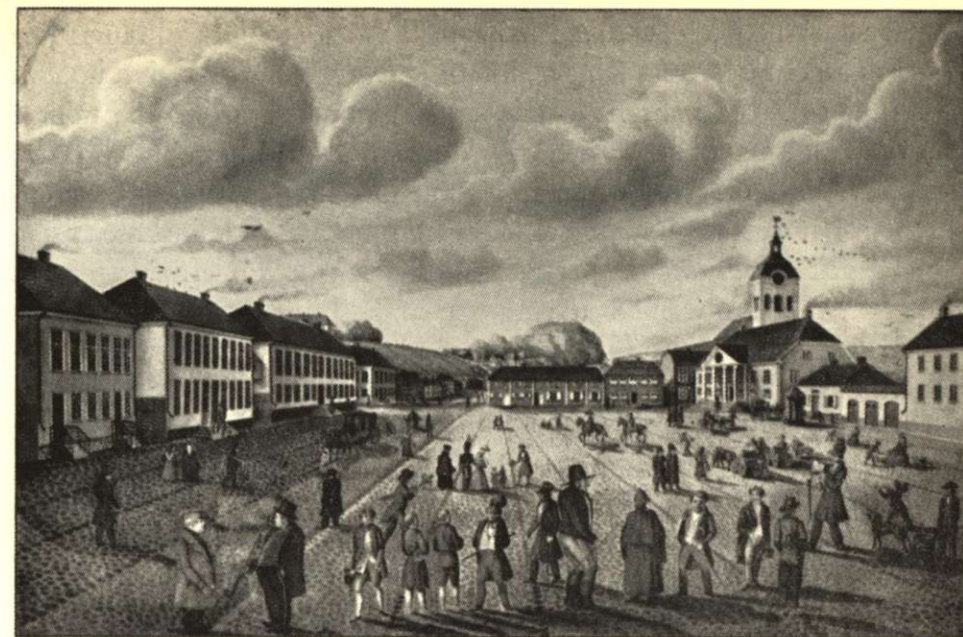
organisationernas upplösning vid mitten av förra seklet. Sedan dess ha våra småstäder inte riktigt funnit sig till rätta. De flesta ha då och då försökt ta steget över tröskeln för att bli storstäder. I regel ha de endast lyckats efterbilda storstadens avigsidor och skapat en bebyggelse- och sammanlevnadsform, som resulterat i karaktärslöshet. Stadierna i utvecklingen kan man inte studera bättre än i Ludvig Nordströms fängslade skildringar av Öbacka. Han målar först tavlan av ett idylliskt småstadsamhälle med en massa små fiskarstugor kring kyrkan. Nöjena äro enkla och framför allt okultiverade, och den åtta veckor långa sommaren blir en ständig kermess (»Fiskare», 1907). Så kommer nästa generation. Fiskarna ha blivit borgare. De bygga hus lika fina som residenset (»Borgare», 1909). Herrskapshögfärd blir utmärkande drag hos det nya borgerskapet, vars krönika han förlämnar kraftig lokalfärg och äkta vildmarksdoft (»Herrar», 1910, »De tolv söndagarna», 1910). En sådan småstadskrönika har inte något motstycke på annat håll. Inte ens Hjalmar Bergmans

Visby är den enda stad, vars stadshotell härstammar från medeltiden. En teckning av C. S. Hallbeck visar det pittoreska utseendet av byggnaden på 1800-talet. — Ur »Svenska folket genom tiderna».

»Markurells i Vadköping» och »Herr von Hancken» med Västerås-motiv eller Erik Fahlmans »Firman Åbergsson» från Falun gå upp mot Nordströms skildringar.

Vissa drag i småstadens fysionomi äro typiska och måste omnämnas, då det gäller frågan om vård åt det värdefulla i småstadens yttre. Ett sådant drag är sambandet med landsbygden, ett samband, som har en rik historisk bakgrund. Borgaren bibehöll länge modernäringen som den säkraste inkomstkällan. De flesta hantverkare och köpmän hade utanför staden sin lilla teg att odla. Stadsgården omfattade därför inte bara bostads- och förrådsrum utan även fähus, lador och bodar. Detta hälftenbruk var ett band, som knöt borgaren och bonden samman, även om den förre hade lätt att se lantmannen över axeln. I många fall utgjordes borgaren av en nyss inflyttad odalman — kanske hade han knappast fullt frivilligt lämnat sin säkra vistelse på landet för att placeras i ett nygrundat stadsamhälle, sådana som rätt talrikt tillkommo på 1600-talet. »Tillförordnade stadsinvånare» kallade Umeåborna sig helt blygsamt under nybyggartiden. Eljest

Torget i Växjö år 1837 (akvarell i Smålands fornsal, Växjö). Ett typiskt småstadstorg, som domineras av kyrka och rådhus (t. h.) samt de förnämsta köpmannahusen (t. v. och i fonden). Längst bort ses biskopsgården, där Esaias Tegnér då bodde. Biskopen ses förresten promenerande över torget i sällskap med domprosten Elmgren. Övriga personer, som röra sig på scenen, äro allesammans kända Växjöbor: landshövding Mörner, general Wrede, borgmästare Palm, kopparslagare Hammargren o. s. v. Ur »Svenska folket genom tiderna».

var ju böndernas motvilja mot staden rätt förklarlig, sedan all köpen-skap skulle förläggas dit. Men borgarna fingo minsann fortsätta sitt åkerbruk! Det finns ett dokument, som på ett enastående livfullt sätt belyser bondens fruktan för staden. Det är målaren Pehr Hörbergs självbiografi. Han skildrar, hur han som gosse första gången kom till Växjö: »Jag må väl här litet nämna om den hänryckning och häpenhet, som föll över mig då jag kom till staden. Gud vet, huru det har lyckats mig, om jag alldeles på egen hand kommit in där: ty jag hade (kanske i följd av föräldrarnas exempel) en besynnerlig fruktan för alla personer, som voro (eller syntes) högre än bönder; jag begriper mig knappt själv häruti. Nu, som jag allt närmare och närmare nalkades staden, så öktes detta slags fruktan; änteligen kommo vi till tullen; gubben gick in till tullaren och jag höll hans häst. Jag kastade ögonen framåt gatan, och allt förekom mig majestätiskt. Emellertid

kom en och frågade, vad jag hade på hästen att göra? Han måste fråga mig fyra eller fem gånger, innan jag var i stånd att giva honom nöjaktigt svar, ty hans höga anseende (i mina ögon) irrade mig. I detsamma kom gubben ut, och gav sig i samtal med honom och flere; detta hade samma verkan på mig, som den hjältemodige officerens exempel har för sin soldat; min häpnad begynte då minskas, ty jag såg det gick an att tala med stadsinvånare, och det ungefär på samma sätt, som man talar med bönder.» Denna skildring av lantgossens skygghet, blyghet, misstänksamhet och häpenhet över småstadens imponerande storhet är dräplig och mycket belysande.

För att återgå till borgarnas lantbruk, kunna som exempel nämnas berättelser med en blandning av idyll och panik, som förorsakats bara av otillräcklig hägnad för kreaturen. I början av 1700-talet hände det i Hudiksvall att tre oringade svin togo sig för att böka upp det med stor möda iordningställda stortorget, stadens stolthet. Ännu mera belysande är notisen, att en borgardotter i samma stad bötfälldes 1730 för att hon en bönsöndag under gudstjänsttiden sått och räfsat på sitt stugutak. Jag nämner detta näringshistoriska förhållande därför att det har präglat ett framträdande drag i stadens bebyggelse. Sambandet med det omgivande landskapet förmedlades av lantbebyggelse, trädgårdstäppor och borgarnas tegar i utkanterna. I vår tid äro de städer lätt räknade, där utkanterna ordnats på ett tilltalande sätt. I allmänhet gå dock småstäderna före, medan storstäderna ha mest på sitt samvete i detta hänseende.

Ett annat samband med landet ägde staden i *torget*. Här mötas borgare och bönder i köpenskap, och med landsbygdens produkter avspeglar det årets skiftande växlingar. Torget är också stadens skådeplats, en scen, som tydligast förråder samhällets egenart. Man skulle mycket väl kunna karakterisera städerna i Sverige efter deras omvårdnad av sina torg och efter livet på torget. I tätén skulle väl komma Fiskartorget och Stora torget i Västerås, Stortorget i Kalmar, torget i Nyköping och några andra. Bebyggelsen vid torget har naturligtvis varit mest utsatt för övergrepp. I regel har staten först länkat in utvecklingen i en felaktig riktning, och genom ett nytt posthus i för stor skala begynt missbruket av för hög hushöjd och främmande formgivning. Om ej en välsignelsebringande fattigdom sedan hindrat staden själv, har den ofta fortsatt på den inslagna vägen genom ett pampigt rådhus. Därefter har det inte varit svårt för de enskilda borgarna att följa efter, helst i sällskap med en framåtsträvande inne-

»Folkmarknad» i Västerås 1865, efter en målning av J. W. Wallander. På torget samlades en sensommarsöndag landsungdomen för att söka nya platser. Torget är här lokal för arbetsförmedling. Ur »Svenska folket genom tiderna».

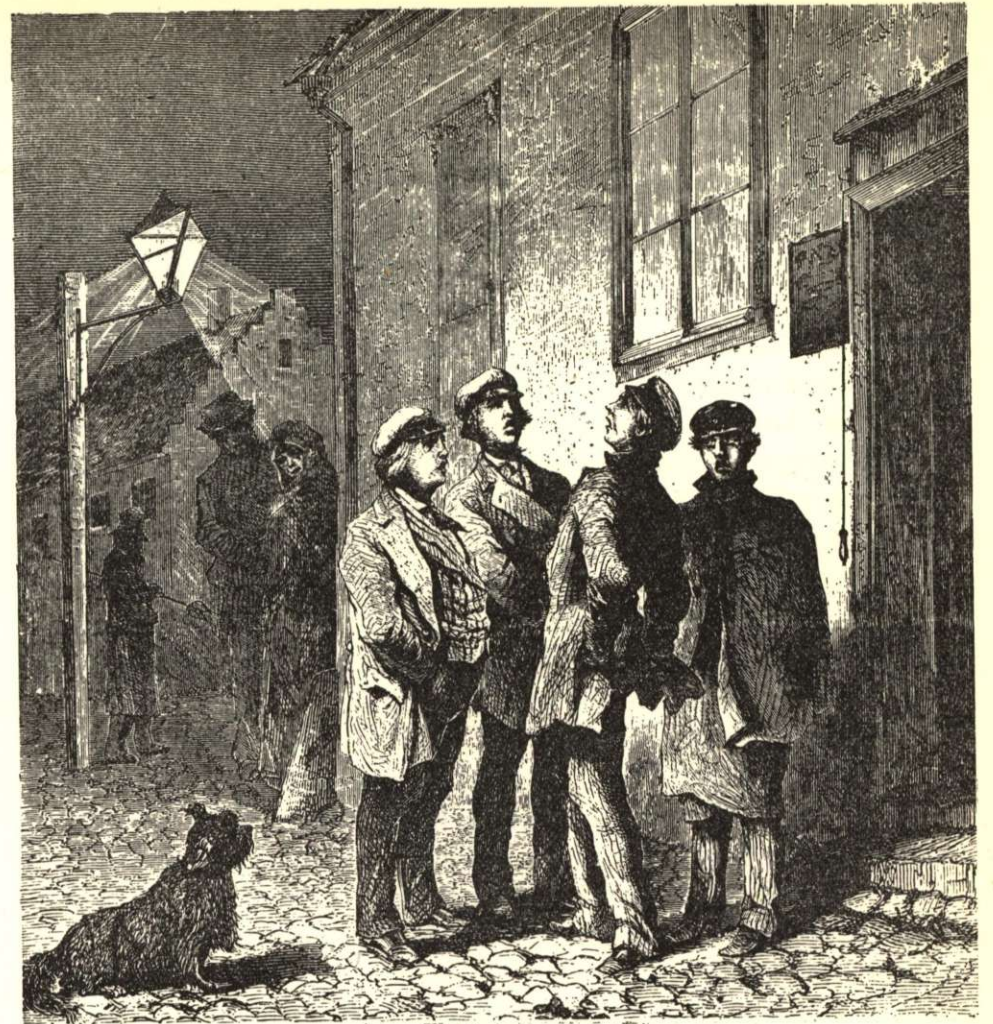
havare av Stadshotellet. På kort tid har på detta sätt stadens fysionomi på den mest väsentliga och känsliga punkten förändrats och i många fall helt fördärvats, och oreparabel skada har tillfogats småstadsideyllen. Ett i senare tid tillkommet skulpturmonument kan inte hjälpa misstagen.

Gamla bilder av våra småstäders torg visa oftast en brokig tavla av livlig köpenskap och gemytlig stämning. Idyllen är övervägande fridfull. Men under marknaderna ökades tempot, och pastoralen övergick ibland nästan till drama. Marknaderna ha sin egen kulturhistoria. Oupplösligt voro de förbundna med städerna, och många städer hade sin specialitet: Lövmaknaden i Karlskrona, Hindersmässan i Örebro, Samtingsmarknaden i Strängnäs, »Skeninge marknad», som var en Olofsmässa, Korsmässomarknaden i Härnösand, Pålsmässan i Sollefteå och Arosmässan i Västerås, för att bara nämna några. Staden förvandlas under dessa marknadsdagar till ett oroligt och stundom

riktigt farligt härläger. Med yttre glans och ståt sökte staden själv ge marknaden en så festlig ram som möjligt. Från Härnösand skildras marknads högtidliga öppnande på följande sätt av ingen mindre än Ludvig Nordström: »Först kom den ene stadsvaktmästaren i uniform och med en väldig stav, försedd med en mycket stor försilvrade knapp, i handen. Efter honom kom stadens konstfärdige trumslagare, Möhr, med stadens ofantliga trumma hängande i ett 10 tum brett skinnbälte med stora blankpolerade mässingsspännen. Efter dessa dignitärer kom den egentliga marknads-utlysaren, stadens till rangen första vaktmästare, ridande på en vit häst och klädd i vita skinnpantalonger, korta stövlar med gula uppslag, blå frack med blanka mässingsknappar och en svart hatt med brett gult band, som, plymen undantagen, fullkomligt liknade den hatt, konung Karl XIII bar som Sveriges storamiral. Sedan denna trio stannat på stadens stora, av marknadsstånd redan omgivna torg, lät Möhr höra en virvel, som väl kunnat uppväcka de döda, varefter marknadskungörelsen upplästes. Därefter slogs åter en virvel och sedan en marsch, under vilken tåget sakta framskred, förnyande samma ceremoni i varje gathörn. Under marknadslopp slogs tapto varje kväll kl. 9, och den stora stadsvakten intrummades slutligen i det av hela publiken s. k. »Kortegalet» (Corps de Garde), som f. t. utgjordes av ett fängelserum i den gamla stadsarresten. Dit indrogos även alla nattsvärmare, som icke kunde stå på egna ben. Att åskåda allt detta var ett nöje, som icke försakades. Vi klappade händer av hjärtans lust och ropade: »Hurra för Kortegalet.»

En annan mycket bekant norrländsk marknad var Pålsmässan i Sollefteå den 25 januari. En väldig omsättning av nordlandens produkter ägde rum här, och ett pittoreskt arktiskt inslag utgjorde de många lapparna med sina varor. Hindersmässan i Örebro vid ungefär samma tidpunkt var inte mindre glansfull — »en mellansvensk bruksriksdag» har Hjalmar Bergman kallat den. En egenartad kommersiell festlighet var lövmarknaden i Karlskrona. Dess dunkla förflutna förrirrar sig ända ned i urgammal, primitiv källkult.

Samuel Ödmans skildringar från skollivet i Växjö på 1700-talet visar vilket nöje även skolans stora händelser utgjorde, och eftersom staden kretsade kring sin skola i mer än en bemärkelse, gjorde den dess högtidligheter till sina. En sådan händelse var studentabiturienternas avresa till universitetsstaden, en årligen återkommande festlighet av stora mått, i vilken hela samhället deltog.

Till de fasta sederna i Uppsala hör väl studentserenaderna. (Efter ett träsnitt av G. Broling 1869). Ur »Svenska folket genom tiderna».

Fanns någon böjelse för kulturliv i våra småstäder? Något försök att skildra detta kan inte göras här. Över detta vilade fordom en prägel av enhetlighet. Kyrkan och skolan dominerade från början. Den, som vill fördjupa sig i den betydelse de gamla gymnasierna haft i städernas bildningsliv, skall finna ett nästan outtömligt ämne. Ännu i dag ger sig denna betydelse till känna mångenstädes i stadsbilden. Tänk bara på Västerås, som enligt Rhyzelius ägde »ett kongeligt och till alla delar fullkomligt gymnasium». T. o. m. skolans gamla fängelse är här bevarat. Ännu i dag kunna vi ana den gamla skolans roll i Skara,

Växjö, Linköping och Strängnäs. Om sistnämnda stad kan man säga, att den hållits vid liv av sin skola. I Härnösand är det gamla vackra gymnasiet förvandlat till rådhus. Gymnasisternas stora roll i denna stad inskränkte sig inte bara till att de 1710 tuttade eld på det lilla samhället. »Norrlands Athén» hade inte fått detta namn utan den lilla spirande bildningshärd, som tillika med kyrkan dominerade staden.

Man kan fråga sig: Har den svenska småstaden betytt något för våra konstnärer? Redan i Elias Martins konst tycker man sig skönja ett svar. Och bland 1800-talsromantikerna kan man peka på Kilian Zolls älskliga skildringar. I Visby ha många svenska konstnärer fått inspiration, ända från idyllens tid med Palm och Scholander till Aguéli. Gränna lockade under de idylliska åren före världskriget en grupp expressionister: Leander Engström, Isaac Grünewald, Sigrid Hjertén samt Viktor Axelsson. Från en något senare tid behöver man bara nämna Falun med sin märkliga konstnärskoloni under 1900-talets andra årtionde. Men samtidigt får man inte fördölja avigsidorna. För många genier har småstaden verkat hämmande. Olof Sager-Nilsson och Ivan Aguéli uppfattade nog sina hemstäder, Åmål och Sala, närmast som fiender.

Fredrik Böök klagade en gång över de svenska småstädernas alltför stora syskontycke. Det är svårt att ge honom rätt. Tvärtom förvånar man sig över artens rikedom på variteter. Ett mångskiftande galleri passerar för vår blick, när vi tänka på våra svenska städer med deras växlande fysionomi bara i silhuetten. Många bevara rätt troget sitt medeltida arv i stadsbilden med kyrkan som dominant, såsom Skänninge, Arboga, Torshälla, Strängnäs, Västerås och Lund. På andra ställen har kyrkan en medtävlare i slottet, t. ex. Linköping, Nyköping, Vadstena. En tredje typ låter slottet ensamt behärska stadsbilden, t. ex. Kalmar och Mariefred. Eller man behöver bara tänka på vattnets betydelse att ge liv åt vyn. Vad vore Nyköping, Karlshamn, Köping och Söderköping utan sina små vattendrag? I de olika stadspartierna skönjes ofta det väsentliga elementet i städernas uppkomst och ursprungliga funktion: biskopsstäder eller befästa städer, hantverksstäder eller köpstäder. Det borde vara en angelägen uppgift att söka bevara ett så starkt synligt uttryck av en stads ursprung och betydelse. Byggnadsordningen ger visserligen ett visst skydd åt kärnpunkterna i den gamla bebyggelsen, men många synder kunna begås inom den icke alltför snäva ram, som lagen skurit till. Vi behöva bara tänka på de förluster, som svensk stadsbyggnadskultur fick lida i

Strängnäs under 1800-talets senare hälft, först med kyrkogårdsmurens rivning och sedan efter branden 1871 med den nya stadsplanen. Och Vadstena, »drottningen bland våra småstäder», som Anna Lindhagen skrev 1917! Den kunde, säger hon, »ännu med *tämligen* rent samvete spegla sig i Vätterns vatten».

Många svenska småstäder ha under de sista tjugo åren begåvats med goda konstverk i form av brunnar, monument och statyer. En jämförelse med många utländska städer utfaller avgjort till vår förmån. Frikostigheten har varit mycket stor, och den glädje en donator bereder sin hemstad med en god friluftsskulptur kan inte överskattas.

Fullt så berömmade kan inte omdömet bli när det gäller parker och planteringar i våra landsortsstäder. Det förefaller som om trädgårdsmästarkonsten i Sverige blivit en smula efterbliven. Förståelsen för träden är outvecklad. Det finns t. o. m. städer i vårt land där laglig fridlysning av träd är påkallad. Så illa far man fram med trädens skötsel och så snar är man att fälla träd. Innan man beslutar sig för att fälla ett träd borde man betänka sig åtminstone hundra gånger. Trädens betydelse i stadsbebyggelsen kan nämligen inte överskattas. En särskilt god verkan ha träden i förbindelse med vatten. Åstränderna borde undantagas från bebyggelse för att ges en vacker utformning med träd. Men rätta träd. Pil och al äro självskrivna. Det får inte bli som i en mellansvensk stad, som för några år sedan ordnade en strandpromenad genom att först utlägga den vackra sluttningen till en stel stenkaj, sedan hugga ned alla gamla vackra pilar och alar och därefter ersätta dem huvudsakligen med dvärgbok. Sådant är väl hädanefter otänkbart, men upplysning behövs alltjämt.

I stadens utkanter är planteringen också mycket betydelsefull. Här skall den förmedla övergången mellan staden och landskapet. Helst böra gatorna i förstaden göras så breda att de kunna planteras med vackra träd. För smala gator kunna rekommenderas pyramidpoppel, pyramidalm, fläder eller björk och för breda gator lind, alm och rödblommig kastanj. En annan viktig funktion få träden som skapare av kulisser för att dölja en ful bebyggelse eller täppa till luckor i bebyggelsen. Kastanj och oxel äro att rekommendera. För att dölja nakna brandmurar bör man begagna klängväxter.

Ingenting är mera tacksamt än när den enskilde vill offra något för stadens skönhet och prydnad, och få ting äro mera räntabla i stadens drätsel än omsorgen om inbyggarnas trevnad. All sådan omvårdnad är i bästa mening hembygdsvård.

KUNGSÖRN I SAX

Den unge lantbrukaren från Rå i Vallstena sn, Gotland, med sitt tragiska fynd, den döda kungsörnen.

Den 24 sept. 1940 anträffade en ung lantbrukare från Rå i Vallstena ute i Linamyr på Gotland en död kungsörn, omkommen under tragiska, för att inte säga upprörande omständigheter.

Fyndet gjordes då den unge lantbrukaren på hemväg från myren gick utmed en mindre s. k. »landkanal» som går fram strax utmed myrens nordöstra sida.

Örnen låg då den anträffades ute i vattnet och dödsorsaken hade utan tvivel varit hunger och utmattning. Om benet hade den nämligen en sax vägande 2,4 kg., vilken slagit till strax ovanför dess högra, nedre fotled, klippt eller brutit av den nästan fingertjocka benpipan och gnagt av hud, kött och senor så att foten endast medelst ett par mindre sentrådar hängde kvar vid kroppen.

Hur den kunglige flygaren kommit att hamna i myren och varifrån den kommit är givetvis mycket svårt att avgöra. Att den här ute i myren, liksom under flykten dit, haft att utstå fruktansvärda lidanden kan man emellertid ta för givet. På platsen där den hittades var nämligen den höga bladvassen inom ett stort område alldeles nedtrampad, vilket tydde på att fågeln ända in i det sista arbetat för att komma loss

eller lyfta. Efter att till sist ha hamnat ute i vattnet och där fått sin fjäderskrud alldeles genomdränkt, hade detta dock blivit honom omöjligt. Gång på gång har den där gått löst på fångstredskapet med sin näbb och sin fria fot. Härom vittnade de delvis kringvridna skalmarna och de repor som kunde iakttagas på saxen ifråga.

Örnen, som under så olyckliga omständigheter fick sluta sina dagar i Lina myr på Gotland, var som nämnts en kungsörn och mellan vingpetsarna hade den en bredd av 2,20 meter. Längden från näbbspets till stjärtspets var 90 cm. och trots att den vid anträffandet var tämligen utmärglad hade den en vikt av 4,4 kilo. Saxen, som föreföll vara av utländsk modell, vägde jämt 2,4 kilo och de halvcirkelformigt böjda skalmarna hade en längd av 65 cm. Saxen saknade både tecken på att ha varit förankrad och igenkänningstecken och fabriksmärke.

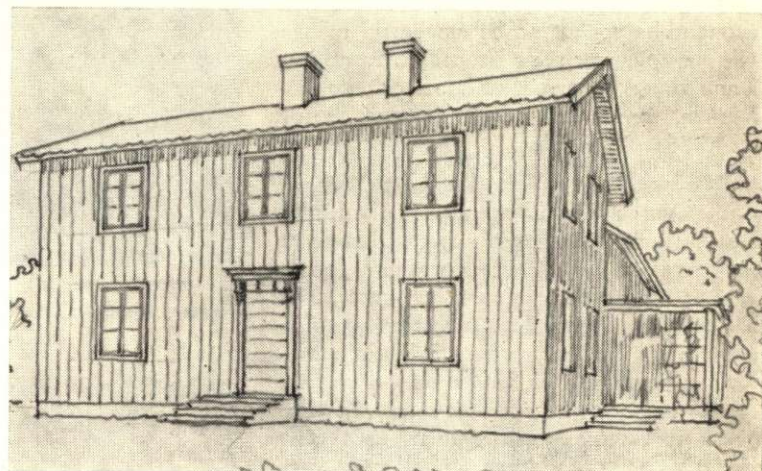
Så fort fyndet gjordes blev detta rapporterat till Riksmuseet som föranstaltade om fyndets tillvaratagande i den mån det var möjligt, örnkroppen var nämligen vid anträffandet delvis stadd i upplösning.

FASAD-PUTSNING

Den övre bilden visar hur en byggnadskropp, med goda proportioner i stort, vanställts med listverk, klumpiga fönsteromfattningar och omväxlande liggande och stående panel. Härtill kommer den otympliga verandan med sina våldsamma mått.

Den undre bilden visar ett förslag till restaurering av fasaden. Den stora verandan är nedriven. Listverken på fasaden äro borttagna och en inpanelning med stående bräder har anbringats utanpå den gamla beklädnaden. Nya fönsterbågar och ett tegeltak förhöjer ytterligare effekten.

Saxen hade nästan klippt av benpipan.

Var och vem som kan ha lagt ut det föga människovärdiga fångstredskapet, är givetvis omöjligt att säga. Som rävsax måste emellertid saxen anses för liten, och som höksax något för stor. Troligare verkar därför hypotesen om att saxen helt enkelt varit utlagd i syfte att fånga örn, eller möjligen också något annat djur som är mindre än räv. Av denna anledning torde man med skäl kunna ifrågasätta om inte örnen efter att ha mött sitt öde bort i de ryska eller finska skogarna tagit sig över till Gotland österifrån.

Saxen är av allt att döma hemgjord och såväl modell som material tyder även på främmande ursprung. Arvid Ohlsson.

Genom offentliga och enskilda insatser ha under årens lopp ett stort arbete uträttats för att rädda och åt framtiden bevara svenska kultur- och naturminnen i olika bygder.

Här må endast erinras om vad som uträttats genom Riksantikvarieämbetet för vården av våra fornminnen, kyrkor, äldre byggnader o. s. v., vad Nordiska museet gjort för allmogekulturens bevarande, vad Svenska Naturskyddsföreningen och Samfundet för Hembygdsvård gjort inom sina verksamhetsområden. På grund av uppgiftens väldiga omfång och de relativt små ekonomiska resurserna ha emellertid många viktiga uppgifter måst lämnas åt framtiden. Ännu finnas många landskaps- och kulturminnen, som kräva snabbt ingripande för att räddas åt bygden.

Det förefaller undertecknad som om åtskilligt vore att uträtta genom en ökad upplysningsverksamhet, som i främsta rummet skulle gå ut på att söka intressera lokala krafter för bygdens minnen och natur. Det har många gånger hänt att intresserade och offervilliga sockenbor ha tillskjutit medel för att restaurera en kyrka eller återställa ett fornminne i ursprungligt skick. Det har också förekommit, att bygdens folk tagit initiativ för att rädda en allé eller ett vackert träd för att inte tala om de åtgärder

Runstenen räddad genom sakkunnig restaurering. Inskriften kan nu utan svårighet läsas: Bergvid, han och Helga, reste denna sten efter Ulv, sin son. Han avled med Ingvar. Gud hjälpe Ulvs själ.

som på många håll vidtagits för att rädda äldre hus och gårdar från rivning eller vandalisering.

Genom en intensiv upplysningsverksamhet torde det vara möjligt, att på många håll väcka intresse för en aktiv natur- och bygdevård. Institutioner eller enskilda, som äro intresserade av denna verksamhet, borde sätta sig i spetsen för en upplysningsverksamhet, som ginge ut på att intressera bygdefolket för en hembygdsvård av här antydd art. Denna propaganda kunde lämpligen ske genom olika tidskrifter, genom dagspressen och möjligen också genom radio.

Men dessutom skulle man söka samla intresset kring vissa bestämda uppgifter och föremål, som direkt utpekades eller föreslogs.

Ett exempel på vad som kan göras på detta område visa bilderna på denna sida. En runsten ligger kullvält och sönderslagen, och om restaurering ej sker, äro stenbitarna

Runsten i Dillnäs sn, Sörmland, ligger sönderslagen och i fara att fullständigt spolieras.

Fil. dr Gustaf A. Eisen.

Filosofie hedersdoktor Gustaf A. Eisen är död, men resultatet av hans arbete skall ännu leva i tusentals år.

När Gustaf A. Eisen lämnade Sverige 1873 var han redan en framstående man, vars arbeten, särskilt rörande dagmaskar-

nas systematik, för all framtid tillförsäkrat honom en plats i den zoologiska vetenskapen. Att börja med ägnade han sig allttjämt i det nya landet åt zoologien, men kom sedermera att alltmer intressera sig för arkeologien. I U.S.A:s ekonomiska historia kommer han även att alltid leva i vördat minne som grundläggare av Californiens apelsin- och fikonodling. Hans kulturhistoriska insatser knyta sig huvudsakligast till två ämnen, den äldre indiankulturen och kalken från Antiochia, vilken senare han på goda grunder ansåg sig kunna fastställa som den kalk varmed nattvarden instiftades.

Det med vilket Gustaf A. Eisens namn längst skall leva är emellertid varken hans resultat inom arkeologi, ekonomi eller zoologi. Tack vare hans insats räddades nämligen »Sequoia National Park» till eftervärlden. Hans kamp för att rädda mammutträden var ingalunda lätt, men han lyckades. Motiveringen för att få detta enastående naturområde bevarat, som Eisen lämnade 1890, är till sina tankegångar som om den uttryckts av en naturskyddsman i år.

Allt ifrån sina studier på Gotska Sandön på 1860-talet tillsammans med Anton Stuxberg var Gustaf Eisen en naturskyddsrelsens förkämpe, och hela hans inställning till naturen och dess samhörighet med mänsklig odling hade grundats redan under skoltiden.

snart skingrade och bygden ett värdefullt kulturminne fattigare. Bygdens folk kan här göra en insats antingen genom ekonomisk hjälp till en restaurering eller genom att lämna frivillig arbetskraft. En viktig uppgift är givetvis också att till Riksantikvarieämbetet rapportera dylika fall. I detta sammanhang bör påpekas, att allt sysslande med fornminnen av gemene man är i lag förbjudet, och att all undersökning och restaurering av dylika måste utföras enligt Riksantikvarieämbetets anvisning.

Visserligen äro tiderna hårda och kräva

i första hand uppmärksamhet gentemot de riksviktiga frågorna, men frågan är huruvida icke den här framlagda tanken kan betraktas som ett led i vår strävan att stärka den inre fronten och därmed kärleken till fosterjorden. Bogislaw Klingspor.

Ovanstående synpunkter äro värda allt beaktande, och vi föra dem vidare till våra läsare med en livlig förhoppning om att de måtte mottagas med allt det intresse de äro värda. Vi emotse gärna förslag.

Red.

I ett brev till föreningen den 18 mars 1939 skriver han på tal om våra försök att rädda något av Sveriges natur: »Ett arbete som intresserade mig alltsedan jag var en trogen och tillgiven lärjunge af vår oförgätlige Per Aug. Säve i Visby 1857—62».

Sitt intresse för naturskyddsarbetet och kontakten med hemlandet släppte han aldrig. Svenska naturskyddsföreningens arbete följde han med brinnande intresse och breven från honom kommo alltid fyllda av stimulans för fortsatt arbete. Svenska naturskyddsföreningen sörjer därför inte endast sin aktade hedersledamot och en av världens största naturskyddskämpar utan även en verkligt god vän.

Ett gott uppslag.

I vårt land har man, som bekant, på flera platser kommit på den goda idén att samla material till — och ibland t. o. m. publicera — traktens historia. Nu senast Djursholm! Det är att hoppas att fortsättning följer, så att så småningom de flesta av landets många samhällen och socknar få sin historia att leva på.

Det torde därför kunna vara av ett visst intresse att anteckna att liknande strävanden göra sig gällande även i vårt södra grannland Tyskland. Där är det nu närmast byarna man vill komma in på livet.

Idén eller uppslaget heter »byboken» (»Dorfbuch»), och initiativtagarna äro bland andra den bekanta sammanslutningen »Kraft durch Freude» och »Tyska folkbildningsverket». Meningen med det hela är, att varje tysk by eller köping skall med egen hjälp och egna krafter skriva sin egen historia.

Förslagsställarna tänka sig här tydligen byns föreståndare eller skollärare som självklara ledare och räkna med att samtliga bybor draga sitt strå till stacken genom att berätta, vad de veta och att själva inventera sina gamla gömmor och kistor på vinden, ifall där möjligen skulle dölja sig gamla dokument eller brev, som kunde vara värda att taga vara på.

Men naturligtvis skall boken börja med en redogörelse för byns nuvarande utseende, bebyggelse, innevånareantal, näringsliv m. m. till upplysning för eftervärlden. Först därefter övergår man till byns historia och eventuella forntid i alla dess olika faser.

Men det blir inte bara att plocka fram så många data och fakta som möjligt, utan här skall sammanfattas gamla seder och bruk, folkvisor och lekar, folklig konst och dräkter, skolväsen, samfärdsel, det andliga och materiella tillståndet överhuvud taget. Allt skall in i boken, gärna med fotografier.

För att nu riktigt levandegöra bokens innehåll kallas byborna till »bysamkväm» för att under otvungna former dryfta och sovra det hopkomna materialet. Man berättar då också sina intryck från forna tider, t. ex. från världskriget, som ju de flesta varit med om, eller också talar kanske någon av de gamla om forna tiders byggnadsskick i byn, någon förtäljer sagor och sägner, som nästan fallit i glömska o. s. v. En säkerligen gemytlig och givande samvaro.

Det var inte länge sedan Samfundet för Hembygdsvård var inne på liknande tankegång, när det tog initiativet till skolbarnens sockenbeskrivningar, som ju slog så väl ut.

Vi ha alltså en god grund att bygga vidare på.

B. Kspp.

Svensk tradition i bygge, bo och landskap

kallas den hembygdskurs, som Folkuniversitetsföreningen, Nordiska museet, Samfundet för Hembygdsvård och Sveriges Allmänna Folkskolläraryrökning anordna i Nordiska museet den 30 juni—12 juli 1941. Kursen avser att vara en studiekurs främst rörande byggnadsskick, hemkultur och landskapsvård och är i första hand avsedd för dem, som äro intresserade av de pedagogiska, folkbildande och bygdevårdande frågorna inom hembygdsarbetet.

Arbetsrörelsens kulturhistoriska förening

i Gävleborgs län har bildats i Gävle för att tillvarata det kulturhistoriska stoff, som rymmes i »arbetsrörelsens arbete under decenniernas strid och kamp».

Föreningen skall samarbeta med Arbetsrörelsens arkiv i Gävle museum och Arbetsrörelsens kulturhistoriska sällskap.

En av initiativtagarna till föreningen är Erik Severin, som gjort sig känd genom sitt stora intresse för hemslojdsproblemen i Hälsingland.

Hembygdens filmafton

kunde man kalla den fest, som den 25 februari hölls i Sörforsa folkets hus i Hälsingland. Det var Samfundets hälsingefilm som var huvudnumret och till detta hade man fogat två andra kortfilmer, som på ett förtäffligt sätt spegla olika sidor av svensk kultur och natur, nämligen Sommarens skär med tal av prins Wilhelm och Julotta.

Men av de 400 deltagarna hade flertalet kommit för att se Hälsingebygd, som hade några förträffliga glimtar just från denna trakt, t. ex. Linspinneriet, Iggesund och Hudiksvall. Bland deltagarna märkte man brukets mångårige disponent och skapare Axel Leman, Samfundets för Hembygdsvård styrelseledamot Karin Collin, som har sitt hem inte långt härifrån, pastor Enge, som under flera år verkat inom Samfundets studieverksamhet samt rektor Israel Jonzon, Samfundets ordsombud. Den senare öppnade festen och bjöd församlingen vara välkommen och uttryckte förhoppningen att det starka ungdomliga inslaget kunde få tolkas som ett bevis på ungdomens stegrade intresse för hembygden och dess vård.

Efter ett anförande av dr J. Nihlén visades filmen, som rullades under andlös uppmärksamhet och belönades med varma applåder.

Dagen därpå var det premiär på samma film i Hudiksvall. Även här hade en talrik och representativ församling mött upp, främst representanter för staden och Iggesunds bruk, vilka ekonomiskt understött filmningen. Dr Nihlén höll föredrag om »Bilderna i hembygdsvårdens tjänst» och även här mottogs landskapets film med stor sympati.

Hudiksvallstidningen skrev efter premiären:

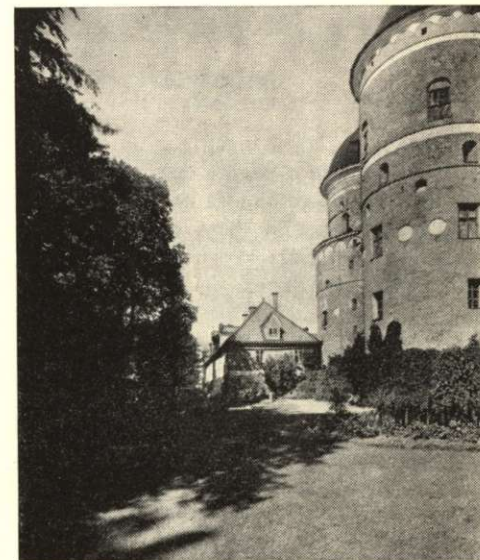
Som extra eller man kan i stället säga som huvudnummer visas den första av Samfundets för Hembygdsvård och Europa Films landskapsfilmer »Hälsingebygd» med ett charmant och belysande anförande av fil. dr John Nihlén. Filmen är storartad och visar på ett enastående sätt just vad som är sär-eget för vårt vackra Hälsingland, alla de motsättningar som gör det så fängslande, där nutid och forntid leva sida vid sida. Filmen är en dyrgrip att förvara åt eftervärlden.

Hudiksvallsposten:

Rita hade i går en märklig premiär då den första av Samfundet för Hembygdsvård och Europafilm inspelade landskapsfilmen, omfattande Hälsingland, hade sin premiär. Filmen föregicks av hälsningsanförande av fil. dr John Nihlén, vilken framhöll att inspelningen framför allt gick ut på att visa sammanhanget mellan nytt och gammalt i bygdens dagliga liv, att mången kanske först då han fick se sin hembygd i bild upptäckte vilka skönhetsvärden man dagligen dvaldes i och huru beklagligt nog en hembygdsfilm aldrig kunde bli en kassafilm. Dr Nihlén uttalade slutligen sitt tack till Hudiksvalls stad och A.-B. Iggesunds bruk för det ekonomiska stöd inspelningen erhållit. Filmen var väl disponerad men kunde givetvis i sin korthet endast giva korta glimtar av landskapet. Den beledsagades med text av författaren Albert Wiksten, tal av skådespelaren Stig Järrel och musik av den kände violinisten Nils Härdelin.

Sommarmötet.

Samfundets för Hembygdsvård och Svenska Naturskyddsföreningens traditionella sommarmöte kommer i år att förläggas till Södermanland. Huvudkvarteret är ännu ej bestämt, men blir troligen Eskilstuna. Mötet förläggande till detta landskap är ur

Gripsholms slott med ståthållarflygeln.

många synpunkter tilltalande. Det geografiska läget i Mellansverige bör möjliggöra ett talrikt deltagande från både norr och söder, men det viktigaste är dock att vi här få besöka en landsdel, där hembygdsrörelsen vilar på gammal god tradition och för närvarande omfattas med ett osedvanligt intresse. Södermanlands omväxlande natur med Östersjöskärgård och Mälärvikar, ekdunar och lövängar har mycket att bjuda naturvännerna, och få landskap har väl en sådan rikedom på kulturhistoriska minnen, representerande av fornlämningar, åldriga städer samt ståtliga slott och herresäten.

Sommarmötets deltagare få som vanligt tillfälle att genom utflykter studera landskapets natur och kultur. Bl. a. kommer en utfärd att ställas till Mariefred och Grips-holm, där en stor hembygdsfest anordnas.

Vi hoppas här få aktiv medverkan av vår ungdomsorganisation Svenska Ungdomsringen.

Tidpunkten är ännu ej exakt bestämd, men säkert är att mötet kommer att äga rum i början på augusti. Vi uppmana därför våra medlemmar att reservera denna tid för sommarmötet. Alla som deltog i förra sommarens Vadstenamöte, äro ense om att detta var ett i alla avseenden strålande möte, och äro vådrets makter oss lika bevägna i år, har Sörmlandsmötet alla utsikter att bli lika lyckat.

I nästa nr av Bygd och Natur kommer exakta uppgifter och utförligt program att lämnas.

Samfundets byggmästarskola

vid Steneby i Dals Långed har avslutat sin tredje årskurs, som pågått den 30 jan.—31 mars. Skolans föreståndare har som tidigare varit arkitekt Ernst Auby, och som överlärare har tjänstgjort byggnadsingenjör Eric Rudman, Dals Långed.

17 elever ha deltagit i årets kurs, och tack vare det anmärkningsvärt goda och jämna elevmaterialet ha synnerligen goda resultat uppnåtts, i all synnerhet med tanke på den forcering som är nödvändig, när kurstiden är begränsad till endast två månader. Eleverna själva ha därför gjort en framställning om kursens förlängning, för att få tillfälle att repetera de svåraste sakerna. En 10 dagars repetitionskurs har därför ordnats efter den egentliga kursen.

Kursen avslutades med en festlighet hos rektorn vid Steneby skolor, Erland Borglund, varvid tal höllos av denne, arkitekt Auby och en av kursdeltagarna.

L I T T E R A T U R

Bertil Öhrn: Fågelsjöar. Nordisk Rotogra-vyr 1940, häft. 9: 50 — inb. 12: 50.

Vi äro här i landet verkligt bortskämda med vackra och bra fågelböcker. Det är därför inte lätt för någon att ge ut nya, då anspråken äro högt ställda. Bertil Öhrn har med sitt arbete »Fågelsjöar» på en gång kommit upp i den svenska eliten bland fågelfotografer. Men han dokumenterar sig inte endast som god fotograf, utan i minst lika hög grad som verkligt kunnig fågelkännare. Hans allmänna utredning över de syd- och mellansvenska fågelsjöarna är ett verk av stort värde för naturskyddsarbetet, och han visar klart hur nödvändigt det är att bevara åtminstone de åtta bästa av de 2.000 sjöarna som finnas i Svea- och Götaland och som äro minst lika stora som Hjälstaviken.

Varje verk, som lämnar riktiga uppgifter om vår natur, är önskvärt. Endast genom en verklig naturkunnighet ha vi möjlighet att arbeta framgångsrikt med naturskydd. Bertil Öhrns korta beskrivningar och härliga illustrationer över träksjöarnas fåglar kommer även därför att vara en god grund för vårt arbete.

I regel brukar fågelfotografierna hänföra sig till boet. Bertil Öhrns bilder äro därför dubbelt välkomna för att de så ofta visar fåglarna, sådana de äro i sin verksamhet utanför bokanten. Sådana bilder äro vi sannerligen inte bortskämda med. Om man skulle framhålla några bilder särskilt, så vore det väl dem av vattenrallen.

Att få bilder från Sverige av rördrommen går inte. De fåtaliga försöken till häckning under senare år ha tyvärr i allt för många fall blivit spolierade av okynneskyttar. Vi få hoppas att åtminstone de, som få se Merikallios bilder av rördrommen i Bertil Öhrns bok, göra allt vad de kunna för att sprida kännedom om den mystiska fågeln och försöka att få folk att förstå, att den skall vara i fred.

N. Dck.

BYGD och NATUR

TIDSKRIFT FÖR HEMBYGDSVÅRD OCH NATURSKYDD

Utgiven av Samfundet för Hembygdsvård och Svenska Naturskyddsföreningen

Årgång 3 • Nr 3 • 1941

Utgör 22:a årg. av Tidskrift för hembygdsvård och 32:a årg. av Sveriges Natur

Ansvarig utgivare: Fil. dr JOHN NIHLÉN • Redaktörer: Fil. lic. NILS DAHLBECK och
Fil. dr JOHN NIHLÉN • Redaktion: Mästersamuelsgatan 3, Stockholm, Telefon 11 94 44
Prenumerationspris: Kr. 6:— pr år. Medlemmar erhålla Bygd och Natur gratis.

VÄGVARDAR OCH ANDRA LEDSÄGARE

av Måns Mannerfelt.

Då Åboprofessorn Pehr Kalm den 21 september 1742 under sin »Wästgötha och Båhusländska resa» kom till Vänersborgs södra tullport, läste han på insidan målat i svarta bokstäver detta rim:

»Ehvert man resa tänkt är bäst sig Gud befalla:

Här utgår vägen åt Bohus och Uddevalla.»

Så originell inskriptionen än månne vara, torde den ingalunda vara unik. Motsvarande fanns i andra former här och var. Ända från tider, som förlora sig i sagans natt, hava nog människorna ej blott stakat ut leder och byggt vägar så goda som möjligt, utan också möblerat dem efter bästa förmåga samt i tal och skrift låtit angiva underrättelser om lederna och deras beskaffenhet. Det är så naturligt detta. *Vägvardar och ledsägare äro naturliga komplement till vägarna.*

Vi må bygga allt bättre och rakare gator samt vägar för miljontals kronor; framkomligheten bleve ej bättre och ett kaos bleve trafiken, om man blott stannade härvid. Vägarna skulle vara överfyllda av »lauror», som irrade likt vilsna höns. Ordningsregler för trafiken måste nog fastställas och följas. Vägarna måste vara utprickade

som en farled det är. Annars reser man i blindo, vore lederna än aldrig så goda. Vägkartor, tabeller, tidsägare och andra visare måste finnas att hjälpa den resande till rätta och öka säkerheten. Naturens bud bjuder så; självbevarelsedriften tar ut sin rätt.

Skälen varför det för kort tid sedan fanns så få anslagstavlor, voro att sådana ej behövdes. Före bilismens tid, då järnvägstrafiken dominerade med avseende på den långväga trafiken mångenstädes, behövde landsvägarna ej vara fullt möblerade. En vägvisare vid Bollnäs, angivande Östersund som station, var helt enkelt otänkbar; vägen gick ju blott till Lottefors, på sin höjd till Arbrå, och Ljusdal låg långt bortom all ära och redlighet. Tanken att resa landsväg till Östersund var död; sådant tillhörde forntiden...

Men gammal som gatan är seden att resa vägvardar och andra ledsägare. Det rådde blott en tillfällig paus i de gamla bruken och nödsvången. Vi skola strax se, att här som på så många andra trafiklivets områden ett sällsamt enande band förenar nuet med vad fornt varit.

Ingen torde kunna läsa nedanstående axplockning kring ett hart när oöverskådligt ämne utan att erinra sig den gamla sanningen, att där är föga nytt under solen. Redan längs romarvägarna hade de forna världshärskarna låtit uppsätta avståndsmärken, vägvisare och i sten inhuggna tabeller över vägarnas mål samt uppbyggt poststationer, härbärgen, utsiktstorn, vägvaktstugor osv. De gamla romarnas målmedvetna vägarbeten, ofta försedda med trottoarer och än vanligare med stötstenar, vilka kantade vägarna och hindrade vagnarna att rulla ut i terrängen, äro värda all vår beundran.

Det vill synas som om man hos oss uppe i höga Norden ingalunda kom så långt i kultur. Men vi veta likväl, att bautastenar och andra vägvardar samt senare runstenar restes, och detta främst vid dåtida vägar och stigar. Med de gamles sinne för praktiska bruk placerade man gärna stenarna vid märkesplatser, vägmöten eller andra viktiga platser. Men ej nog härmed. Det är alldeles påtagligt, att man tidigare gjorde allt vad göras kunde att utpricka vägarna. Alldeles som i våra dagar.

Ställer man sig nu på en gata, märker man först blott den livliga trafiken. I regel går allt som smort. Där korsa fordonen varandras väg, där fara cyklister vid vägkanterna (eller i önskvärdaste fall på cykelstigar), där ta sig de gående över lederna på bästa sätt. Huru föga tänker man i allmänhet på allt det förutseende, allt det arbete

»Östergötland tager sin begynnelse vid denna bäck» lyder inskriptionen på de ståtliga båda stenar, som vid Krokek markera gränsen till Södermanland. Sedan de i många decennier vårdats på Skansen pryda de nu åter sin plats. Foto S. Hermelin 1941. Samfundets för Hembygdsvård bildarkiv.

och all den tankegymnastik, som ligger bakom dessa rörelser. Vi lämna för tillfället de enskildas göranden och låtanden, deras bedömanden och beslut: blixtnabba och växlande, men ack så viktiga och ödesdigra från fall till fall. Vi tänka i stället på den del av vägframkomligheten, som av ålder sammanhör med märken och andra anvisningar utmed vägar och gator. Man behöver blott flytta sig ett par hundra meter längs en stadsgata eller längs landsvägen för att finna massor av visare: varningsmärken, vägmärken som angiva förkörsrätt, avstängda vägar, förbud att stanna fordon, körriktningar, trafikdelning, rotationstrafik, parkeringsplatser, mötesplatser, avståndstabeller, resemål etc. samt kanske platser för telefon-, post- och telegrafstationer, bensinstationer (ofta vid handelsbodarna på landsbygden) samt skyltar om hållplatser för bussar och spårvagnar, angivande av järnvägsövergångar o. d. i allan oändlighet.

Vad som utmärker den »kultiverade vägen», är ej minst lämplig möblering. En omöblerad väg är, som antytts, villsam som en outprickad farled, vilken därtill är utan fyrar och lots. Och såsom det nu är vid den kultiverade vägen, så har det *alltid* varit. Det hava vi redan sett, då vi i hast synade romarvägarna och några drag kring våra forntidsleder. Nu märker man visserligen från och med Gustaf Vasas tid en allt ivrigare strävan att angiva »rätte leder». Den oinvigde vill gärna tro, att några stora framsteg nu spåras. Men kanske så ej är fallet. Man blir misstänksam, då man föga hittar av motsvarande bestämmelser från medeltiden, men ändå ej varslar, att det var svårt för resande att komma rätt fram. Männe icke snarare något i vägvisareväg försvann under den store Riksbyggmästarens tid, som man nu sökte ersätta med alla dessa nya förordningar? Tanken går hän mot de katolska länderna. Vem av dem som vandrat här har ej märkt de många korsen utmed vägarna och de många böneplatserna, omsorgsfullt anbragta vid vägmöten, där gärna vattnet från en springande källa välldes fram, de resande till lekamlig vederkvickelse! Huru väl tjänstgöra ej dessa bilder och kors även som vägvisare!

Verner von Heidenstam torde med den intuition och kunskap, vilka utmärka hans påpekanden, hava rätt, då han i »Bjällboarvet» talar om de riddare och tiggare, som knäböjde »vid vart kors vid vägen». Säkerligen måste det ha funnits ett otal av bilder och kors vid de svenska vägarna, vilka märken väl även tjänstgjort som praktiska vägvisare. Tanken vägrar att tro motsatsen. Då reformationen så infördes i Sverige, brötos dessa ned och kanske ofta brändes å bål. För icke länge sedan har man i Vänjans socken i Dalarna av en händelse hittat ett dylikt kors, ett slumpartat men säkert enastående fynd, som nu hamnat i Dalarnas fornsal i Falun.

Av berättelser från främmande resenärer samt genom avbildningar känna vi en del andra vägmärken. På en bild av Nääs slott, som Erik Dahlbergh egenhändigt utfört för Sueciaverket och vilken nu förvaras i Kungl. Bibliotekets kartsamling, finnes en hög pelare utritad, angivande 1/2 mil. Det är troligt, att märket är av trä, ehuru det verkar högst monumentalt. Men att märket fångat tecknarens fantasi ses bl. a. därav, att han ritat en dubblett av det på skissen.

Engelska sändebudet Bulstrode Whitelocke omtalar också snarlika *milmärken*. Den italienske diplomaten Lorenzo Magalotti, som år 1674 reste i Sverige, talar om märken på var fjärdedels mil, avsedda att »giva underrättelser så väl om vägens riktning som om hur myc-

I ett vägsäl i Tenhult i Småland stå ännu i dag tre milstenar; den äldsta är från Gustaf II Adolfs tid och bär årtalet 1627. Mitt emot den står en från Carl XI:s tid och årtalet 1673; den tredje bär Gustaf III:s namnchiffer och årtalet 1779. Foto S. Hermelin 1941. Samfundets för Hembygdsvård bildarkiv.

ket därav tillryggalagt och vad som ännu återstår». I Skåne och Halland såg han stenar av fyra alnars höjd, i Småland stockar, fästade i fyrkantiga stenrosen; men i Östergötland och andra mera odlade trakter milstolpar i form av pyramider eller kolonner, t. o. m. med förgyllningar. Vid hel mil kunde två stolpar om vardera 7—8 alnars höjd kanta vägen. På toppen fanns understundom en solvisare. Sannerligen allt en möblering, värdig Stormaktstidens pomp och ståt.

Vid mitten av 1600-talet, då svenskarna vänt hem från Tyskland, rika ej blott på segrar och äventyr utan även på erfarenheter av betydelsen av goda vägar och vådan av urusla sådana, ordnades nämligen trafikväsendet i vårt land intensivt som aldrig förr och som sällan senare. En ny gästgivareordning gavs ut 1649, enligt vilken friskjutsen borttogs och ordentliga gästgivaregårdar äntligen skulle byg-

gas upp, där även skjuts mot betalning kunde fås. Landshövdingarna fingo instruktion av år 1651 att se till vägarna, notera dem upp, samt se till att lederna blevo farbara genom stenars rymmande ur vägarna m. m. — Nu bestämdes milarna till 6.000 famnar. Och enligt gästgivareförordningens stadganden skulle uppsättas »vissa stenar och kännemärken den resande mannen till rättelse». Det är väl spår av dessa, vi nyss träffade på. Men bort i bygderna voro de ej så granna som dem, Magalotti såg. — I Fuxerna socken vid Göta älv stodo år 1660 några bönder tilltalade för att de huggit ek, de fridlysta kungsträden. De försvarade sig med, att de huggit eke till milepålar.

Fram mot 1700-talet finna vi både ytterligare bestämmelser om milmärkena och många goda åtgärder. Mäster Päär Steenhammar på Kinnekulle och hans vederlikar hade år 1709 levererat 417 vackra milstenar av kalksten till Skaraborgs län och 269 lågo kvar vid bruket »krönte och färdige». Åtgärderna hade föregåtts av noggranna uppmätningar av vägarna samt utsättandet av olika slags pålar, tätt efter varandra. Man högg märken i en granstubbe och i andra föremål, alldeles som omtalas i de noggranna uppgifterna i »Uplandz Wägebook», 1651 (förvarad i Uppsala Universitets Handskriftsamling) eller som berättats från övre Dalarna, där avståndsmärken, än i dag bevarade, huggits in i träd vid vägen.

I Älvsborgs län uppsattes under mitten av 1700-talet vackra milstolpar av sten. I Närke och Bergslagen använde man märken av gjutjärn. Linné märkte också de nyttiga stenarna i Skaraborgs län, då hans resa i juni 1746 »låg» från Lidköping till Skara. Skåne fick sina milstolpar efter svenskt system, sedan vägarna där mätts. Senare fingo de skånska milstenarna en särskild typ ofta nog i form av runda, små pelare. Från och med 1870-talet började milstolparna att minska i betydelse. De stämde ju ej med metersystemet! Deras saga är nu all. Mången milstolpe är försvunnen; innan man grep in att rädda spillrorna av »de grå eremiterna» kunde det hända att dessa höggos till makadam. Och det kunde hända att man vid sökandet av en milstolpe, angiven på kartan, fick detta svaret eller liknande: »Käre nå'n, undra på, att I inte finner den. Stenen är på Göteborgs Museum, vett-ja.» Att flytta milstenarna till de nya vägarna kan verka försök till poesi; men det är förkastligt. Stenarna böra stå, där de stått sedan manna-minne, vore de än uppsatta i mörka skogen, där nu blott spår av en gammal väg finnes. Förty de äro ett »monumentum aere perennius» över vår gamla odling och vägkultur.

De börja taga slut nu de gamla milstolparna av trä. Den här finns ännu i behåll i Kisa socken i Östergötland. Måhända skulle man med färglöst konserveringsmedel kunna preparera dem, så att de kunna göra tjänst ännu i några decennier. — Foto S. Hermelin 1941. Samfundets för Hembygdsvård bildarkiv.

En modern form av gränsmärke är det av gjutna hållar. För att det skall komma till sin rätt måste det placeras med lugn bakgrund och på ett välproportionellt röse. I förstnämnda avseende är vidstående exempel bra, men är inte röset väl stort och märkvärdigt? — Foto S. Hermelin 1941. Samfundets för Hembygdsvård bildarkiv.

I byggningabalken av 1734 års lag föreskrives, att »märken av sten» skulle sättas, där väg löper till stad, socken, bruk, sjöhamn eller annan kunbar ort. Dessa märken skulle visa, »till vad ort den vägen låge». Här möter oss kodifierande av gammal hävd, enligt vilken vägvisare borde sättas upp. Det finnes emellertid få upplysningar om *vägvisare*, än färre besked om bevarade dylika. Säkerligen voro de ofta primitiva, av trästolpar med tvärslår, där namnen på orter, till vilka vägen gick, nödtorftigen påmålats. — Väl omtalar rapportören till Johan Elers, som på 1790-talet var i arbete med sin »Historia öfver Vägarne i Sverige», att i Vartofta härad voro under senare åren uppsatta vägvisare av sten. Men detta torde av allt att döma tillhört undantagen. Då det talas om att vägarna äro »mätte och stenade», avses synbarligen främst, att de voro försedda med milstenar, som bl. a. skulle förhindra de resande i Rikets och Kronans tjänst att skriva för många och för korta milar på sina reseräkningar.

Det var väl först fram mot våra dagar, som man ånyo började helt anspråkslöst sätta upp vägvisare av sten, vilka, där vägarna undantagsvis voro biltillåtna, skulle angiva färdemålen med röd färg. Det var då det! Och blott för omkring 30 år sedan! Huru har ej allt förändrat sig sedan dess! Efter mycket trevande och än mera laborerande hava vi nu fått våra officiella varningsmärken och vägmärken. Men vi vänta på vägarnas angivande med namn och deras numrering. Än återstår mycket till dess våra leder kunna sägas vara färdigmöblerade — i harmoni med de utmärkta kartorna och med våra livliga önskemål. Då man talar om vägvisare, får man ej glömma vintervägarna, vilka voro utstakade och utruskade enligt gammal hävd samt noggranna bestämmelser bl. a. i landshövdingeinstruktionen av den 7 november 1734.

Förutom mil- och vägvisare funnos en mängd andra mer eller mindre obligatoriska märken utmed vägarna.

Till förstnämnda gruppen må väl räknas de stundom förekommande *gränsstenarna* vid stads-, landskaps- och häradsgränser. Hit får man väl också räkna den möblering, vilken likt en oskriven lag iaktogs ute i bygderna, då en väg eller en bro blev farlig genom att stora gupp uppstodo i vägen e. d. samt förekomsten av hål i broarna. Man satte då genast där en kvist eller kvast eller hög pinne att varna. Och det är ej otänkbart, att våra varningsmärken med lyktor om natten vid vägbyggena haft föregångare i svunnen tid. Till de märken, vilka också sattes upp att varna och hjälpa, må räknas dessa

Ny tid och gammal. I ett ögonblick fångar man namnen på den nya, standardiserade vägvisaren. För att läsa den gamla fick man inte ha bråttom och man måste vara väl förtrogen med väderstrecken, ty där står: »Nöbbeled i sydväst, Öhr i nordväst, Wexiö i öster». Foto S. Hermelin 1941. Samfundets för Hembygdsvård bildarkiv.

många stenar (ibland förenade med räck), vilka kantade och kanta mången väg med farlig vägbank eller ravin vid sidan, märken ej sällan vitmenade för att kunna synas även i mörkret. Planteringarna utmed vägarna hade också ej sällan samma mål: att markera vägbanans gräns utåt, där diken och oland tog vid, låt så vara, att träden även planterades för att bjuda skugga och vara till prydnad.

Att sätta upp pelare eller stolpar vid inkörsvägarna till gårdar var en gammal plägsed, ej blott dikterad av den känsla, som ligger bakom uttrycket: »Här bor jag och här börjar mitt». Man hade pelarna eller stolparna som stöd till grindar, vilka behövdes för att hålla kreaturen hemma; man anvisade genom märkena inkörsvägen. Mär-

kena ifråga tillhörde i viss mån gårdens särart och arkitektur samt skydd, alldeles som grinden till ett modernt villaområde hör till helheten och bestämmer privatområdet i våra dagar. Till gruppen av mera frivilligt uppsatta vägmärken hör bl. a. de *minnesstenar*, som restes, där viktiga händelser ägt rum eller bemärkta personer gjort sina celebra besök. Dessa kunde vara av typen, som fanns vid Lyrestads socken:

»Wästgiötha Fägnad ristad i Stenen denna, till ett värdigt minne af den måltid, deras Kongl. Höghet, Pri(n)tzen, ADOLPH FREDRIK och Printzessan, LOVISA ULRIKA, höllo under bar Himmel wid Backa Bondegård den 17:de Juni 1746, Wälsigne Himmelelen detta Par, som Makalösa dygder har, af Nit Wästgjötha Hjertan Låga, och för dem Lif och wälfärd wåga. Uprättadt af Gabriel Gabrielsson Falkenberg Lands Höfdinge». — Eller de kunde helt enkelt vara uppsatta till minne av ett möte, en pick-nick vid en grindstuga eller kunde vara anspråkslösa märken av mindre hårt material än sten — såsom deras »som skuro namn i barken» . . .

Till vägmärkena hörde även alla dessa *vägdelningsmärken* — talrika som skogens träd, anspråkslösa som lingonet i markerna, som uppsattes att angiva varje väghållares lott. Dessa kunde understundom stå så tätt, att de måste placeras på bredden för att få plats vid varandra. Vi veta, att en av vår kulturs uppbyggnadsprinciper var den gamla regeln: »De fördraga ingen orättvisa». Och därför delades vägarna rättvist men till de väghållningsskyldigas besvär i en mängd lotter, som lågo spridda längs de olika vägarna och vilka så noga beräknades, att en väg om 3740 alnar kunde indelas för en gård i sex stycken, tillsammans om 336 239/756 alnar, vilket *visligen* av rätten till »delägarnas *åsämjande*» indelades så, att gården ifråga här fick ett stycke att underhålla om 336 1/3 alnar i stället för de sex delarna! — Borta äro i regel dessa många vägdelningsmärken med den nya vägunderhållslagen. Vart de svunnit hän vet ingen.

Vid de gamla krögerierna och gästgivaregårdarna hängde obligatoriskt *tavlor*, som angåvo avstånden till närmaste hållstationer åt olika håll samt lämnade upplysningar om antalet skjutshästar, som kunde fås vid gården.

Dessa och mycket annat är nu borta från vår tids allfarige vägar. Men principen att förse vägarna med vardar och andra ledsägare den lever oförändrad kvar sedan mycket gamla dagar.

SKANSEN — ETT HALVSEKELJUBILEUM

av Erik Andrén.

Skansen är ett kulturhistoriskt friluftsmuseum, en zoologisk trädgård och en folkpark. Vilket av allt detta som utgör det väsentliga, är nog svårt att säga. Skulle man intervjua skansenbesökarna, finge man för visso många olika svar. Ett sammanfattande svar på frågan skulle sannolikt lyda ungefär så: Skansens egenart ligger just i den odefinierbara blandningen av olika ingredienser — en underbar natur, de små björnungarnas lek, en gammal timmergrå gård, ändernas plask i dammen, de sommarljumma vindarnas fläktar kring höjderna, rikt stofferade herrgårdsgemak, danslagens färgglada folkdräkter, kyrkrummets rofyllda stämning — allt detta är Skansen.

Historiskt sett kan man däremot lätt konstatera, att de kulturhistoriska byggnaderna är det primära i Skansens tillblivelse. Det var en önskan att fullständiga föremålssamlingarna med byggnader och gårdsmiljöer, som kom Artur Hazelius att skapa det kulturhistoriska friluftsmuseet — det första i sitt slag i världen.

Nyromantiken hade i början av 1800-talet medfört ett ökat allmänt intresse hos oss för vår historia och främst dess äldre skeden. En följd av detta äro fornminnesföreningarna, som bildades i stort antal vid och efter sekelmitten. Föreningen för Närkes folkspråk och fornminnen stiftades 1856, och den följdes redan under sextiotalets förra hälft av ett tiotal föreningar med liknande syften. I någon mån ingick även museal verksamhet i dessa föreningsarbete, men det lilla som samlades var förhistoriska föremål och möjligen även kyrkliga konstsaker. Då kom i början av 1870-talet Artur Hazelius med en ny förkunnelse. Varför skulle man rädda endast de fåtaliga spåren av våra förhistoriska anfäders liv? Varför skulle man inte ägna lika intresse åt de senare århundradenas kulturminnen? Varför kunde man inte rädda någon av föräldrarnas och farföräldrarnas undanslängda ägodelar? Men det som skulle göras måste göras raskt, ty den nya tiden, storindustriens tid, skapade nya moder och vräkte undan allt det som var gammal handaslöjd.

Från Morastugans invigning 1891. — Det låg åtskilligt av förnäm parad över det äldsta Skansen. De eleganta damerna kring timmerstugan symboliserar mycket av den tiden. — Samfundets för Hembygdsvård bildarkiv.

Helt ny var nu inte denna förkunnelse. Det hade redan förut förekommit ansatser i denna riktning. Hyllén-Cavallius och några andra framsynta män hade börjat ta vara på allmogeföremål, och redan på 1840-talet fanns det ett visst intresse för våra folkdräkter. Men allt detta var spridda och sporadiska försök — först Hazelius hade energi nog och organisationsförmåga till att skapa ett över hela landet spritt intresse för att rädda våra kulturminnen.

Så grundade Hazelius 1873 de skandinaviskt-etnografiska samlingarna, som sedermera blevo Nordiska museet. Han samlade föremål från alla håll, och mången sak räddades då, som senare icke stått att uppbringa. Han föraktade icke det ringaste och obetydligaste föremål — allt som kunde ge kunskap om gamla tiders liv och arbete hade värde. Och när insikten om detta och känslan för allt det som hotade att gå till spillo spred sig i vårt land, då uppstod hembygdsrörelsen. Man insåg att något av den egna hembygdens individualitet och egenart höll på att gå förlorad, något som utan stora kostnader kunde räddas undan den nya tidens nivellerande krafter. Det var

Vid Moragården 50 år senare: en skolklass på studiefärd. — Skansen har blivit en hembygdsgård, där också det unga släktet trivs. — Foto Samfundet för Hembygdsvård.

mycket lättare och tacksammare att samla och sammanställa bruksföremål, som åtminstone bygdens gamlingar väl kände till, än att handskas med stenyxor och gravurnor från förhistorisk tid.

Då Hazelius ordnade sitt museum, sökte han motverka de stelt uppradade föremålsserierna genom att sammanställa små tablåartade interiörer. Detta var inte enbart en vädjan till besökarens romantiska sinnelag, men det var framförallt en metod att låta föremålen i sin naturliga miljö och funktion själva tala till åskådaren och omärkligt ge honom kulturhistorisk kunskap. I dessa tablåer förekommo naturligtvis påklädda vaxdockor, och motivet var stundom lånat från tidens litterära måleri. På oss skulle otvivelaktigt dessa »levande bilder» göra ett obehagligt, panoptikonartat intryck, men att de uppskattades av samtiden, därom råder ingen tvekan. Det var inte bara stockholmspubliken som visade sin uppskattning, på Parisutställningen 1878 gjorde de dit flyttade tablåerna succé. Man beundrade det isiga vinterlandskapet kring lapplägrät och man grät inför »Lil-lans sista bädd».

Inte bara allmogekulturen är bevarad på Skansen. Även stockholmare finner sin hembygd representerad här. Denna vackra gård tillhör »Petissan», fordom flygelbyggnad till »Spökslottet» vid Drottninggatan och under många år ett kafé, känt som teknologernas stamlokal. — Foto Nord. mus.

Utan tvivel ligger i dessa museiinteriörer ett frö till friluftsmuseet, som ju måste bli den yttersta konsekvensen av Hazelius' strävan att ordna allt så naturtroget som möjligt. Måhända har han också fått en impuls genom de på Parisutställningen 1878 uppförda byggnaderna från olika franska kolonier. Alltnog synes han redan i slutet av 1870-talet ha hyst planer på ett friluftsmuseum, och 1884 vill han flytta den gamla klockstapeln i Håsjö till Stockholm. Följande år köpte han den senare så välkända Morastugan i Östnors by. Men det skulle dröja sex år innan tanken kunde förverkligas. I mars 1891 förvärvade Hazelius Övre Skansen, ett område på ungefär 6 tunnland, och då Skansen den 30 augusti samma år öppnades för allmänheten stod Morastugan nyuppförd liksom Kyrkhultsstugan och hackstugan från Orsa. Och under de följande åren tillkom en hel rad byggnader från olika delar av Sverige, bl. a. den första fullständiga gårdsanläggningen 1896: Oktorpsgården från Halland.

Nu, efter femtio år, rymmer Skansen inemot 120 kulturhistoriska

byggnader av olika slag, däribland ett tiotal gårdsanläggningar från skilda landskap, en kyrka, en herrgård och ett tiotal stadsbyggnader. Området har växt ut under tiden och omfattar nu något mer än 300.000 kvm. — 60 tunnland.

Vad Skansen betytt för hembygdsvården i vårt land kan näppe- ligen överskattas. Den museala princip som Skansen representerar, är särskilt väl lämpad att tas upp ute i bygderna. Ett museum fordrar en teknisk apparat, som inte så lätt kan åstadkommas var som helst. Men hembygdsgården kan med små medel bli till ett fullödigt monu- ment över bygdens kulturella egenart.

De tidigaste friluftsmuseerna följde dock inte helt Skansens klara linje. Man sökte sig fram mot en kompromiss mellan Nordiska mu- seet och Skansen, mellan museisalar och hembygdsgård. Skalet och innehållet stämde illa överens. Det yttre var ett boningshus, men där inne bodde montrar och etiketter och stelt uppradade föremål. Det har naturligtvis varit frestande att på detta sätt slå två flugor i en smäll, och i vissa fall har det kanske varit den enda möjligheten att härbärgera redan befintliga samlingar. Men förr eller senare inställer sig kravet att välja väg — om man skall sträva mot ett museum eller mot en bygdens gammelgård. Och då har i stort sett den senare prin- cipen segrat, Skansens princip.

Det är inte bara i vårt land som Skansen fått efterföljare. Bygdøy i Oslo, Lillehammar, Lyngby i Köpenhamn och Den gamle by i Aar- hus — för att ta några närliggande exempel — vittna om den livs- kraft, som finns i Artur Hazelius' idé.

EN PRÄSTGÅRD OCH ETT UNGDOMSHEM

av Nils Boström.

S:t Olof i Albo härad, den minnesrika platsen på gränsen mellan Österlens rika slättbygd och Linderödsåsens karga mark, har sedan gammalt haft en sevärdhet som lockat vallfärdande människor dit, nämligen sin ålderdomliga kyrka. Förr kommo hjälpsökande, som hoppades bli delaktiga av den undergörande kraften i Olofsbildens silveryxa eller i källans vatten, på senare år ha turister i tusental funnit vägen dit för att beskåda kyrkan och de skatter av medeltida kyrkokonst den äger.

Numera kunna tvenne andra byggnader i S:t Olof fröjda åtminstone en hembygdsvårdare, om de än icke tåla jämförelse med kyrkan i dragningskraft. Det ena är en prästgård, byggd i modern tid men med drag av gammal prästgårdskultur, den andra ett hem för den kyrkliga ungdomsverksamheten, bestående av ett gammalt korsvirkeshus som upprättats ur sitt förfall och på sistone försetts med en tillbyggnad, som på ett förvånansvärt sätt smälter samman med det gamla och på samma gång gör byggnaden till en fullgod samlingslokal för församlingens ungdom.

På gammal traditionsrik mark där prästen sedan hundratals år haft sin boning men som i decennier legat för fädot, byggdes prästgården åren 1931—1932. Vid planläggningen av densamma lyckades det den, som närmast skulle komma att bebo den, förmå vederbörande myndigheter att undvika den schablonmässiga prästgårdsstil, som efter 1910 års ecklesiastika boställsordning satt sin prägel på så många dylika byggen. I stället fick han en av honom själv, ehuru amatör i det facket, framlagd skiss antagen såsom normgivande, i vilken hembygdsvårdande intressen fingo komma till tals. Förslaget utarbetades vidare av arkitekten Joh:s Ekström i Malmö, varvid skissens intentioner i huvudsak förverkligades. Byggnaden ter sig nu som en gammal skånsk prästgård, en rak länga utan onödiga utsirningar, försedd med frontespis å fasadens mittparti och med fönster i gammal stil. Läget är ett av de bästa någon prästgård i trakten har och byggnaden hägnas av de gamla höga träd, som även bildat ram för den för länge

S:t Olofs prästgård. Foto förf. 1941.

sedan nedrivna prästbostaden. Dennas siste innevånare var en åldrig prästman, bekant för sin djurvänlighet, som försedd med ett patriarkaliskt skägg och klädd i en fotsid rock plögade träda ut på sin trappa med ett tråg fyllt av säd, varur han frikostigt öste ut till kråkor och skator som troget väntat i träden, men nu frimodigt slog sig ned på marken omkring honom och på tråget han bar och på hans axlar, berättar befolkningen — troligen med någon överdrift. Tyvärr vållade likartad vänlighet mot råttorna i huset att detta vid hans död var underminerat och ansågs omöjligt att reparera och bibehålla. Historierna om denna hans originalitet äro otaliga och tydligen med åren alltmer utformade i riktning mot det otroliga. Dit hör t. ex. berättelsen om hur han vid sin måltid kunde räcka en godbit åt någon råtta, som satt i ett hål inom räckhåll och väntade på denna ynnest.

Alltnog, sedan detta hus skattat åt förgängelsen och prästerna vid den förnämliga kyrkan under tre årtionden måst hyra in sig var de kunnat, har församlingen nu denna nya prästgård, som enligt både sockenbors och förbifarande främlingars uttalade mening är en prydning för bygden. Det är också en tillfredsställelse, att den uppenbarligen fått sådan utformning, att den skulle tålt vid att ställas under de krav fjorårets riksdagsbeslut rörande prästgårdar i hembygdsvårdens

S:t Olofs ungdomshem före tillbyggnaden. Foto förf. 1940.

intresse är avsett att ställa, fast intet sådant beslut vid planläggningen förelåg.

På själva prästgårdens mark ligger även S:t Olofs kyrkliga ungdomshem. Det var för några år sedan ett gammalt bostadshus i korsvirke och med halmtak, statt i djupt förfall. Sedan prästgården färdigstälts, skulle det rivas för att icke skämma ut det nya. Det mossbelupna taket var ställvis borta och i följd därav lerväggarna här och där nedregnade, så att deras gammalskånska byggnadsteknik — »klineväggar» av lera, fasthållna av enekäppar som flätats in mellan vertikala »stakar» i ekekorsvirke — kunde studeras. Ekstolparna hade borrhål med urtagningar, som förrådde deras användning i föregångare till detta hundraåriga hus. Det svindlar för ens tanke, när man frågar sig om tidpunkten, när dessa ekar stodo som gröna träd — för att nu icke nämna när de spirade ur var sitt ekollon. Kanske samtidigt med kyrkans grundläggning här bredvid? Fönstren voro i gammaldags stil och »innanför rutornas gröngamla stängsel minnena de sova i ljudlösa ro».

Inte skulle det gamla huset rivas, då behov fanns för dess bibehållande! Den kyrkl. ungdomskretsen tog sig an det och med välvilliga människors bistånd blev det upprest ur sitt förfall. En ville göra gra-

S:t Olofs ungdomshem med tillbyggnaden till höger. Foto förf. 1941.

tisdagsverken, en annan körsör, en annan åter skänka grus, takhalm, »ryggaträ» och annat byggnadsmaterial. På våren 1934 stod huset färdigt i sitt nyrestaurerade skick, erbjudande en samlingslokal, ett kök och ett par förstugor.

Här blev nu samlingspunkten för den kyrkl. ungdomskretsen och för annat ideellt arbete i socknen, ja t. o. m. för häradet, då Albo Härads Hembygdsförening åtskilliga gånger där haft sina sammankomster. Under den kalla vintern i fjor förlades rent av gudstjänsterna dit på grund av svårigheten att uppvärma kyrkan och detsamma har måst ske även denna vinter.

Utrymmet har så småningom blivit för litet och i oktober sistlidet år började en tillbyggnad i form av en flygel uppföras. Den står nu också färdig och hela byggnaden är nu även den en prydnad för bygden med sin gamla skånska stil och sitt idylliska läge. Det bästa av allt är att ett sådant exemplar av den gamla till förgängelse dömda byggnadsstilen icke står där som ett dött museiföremål, utan är en levande byggnad som tjänar ett aktuellt ändamål. Den bildar nu jämte kyrka och prästgård en trio, som gläder en var hembygdsvårdare och har ett skönhetsvärde, som väl fogar sig in i helhetsbilden av denna traditionsrika bygd.

SOMMARMÖTET I ESKILSTUNA

Det var med en känsla av djup tacksamhet som vi hembygdsvårdare denna gång samlades till års- och ombudsmöte. Förra året hade Samfundet sin stora fest i Vadstena och när vi då skildes med oförgätliga minnen frågade vi oss hur det skulle vara nästa år och nu äro vi ett möte rikare. Eskilstunakongressen, som samlade omkring 120 ordinarie deltagare, kunde fullföljas enligt det bestämda programmet och blev utan tvekan ett av de bästa möten vi hållit under årens lopp.

Eskilstuna — kan den staden locka hembygdsvårdare? Ja, utan minsta tvekan! Som kongressstad visade den sig överdådig och alla trivdes. Södermanlands hembygdsförbund och Rekarnebygdens hembygdsförbund stodo för rusthållet och även om den yttre apparaten var något mindre än tidigare gävo de 3 dagarna den rikaste behållning.

Mötet, som gynnades av ett härligt sommarväder, började den 2 augusti med en rundfärd i staden under ledning av bergsingenjör Elias Hermelin. Vi fingo se Djurgården och det vackra friluftsmuseet, som demonstrerades av intendenten Hjalmar Noreen. Vi besökte de märkliga Rademachersmedjorna från 1600-talet, där ingenjör Hermelin var ciceron. De två kyrkorna, Fors och Kloster hunno också få besök liksom konstmuseet, där en särskild utställning av hembygdsbilder av arkitekt Ferdinand Boberg högtidligen öppnades.

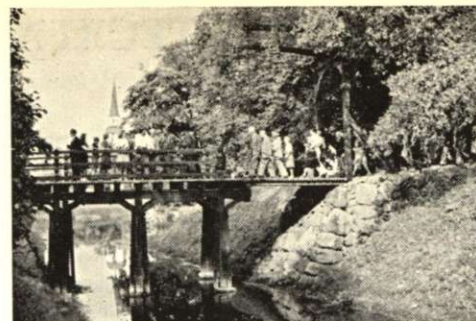
Klockan 1 började årsmötesförhandlingarna. Mötet hälsades där av den fungerande ordföranden i Södermanlands hembygdsförbund, friherre Ernst Hermelin, varefter Samfundets ordförande, Hilding Kjellman, öppnade mötet med ett kort värmande tal om Samfundet, dess historia och uppgifter. Han uttalade också några vackra minnesord över den nyligen avlidna Anna Lindhagen, som tillhört Samfundets styrelse under ett kvartssekel. Ett varmt tack uttalades också till den mångårige styrelseledamoten, Sigurd Westholm, som i över 20 år tillhört styrelsen och som nu har av sagt sig återval. I styrelsen nyvaldes professor Gerda Boëthius, Mora, och länsarkitekt Manne Carlman,

Kristianstad; landshövding Hilding Kjellman och byråchef Arne Arnegren omvaldes. Till revisorer omvaldes stadsrevisor M. Billing och nyvaldes kontorschef C. R. Wallenberg efter intendenten Torsten Althin, som av sagt sig återval. Till revisorssuppleanter omvaldes konsul K. G. Almén och revisor Albert Strömberg.

Årsmötet beslöt på styrelsens förslag att låta frågan om en fullständig sammanslagning med Svenska Naturskyddsföreningen tills vidare få vila och i stället fullfölja de samarbetsformer som redan existera mellan de båda föreningarna. Vidare behandlades frågan om Skånes hembygdsförbunds initiativ till ett nytt riksförbund inom hembygdsrörelsen. Här gjorde mötet följande betydelsefulla uttalande:

»Med anledning av ett förslag från Skånes Hembygdsförbund om bildandet av ett nytt riksförbund för den svenska hembygdsrörelsen vill Samfundets för Hembygdsvård års- och ombudsmöte, samlat till kongress i Eskilstuna den 2 augusti 1941, göra följande uttalande:

»Samfundet för Hembygdsvård, som i år verkat i 25 år, fungerar för närvarande som en samlande organisation för den fria hembygdsrörelsen, vilket också förutsattes i stadgarnas § 1. Samfundet har under året vidgat sin verksamhet, både den upplysande och praktiska och skapat en vidsträckt samarbetsorganisation för hembygdsrörelsen med c:a 50 korporativa medlemmar (föreningar och förbund inom hembygdsvården, folkbildningsorganisationer samt företag och organisationer med besläktade arbetsuppgifter), 6 à 7.000 enskilda medlemmar. En särskilt intim samverkan äger rum med Svenska Naturskyddsföreningen och Svenska Ungdomsringen för bygdekultur. De delvis statsunderstödda organ inom Samfundet, som stå hembygdsrörelsen till tjänst beträffande studie- och kursverksamhet, byggnadsrådgivning, vägvård och allmän landskapsvård, anlitas flitigt av enskilda, föreningar och även myndigheter över hela landet.

På vindbryggan vid Gripsholms slott.

Då Samfundet för Hembygdsvård alltså redan tjänstgör som en samlande riksorganisation inom hembygdsrörelsen och då en ytterligare organisation skulle kunna medföra för hela rörelsen skadliga splittringstendenser anser Samfundet att det vore synnerligen olyckligt om det nya riksförbundet komme till stånd.

Samfundet vill för närvarande ej taga ställning till frågan huruvida de till läns-museerna och landsantikvarieinstitutionen knutna tjänstemännen utöver de redan existerande sammanslutningarna skulle behöva en särskild organisation, men skulle så vara fallet, bör den komma till stånd utan att den fria hembygdsrörelsen inlänkas däri!»

Efter årsmötet följde ombudsförhandlingar. Icke mindre än 25 ombud hade sänts till mötet. Såväl förhandlingar som diskussion, som fördes i bästa anda, voro givande och intressanta. Samfundets sekreterare höll härvid föredrag över ämnet »Samfundets ställning inom hembygdsrörelsen», där han underströk Samfundets roll som den samlande och inspirerande organisationen för den fria hembygdsrörelsen. Den livliga diskussionen inleddes av fil. dr Harald Stale i Gamleby, som talade över ämnet: »Är hembygdsrörelsen en folkrörelse?»

På eftermiddagen samma dag ägde den första utfärdan rum. Den gick till det gamla Torshälla, där deltagarna möttes dels av en gammal småstadsideyll med en förnämlig kyrka, demonstrerad av riksantikvarie Sigurd Curman, dels ett modernt konsthantverk, Allan Ebelings krukmakarverkstad, som konstnären själv demonstrerade och som väckte stor beundran. Efter supén på stads-hotellet i Eskilstuna kåserade landsantikva-

rien Ivar Schnell på sitt medryckande sätt om »Eskilstuna — en industristad med anor».

Upptakten var alltså i alla avseenden lyckad trots den tryckande värmen. Söndagen ingick emellertid med skön svalka och idealiskt sommarväder. Det blev en lång dagsutfärd med anhalter och späckad av föredrag, demonstrationer och sidoutfärder. De härliga markerna omkring Sundbyholm demonstrerades på ett glänsande sätt av Lorentz Bolin, som på sitt oemotståndliga sätt öppnade naturens möjligheter för resenärerna. Dr Schnell avlockade Sigurdsristningen dess hemligheter, och efter ett kort uppehåll vid Jäders kyrka gjordes nästa halt vid Häradss medeltidskyrka, ett romanskt relikskrin, som antikvarie Erik Lundberg visade och förklarade, sedan hembygdsvårdarna hade fyllt bänkarna i templet. Samme sakkunnige ciceron hade vi också i Mariefred och Gripsholm, där slottet ganska grundligt studerades medan lektor Bolin förde deltagarna till Djurgården med dess härliga ekbestånd.

På hemvägen mötte Samfundets vägvårdskonsulent, Sven Hermelin, vid Kjula ås, där han demonstrerade den gamla och den nya vägen med ståtliga fornminnen och avskräckande modern naturvandalism. På stående fot enades här representanterna för Riksantikvarieämbetet, Samfundet och Södermanlands hembygdsförbund om snabba åtgärder för att ordna upp detta intressanta natur- och fornminnesområde. Ur den praktiska hembygdsvårdens synpunkt blev därför detta uppehåll kanske det mest givande under hela mötet.

Dr Schnell demonstrerar Sigurdsristningen vid Ramsundet.

HEMBYGD SKURS I SAMARBETETS TECKEN

Den 30 juni—12 juli hölls en stor hembygdskurs i Nordiska museet.

Folkuniversitetsföreningens kurs var i år förlagd till Stockholm, där Nordiska museet öppnade sina portar för de 120 deltagarna från landets olika hörn. Kursen var resultatet av ett fruktbringande samarbete mellan Folkuniversitetsföreningen, Samfundet för Hembygdsvård, Nordiska museet och Sveriges Allmänna Folkskolläraryrke.

Vår tid kräver kraftanspanning på alla områden och många krafter i samverkan kan göra större insatser än enskilda föreningar var för sig. Detta kom också till uttryck i den brett upplagda kursen även om den praktiska och aktuella hembygdsvården inte fått så stort utrymme som kanske skulle ha varit önskvärt.

På det trivsamma stadshotellet ordnades även denna kväll ett kåseri, denna gång av lektor Bolin, som höll ett föredrag om svensk natur, illustrerat av bilder i färg. »Förre året», yttrade en deltagare, »betecknade Heidenstams Övralid höjdpunkten på resan. Denna gång har toppunkten nåtts av lektor Bolins konstnärliga och väckande tal». Det var med andra ord en upplevelse som ingen av oss kommer att glömma.

Sista dagen ställdes färden västerut, där ett första besök gjordes vid Gustaf Vasas forna kungsgård i Kungsör. Deltagarna hälsades här välkomna av hembygdsvårdsföreningens energiske ordförande, varefter utgrävningarna demonstrerades av antikvarie Lundberg.

Det stora uppehållet under dagen gjordes vid Stora Sundby slott, dit mötet inbjöds av friherre och friherrinnan Gustaf Klingenspor, som under ett par timmar utövade en glänsande gästfrihet. Slottsherren tog emot på stora trappan och hälsade oss välkomna i ett tal där slottets långa historia passerade revy. Därefter intogs kaffe i stora riddarsalen, där värden ytterligare underhöll gästerna med ett spirituellt kåseri. Slottet och de närmaste omgivningarna utgjorde en sär egen sevärdhet som alla livligt uppskattade.

Färden gick sedan vidare till Hålltäppan, en av de gamla gårdarna som nyligen bli-

Hembygdskursen öppnades i den pampiga museihallen. Folkuniversitetsföreningens ordförande professor Sven Tunberg hälsade kursdeltagare och inbjudna välkomna och höll ett imponerande föredrag om »Rike och bygd under tidig medeltid». »Vi måste söka oss tillbaka till källflödena för vår svenska odling och försöka vinna förståelse för denna odlings egenart.»

Nordiska museets chef professor Andreas Lindblom talade därefter om museet som forskningsinstitut och folkbildningsanstalt och nämnde en rad imponerande siffror, som belyste denna verksamhet.

Samfundets sekreterare fil. dr John Nihlén talade om betydelsen av folkbildningen som en förmedlande länk mellan tradition och nyskapande, och hoppades på ett liv-

vit sanerad. Här höll disponent Nils Eriksson i Hälleforsnäs ett livligt uppskattat anförande, dels om gården och dess folk, dels om sörmlänningarnas arbete för en rationell bostadssanering. Här efter intogs lunch på friluftsmuseet Julita skans, där också Julita hembygdsvårdsförening mötte upp och hemfärden anträdde över Bie och Hällefors bruk till Eskilstuna. Under båda dagarna hade dr Schnell varit sakkunnig ciceron.

Avslutningen skedde på stadshotellet, där dr Nihlén höll ett illustrerat föredrag över Samfundets olika verksamhetsgrenar och där tacktal hölls till alla som på ett eller annat sätt medverkat till sammarmötet.

Varje möte av denna art har sin karaktär och särskilda prägel. I Ångermanland dominerade kanske naturupplevelsen, i Västmanland förra året grepos alla av landskapets och stadens stora minnen. Under detta möte tjuvades vi alla av det fagra Södermanland men ändå var kanske den största behållningen den personliga samvaron och den fria, mänskliga anda som präglade både förhandlingar och utfärder. Det var välgörande efter allt tråkigt hembygdsgroff under det förflutna året och det gav också oss i Samfundets tjänst en ännu starkare tro på vår förening och de idéer vi kämpa för.

ligt samarbete för framtiden mellan Samfundet för Hembygdsvård och Nordiska museet. Han framhöll att det är humanitet och samarbete mer än makt och våld som bygger upp en bestående kultur. Den förmedlande länken mellan tradition och nyskapande är folkbildningen.

Kursledningen hade fått ett lyckligt grepp på kursen och dess innehåll. Titel och samlande namn var: *Svensk tradition i bygge, bo och landskap*, och innehållet var koncentrerat till dagsprogram kring bestämda frågor och problem.

Första dagen gavs en orientering om hjälpmedel i hembygdsrörelsens tjänst: institutioner, litteratur, arkiv etc., och andra dagens föreläsningar och demonstrationer hade samlats under rubriken »*Det äldre bostadsskicket på landsbygden*». Doc. Granlund, intendent Berg och amanuens Hellner föreläste om byar, gårdar och herrgårdar, och på eftermiddagen demonstrerade professor Lindblom Skogaholms herrgård på Skansen.

Torsdagen den 3 juli behandlades: »*Landsbygdens aktuella byggnadsproblem*». Antikvarien Lundberg, länsarkitekt Carlman och arkitekt Ingeborg Waern Bugge höll föreläsningar och efteråt besågs ett par äldre gårdar på Skansen. Därefter följde diskussion.

Kursdeltagarna kunde konstatera (vad som otaliga gånger förut är konstaterat) att Skansen är en outtömlig källa för studier och kunskap. Nu när Skansen är i färd med att fira sin femtioåriga tillvaro, måste det klart fastslås den oerhörda betydelse det haft och har som samlande institution för bygdens rörelse. Det var också många tacksamhetens tankar som gick tillbaka den långa vägen till Hazeliuss första skapelse, energi, framåtanda och kärlek till sin uppgift. Är det något som arv förpliktar till så är det pietet mot hans stora tanke att göra Skansen till en nationell helgedom.

Fredagen den 4 ventilerades: »*Äldre bostadsskicket i städer och samhällen*» med föredrag av amanuens Andrén, landsantikvarie Waldén och intendent Gustafsson, vars sakkunskap i gammalt byggnadsskicket var outtömlig. På kvällen företogs en vandring genom Gamla sta'n, och t. o. m. inbitna stockholmare, som av en händelse sällat sig till sällskapet, förvånades över allt av värde och skönhet den gömmer bakom sina välkända

fasader och i sina trånga gränder. Stadsantikvarie Selling, »som är hemma på området», var kvällens intressanta ciceron.

Lördagen den 5 talade stadsarkitekt Wetterling, amanuens Olof Hasslöf och arkitekt Waern Bugge om *moderna byggnadsproblem i städer och samhällen*. Därmed var också hembygdens yttre ram genomgången. Måndagen och tisdagen den 6—7 juli blev det *hemmets* tur att behandlas. Intendent Svensson och amanuens Elisabet Strömberg talade om möbler och textilier, fil. dr Stavenow, professor Malmsten och statens instruktör i hemslöjd om hemmet och dess praktiska utgestaltung ur olika synpunkter.

Onsdagen var ägnad åt *landskapet och landskapsvården*, vars talan fördes av lektor Bolin, vägvårdskonsulent Hermelin och intendent Carl Fries.

Torsdagen t. o. m. lördagen blev det *tillämpningen i skola och folkbildning* som upptog programmet. Föreläsare under de tre dagarna var fil. dr John Nihlén, folkskollärarna Salomonsson och Eriksson samt redaktör Wikström. En stor del av tiden upptogs av sakkunnig och givande diskussion.

Under de 14 dagar kursen varade hade deltagarna i rikt mått fått samla kunskap och erfarenheter. Inte minst de många utflykterna var ägnade att skänka inte bara angenäma upplevelser utan också ett kunskapssteoretiskt stoff, som säkerligen kommer att på många sätt bli till gagn i arbetet ute i bygderna.

Tillfredsställelsen var stor hos både kursdeltagare, kursledning och föreläsare.

En av deltagarna yttrade i en intervju: »Det är ljuvligt att i fjorton dagar få vara fullkomligt sorgfri och lycklig och bara ösa vetande ur rikliga ämbar. För att inte tala om värdet av att få utbyta tankar och meningar med alla de olika kursdeltagarna. Man har inte bara fått lära känna sin egen bygd utan också den allra äldsta kulturen. Och vad har världen i dag att se tillbaka på om inte kulturen. Detta är något som allmog förut inte haft en aning om: vi har kanske förstått, att en gammal stuga eller statlig byggnad varit vacker. Men nu förstår vi det inte bara: vi lär oss också förstå, varför den är vacker.»

S. A. R—g.

Samfundets utställning på Nordiska museet.

I samband med kursen anordnades en utställning, där i bilder, teckningar och text de två sidorna av Samfundets verksamhet: den upplysande och den ingripande illustrerades. Det stora trädet som först möter besökaren symboliserar bygdens djupa rötter i svensk tradition. Därefter skildras hur hembygdsrörelsen växt fram och från en personlig insats blivit till en mäktig folk-rörelse. En särskilt intressant avdelning visar Anders Zorn som hembygdsvårdare och man observerar att denne nydanare inom konsten var banbrytare även som vårdare av kulturarvet. Teckningar från pojkkåren, akvareller och unika fotografier från 80- och 90-talen, allt i original, visar prov härpå.

Samfundets för Hembygdsvård arbete i skolan och folkbildningen samt dess omfattande kurs- och bildningsverksamhet åskådliggöres vidare i ord och bild. Man fäster sig särskilt vid en samling hembygdsbilder i färg, utförda av svenska skolbarn. Av stort intresse är också hembygds-cirkelns arbete för att tränga in i bygdens historia, natur och nutidsliv.

Den ingripande verksamheten är av mer praktisk art och gäller i främsta rummet byggnadskulturen. Man får se prov på gammal fin arkitektur, sida vid sida med övergångstidens skräckbebyggelse för att slutligen informeras om vår egen tids strävan att skapa en modern och estetisk arkitektur. Samfundets egen insats — skolor, byggnadskurser, byggnadsbyrå — illustreras på ett trevligt och lättfattligt sätt.

En avdelning ägnas sanering och modernisering av bondehus, stadskvarter och herremansbyggnader under det att ett annat

avsnitt visar prov på moderna bygdegårdar, som utvecklats från primitiva bystugor och godtemplarlokaler till vår tids bekväma samlingslokaler.

Ett ovanligt vackert avsnitt visar Samfundets verksamhet i landskapsvårdens tjänst, framförallt beträffande de nya vägarna och deras anpassning till landskapet. Även fritidsproblemet och aktuella naturskyddsfrågor ha belysts med vackra bilder och kartor.

Till utställningen, som pågick till 1 sept. var knuten en rikhaltig utställning av litteratur, som beslyste hembygdsvårdens olika sidor.

Den stora kartan i utställningens fond.

HEMBYGDENS DAG

Den paroll, som Samfundet sände ut till hembygdsvårdarna runt om i landet med anledning av dess 25-årsjubileum om firandet av Hembygdens dag har funnit stort gensvar. I alla landsändar har man samlats för att fira hembygden och knyta banden fastare med varandra. Ett nytt moment i bygdelivet har kommit till under

kriget: Hemvärnet. Ofta är det de ledande männen och kvinnorna inom hembygdsrörelsen, som ställt sina krafter till förfogande. Det är de som känt betydelsen av en hembygd, som först ställde sig i ledet för att försvara den. Hemvärnet har också på många platser i landet anordnat festligheter vid Hembygdens dag. På Barva kyrko-

plats uppförde hemvärnsmännen ett krönikespel vid en vikingagrav. Inte mindre än 4.000 sörmlänningar hade mött upp till denna fest, där Lennart Bernadotte höll högststalet.

Hembygdsföreningarna har dock gått i spetsen vid firandet av Hembygdens dag. Från alla landskap har inkommit rapporter om festligheter. Att ingå på en utförlig redogörelse för de omfattande festligheterna låter sig tyvärr inte göras. Dock torde man kunna fastslå att initiativet hälsats med tillfredsställelse. Social-Demokraten gjorde i sitt nummer av den 29 juni några reflexioner angående Hembygdens dag: »Hembygdsvården och dess tanke är ju inte ny, men den har skjutit friskare skott sista tiden. Kanske är det just oron ute i världen som lär oss att bättre värdesätta vad vi ha här hemma. Det har också visat sig att hembygdsintresset under det stora antalet kurser och fester, som hållits ute i landet, varit ett mycket samlande begrepp. Samarbetet har i de allra flesta fall inletts med andra ideella sammanslutningar, en sak som ju

är ägnad att föra hembygdsvårdens tanke framåt.»

Tanken på att göra Hembygdens dag till fast tradition har från flera håll framförts. Det har också varit Samfundets mening att så skulle ske. Det skulle vara av stort värde för hela hembygdsrörelsen att ha en bestämd dag till samling kring den egna bygden, dess nutidsliv, historia och minnen. En sådan dag kunde bli en ryggrad för mindre hembygdsföreningar, som har svårt att hävda sitt organisationsarbete vid sidan av många och starka organisationer.

Många hembygdsvårdare, som känt sig isolerade, har gett uttryck åt att isoleringen skulle kunna brytas genom införandet av en bestämd dag för hembygdsfester. Det finns också föreningar som beslutat göra sista söndagen i juni till tradition som hembygdsdag.

Den uppskattning som kommit Hembygdens dag till del i år, låter oss ana, att den även i framtiden skall ha en uppgift att fylla. Till nästa år träffas vi åter på Hembygdens dag — sista söndagen i juni.

HEMBYGDSDAG I MALMÖ

Nöjesindustrien och dansbaneländet betecknar ett par aktuella problem, som i dag sysselsätter både den ideella ungdomsrörelsen och hembygdsrörelsen. Något måste göras — därom är alla eniga. Men vad?

Ungdomsringens Skånedistrikt och Skånes Spelmansförbund har tagit ett initiativ, som visar en av vägarna. I intimt samarbete med direktionen för Folkets Park i Malmö — en av landets vackraste och bäst skötta — har man anordnat en Hembygdens Dag, som firades den 27 juli under tillslutning av mer än 10.000 människor. Majoriteten av deltagarna var Malmöbor, men mycket folk hade kommit tillstädes från olika delar av Skåne.

Referenten har bevistat många hembygdsfester under ett par decennier, men knappast någon som gav en så rik behållning, som samlade och grep så som denna. Framåtanda och initiativkraft hos skånska ungdomsringen och spelmän — man tänker i första hand på Thoralf Borglin och

Wilhelm Sjöqvist — förenade sig här med aktivt stöd och varm förståelse hos parkens föreståndare direktör Harald Lindvall. Det blev en publikframgång men också en stor seger för den fria hembygdsrörelsens sak i ett landskap, där våra idéer ibland hotat att stelna och förlamas i kulturellt kottariväsen.

Festen begynte redan kl. 2.30, då direktör Lindvall hälsade deltagarna välkomna och S. G. V:s sångkör gav en välklingande upptakt. Så följde barnens timme — alla åldrar deltog — med dans och sånglekar. Senare utfördes en rad förträffliga och livligt applåderade folkdanser på lekvalLEN, varefter publiken drog sig bort till stora scenen.

Här talade Samfundets för Hembygds-vård sekreterare, fil. dr John Nihlén över ämnet: »Sverige — hembygd eller maskin».

Maskinkulturen blommar i vårt land, sade talaren, men den äkta hembygden är i fara att nivelleras. Vi är på väg att skapa

När tidningen Hembygden nyligen startade en serie över »Hembygdsrörelsens vägröjare» infördes Karl Erik Forsslund som första namn. För vår rörelses ungdomar tedde sig detta som något helt naturligt. Storgårdens författare var — trots allt — ända in i 40-talet en paroll för många ungdomar. Kanske inte i första hand landsbygdens utan fastmer städernas, hur underligt det än kan låta. Forsslunds starkt känslöbetonade förkunnselse blev ett evangelium för många av de omplanterade, för dem som lämnat jorden och hade staden som hem. Själens och kroppens längtan efter jord, efter rikedom och individuellt liv fann gensvar hos Forsslund långt sedan »rörelsen» stelnat i hans egen krets.

För hembygdsrörelsen blev Forsslund på 90-talet och omkring sekelskiftet framför allt den litterära banerföraren. Han var med under väckelsens tid och hämtade själv näring ur Dalarnas rika allmogekultur och skiftande natur; här hade också Zorn och Karlfeldt, var och en på sitt sätt, visat vägen.

Forsslund var både hembygdsvårdare och naturskyddare. För honom var hembygden en helhet, som inte kunde delas upp i intressesfärer. Hans verksamhet sträckte sig också äver vida fält: folkminnen, allmogemusik, byggnadskultur och landskapsvård. Med särskild kraft reagerade han mot byggnadskulturens förflackning och han var en av de första som krävde positiva åtgärder i detta avseende. Han stred också in i det sista för naturens skydd och vård; också

här var han en väckare, som visade oss naturens rikedomar och hävdade dess egenvärde. Bildningsarbetet blev för honom också en viktig del av hembygdsarbetet. Brunnsviks folkhögskola var hans verk.

Sina tankar om hembygden och naturen sammanfattade han i arbetet *Hembygdsvård*, som vi ännu flitigt använda i vår upplysningsverksamhet. Hela det programmet är mer aktuellt än någonsin och där talar till oss Karl Erik Forsslund med all den hänförelse och det eggande patos, som gjorde honom till en av hembygdsrörelsens stora ledare och vägröjare.

J. N.

en »konservburkskultur», där vårt kulturarv förpuppas och vår natur klistras in i herbarier. Det är ungdomen som skall rädda bygdekulturen undan förintelse eller förflackning. Vi vill inte glida åter i barbariet, inte bli stenåldersvildar i en urskog, men vi vill ha kvar så mycket av minnen, skönhet och trivsel, att det finns någonting att älska, vårda, kämpa för. Sverige måste vi se som ett levande land, rikt inte bara på maskiner utan också på människor.

Hemmet, fortsatte talaren, får inte bli en själlös maskinhall; huset inte en maskin att bo i; naturen får inte ses bara som råvarukälla och exploateringsobjekt för industrien; vägen skall inte ses som ett asfaltband för transport; dansbanan och lekplatsen får inte bli en arena för cirkusdirektörer och penningmagnater. Vi måste ha åter vår gamla stil och stadga, respekt för det mänskliga.

Vi måste bort från maskinen! Inte den som räddar oss från fattigdom, nöd och

Tryckt i Sverige 1940 (jämte äldre tillägg)

av Fr. E. Åblander

Anmärkningar och kompletterande uppgifter till denna bibliografi mottagas med tacksamhet under adress: Stadsbibliotekets filial, Forsgrén-ska Medborgarhuset, Stockholm.

Adolphson, Karl, Om våra vilda svanar. — Sydsv. Djurskyddet, Hälsingborg, Årg. 24, 1940, nr 1, s. 4—7, 2 textfig.; forts. under titeln: Sångsvanarna — vildmarkens fågel. — Ibid., nr 3, s. 1—4, 1 textfig.

Ahlman, Hans W.:son, Katastrofer för Nordgrönlands djurliv. — Svensk Jakt, Sthlm, Årg. 78, 1930, s. 255—257, 3 textfig. Ur Ymer 1939.

Alg, Tankar om skärgårdsjakten. — Sv. Lots- & Fyrtidn., Sthlm, 1939, s. 157—158.

[Alm, Ulla,] Uppfostran till naturvett, [Undert. U. A.] — Lärarinneförbundet, Sthlm, Årg. 26, 1939, nr 22, s. 6—8, 2 textfig.

Andreasson, N., Mårdens skadegörelse. — Svensk Jakt, Sthlm, Årg. 78, 1940, s. 186—187.

Arnborg, Tore, Der Vallsjö-Wald, ein nord-schwedischer Urwald. — Acta Phytogeogr. Suec., Uppsala, 13, 1940, s. 128—154, 9 tabl.

Björn i Uppland i mitten av förra århundradet. — Fauna och Flora, Uppsala & Sthlm, Årg. 35, 1940, s. 47.

Björnsson, Sven, Drag ur Stor-Sommens tidigare utveckling. — Sv. Geogr. Årsbok, Lund, Årg. 16, 1940, s. 49—67, 8 textfig.

Bolin, Lorentz, Fågelsång. — Hembygden, Sthlm, Årg. 20, 1940, s. 52, 3 textfig.

—, En försvinnande landskapsbild. Bygd och Natur, Stockholm, Årg. 2, 1940, s. 2—6, 3 textfig.

—, Gengas och naturskydd. — J. U. F.-Bladet, Sthlm, Årg. 21, 1940, s. 68, 1 textfig.

isolering utan den som binder oss likt trälarna vid teknikens segervagn och som vill bygga en värld utan nyanser, utan trevnad och tradition. Skåne är inte bara fet lera, svart och vit boskap, maskinell växtförädling och gummifabriker. Det är också Skärälid, Lunds domkyrka, Sandhammarren, bronsåldershögarerna och pilavallarna. Tag bort det senare och Skåne är likt vilket annat landskap som helst.

Landskapssångerna är ett uttryck för den särart vi inte ha råd att förlora. Skåningen sjunger: »jag yvs att vara skåning»; östgöten talar så: »jag är östgöte, gud ske lov»; värmlänningen sjunger med hänförelse: »Ack, Värmland, Du sköna...» och dalkarlen: »ett härligt land, I gode dalmän». Taga vi bort egenheten mister den bygdekänsla, som tager sig alla dessa vackra uttryck, alla sina rötter och dör. Låt oss hindra att den dag kommer, då lärda litteraturoccenter forska i arkiven för att finna förklaringen till sång och dikt i bygd och landskap, som en gång hade var sin melodi. Låt oss värna hembygdens egen melodi, melodier, som till sist tona samman i en enda stark symfoni — fosterlandets.

Efter det högstämde talet till hembygden, som följdes av Du gamla, Du fria, ledde Dag Westberg på sitt oemotståndliga sätt allsången: Sveriges flagga och Hymn till Skåne.

Senare på kvällen uppfördes folkdanser på scenen och danser m. m. på lekvallden.

Till sist kl. 10 på kvällen, när sommarskymningen och svalkan förljuvade den vackra parken, kom dagens höjdpunkt. Greve M. Stenbock, den siste ättlingen av sin ätt, läste Svensk Flagga av Nils Ludvig, varefter ljusen i parken släcktes och alla blickar riktades på scenen och tablån, som föreställde Magnus Stenbock talande till sitt folk från rådhustrappan i Malmö. Stenbock tolkades här suveränt och frodigt av Dag Westberg, som skördade ett välförtjänt bifall.

Sist vidtog en fackeldans till tonerna av S:t Örjans visa — en oförgätlig uppvisning i färg och ton och en gripande avslutning på en hembygdsfest, där både glädje och allvar spelat. Publiken var helt fångad; man märkte det på applåderna och på värmen i Du gamla, Du fria, som sist sjöngs av den tusenhövdade skaran.

Stig.

- , Krigen och alléerna. — Hembygden, Sthlm, Årg. 20, 1940, s. 116, 2 textfig.
- , Kunna ljunghedarna räddas? — Bygd och Natur, Sthlm, Årg. 2, 1940, s. 74—77, 3 textfig.
- , Landskapsvård. En betydelsefull fråga för landsbygden. — J. U. F.-Bladet, Sthlm, Årg. 20, 1940, s. 200.
- , Naturskyddsproblem i Dalarna. — Dalarnas Hembygdsbok, Falun, 1938, s. 49—58, 3 textfig.
- , Den positiva landskapsvården. — Bygd och Natur, Sthlm, Årg. 2, 1940, s. 27.
- , Skogsbrynen. — Hembygden, Sthlm, Årg. 20, 1940, s. 36, 2 textfig.
- , Skräckannonser. — Ibid., s. 100, 2 textfig.
- , Teknik och skönhet. — Ibid., s. 4, 2 textfig.
- , Träd och gårdar. — Bygd och Natur, Sthlm, Årg. 2, 1940, nr 2, s. 123—126, 4 textfig.
- Brodén, Gösta*, Naturskyddsundervisningen i folkskolan. — Hallands läns Jaktvårdsför., Halmstad, 1939, s. 37—40, 2 textfig.
- Bygd och Natur. Andra årgången. Sthlm 1940. 8:o 92, 176 s. Illustr.
- Bäver inplanteras i Uppland. — Jaktvännen, Sthlm, Årg. 2, 1939, nr 2, s. 7.
- B. A.*, Där räven är fridlyst och grävlingen och vesslan få »bostadshjälp». — Ibid., nr 6 s. 1 [å omsl.], s.
- Clason, Frans*, Naturkunnighet — naturvård. — Sv. Lärartidn., Sthlm, Årg. 58, 1939, s. 1200—1201.
- Dahl, Eric*, Vadare och andfåglar. — Dalarnas Jaktvårdsför. Medd., Falun, 1939, s. 40—48, 5 textfig.
- Dahlbeck, Nils*, Arenaria humifusa Wg och skyddet av sällsynta växter. — Acta Phytogeogr. Suec., Uppsala, 13, 1940, s. 287—290, 3 tavl.
- , Fridlysta växter. — Bygd och Natur, Sthlm, Årg. 2, 1940, s. 33—38, 4 textfig.
- [—], Gotländska oxlar. [Undert. N. Dbk.] — Ibid., nr 2, s. 153, 1 textfig.
- , Personligt naturskydd. — Sv. Scoutliv, Sthlm, 1940, s. 114—118, 2 textfig.
- , Sandhammaren — ett nytt friluftreservat. — Bygd och Natur, Sthlm, Årg. 2, 1940, s. 7—14, 6 textfig.
- De danska statsbanorna ställa vildreservat till förfogande. — Från jaktmarker och Fiskevatten, Jönköping, Årg. 28, 1940, s. 380—381.
- Durango, S.*, Skratmåsen, en försvarsskrift. — Sv. Jakt, Sthlm, Årg. 78, 1940, s. 149—153, 3 textfig.
- Du Rietz, G. Einar, Hannerz, Alf G., Lohammar, Gunnar, Santesson, Rolf, o. Wærn, Mats*, Zur Kenntniss der Vegetation des Sees Tåkern. — Acta Phytogeogr. Suec., 12, 1939, s. 1—65, 7 tavl., 4 textfig.
1. Hannerz, Alf G., Allgemeine Übersicht, s. 7—19, 2 tavl.
2. Lohammar, Gunnar, Wasserchemie, s. 21—24.
3. Du Rietz, G. Einar, o. Hannerz, Alf G., Gefässpflanzenvegetation, s. 25—41, 1 textfig.
4. Wærn, Mats, Algenvegetation, s. 43—50, 1 textfig.
5. Santesson, Rolf, Die Flechtenvegetation der Strandblöcke, s. 51—54.
6. Du Rietz, G. Einar, Planktonvegetation, s. 55—65.
- D. N.*, Den lättjefulla misteln. — Allm. Sv. Trädgårdstidn., Sthlm, Årg. 12, 1940, s. 757—758, 1 textfig.
- Eckerbom, Nils*, Hårt är vildmarkens liv. — Sv. Jakt, Sthlm, Årg. 78, 1940, s. 297—300, 2 textfig.
- , Varför dör skogsfågeln ut? Dalarnas Jaktvårdsför. Medd., Falun, 1939, s. 22—34, 4 textfig.
- Edén, Eskil*, Snabbinventering i Hälsinglands skogar och berg. Naturentusiasten häpnar: falkar, rådjur och kräfter i hans väg. — Norrland i Ord och Bild, Umeå, Årg. 12, 1939, s. 55—56, 80.
- Eklundh, Albert*, Mårdens fridlysnings. — Sv. Jakt, Sthlm, Årg. 78, 1940, s. 73—75, 1 textfig.
- Erlandsson, Stellan*, Några nya medborgare i floras rike. — Bygd och Natur, Sthlm, Årg. 2, 1940, s. 15—21.
- Festin, Eric*, Tännforsen. Ett testamente till land och folk. — Jämten, Östersund, Årg. 34, 1940, s. 3—14, 3 textfig.
- Fredman, Gösta*, Växt- och djurliv [i Turinge]. — I: Turingeboken, Nykvarn, 1940, Del. 1, s. 10—36, 6 textfig.
- Frieberg, Gösta*, En sällsam upplevelse. — Sv. Jakt, Sthlm, Årg. 78, 1940, s. 361—363, 2 textfig.
- Fries, Carl*, Bäverland. En bok om bävern och hans verk. — Sthlm 1940. 4:o. 246 s., 120 textfig.
- , En gammal Upplandsek. — I: Uppländskt, Uppsala, 1940, s. 14—16, 5 textfig.
- Ur Upsala Nya Tidnings julnummer 1933.
- , Inplantering av storfåglar. — Sv. Jakt, Sthlm, Årg. 78, 1940, s. 390—397, 4 textfig.
- Fritidsreservat. — Fackföreningsrörelsen, Sthlm, Årg. 20, 1940, Br. 2, s. 231—237, 3 textfig.
- Frändén, C. A.*, Kråkan — en misskänd fågel? — Skarab. läns Jaktvårdsför. Årsskr., Mariestad, 1940, s. 7—15, 5 textfig.
- Fågelnotiser från Stora Karlsö. — Fauna och Flora, Uppsala & Sthlm, Årg. 35, 1940, s. 184—185.
- Gertz, Otto*, Fårstigar — ett egendomligt särdrag i skånsk landskapsbild. — Skånes Natur, Lund, 27, 1940, s. 29—33, 1 tavl., 1 textfig.
- [—], Hans Wallengrens minnesmedalj. [Undert. Sekr.] — Ibid., s. 5—7, 2 textfig.
- , Ett märkligt skånskt jättegröfsfält. Hallabacken i Färlöv. — Ibid., s. 16—21, 1 tavl., 5 textfig.
- , o. *Sylvén, Nils*, Kullabergs svampflora. Anteckningar från mykologiska exkursioner i Kullabygden. — Ibid., s. 22—28.
- Grenander, Tell*, Om uttern. — Från Skog och Sjö, Uppsala, Årg. 33, 1940, s. 444—447, 1 textfig.
- [*Haglund, Bertil*], Jakttid på mård? [Undert. B. H—d]. — Jakt, Sthlm, Årg. 78, 1940, s. 188.
- , Norrlandska viltvårdsproblem. — Från Skog och Sjö, Uppsala, Årg. 33, 1940, s. 8—12.
- , På värsträck i Västerbottens skärgård. — Sv. Jakt, Sthlm, Årg. 78, 1940, s. 216—222, 6 textfig.
- Hammarstrand, Einar*, Ett enbestånd. [Ridö kronopark.] — Skogen, Sthlm, Årg. 27, 1940, s. 232, 1 textfig.
- Hannerz, Alf G.*, se: Du Rietz, G. Einar, Hannerz, Alf G., Lohammar, Gunnar, Santesson, Rolf, o. Wærn, Mats.
- Hanström, Bertil*, Älghornet från Sövestad. — Skånes Natur, Lund, 27, 1940, s. 8—15, 3 textfig.
- , Öresunds övervintrande simfåglar 1940. — Fauna och Flora, Uppsala & Sthlm, Årg. 35, 1940, s. 105—114, 2 textfig.
- [*Hasselqvist, Evert*], Sveriges nationalparker. [Undert.-st.] — Sv. Polistidn., Sthlm, Årg. 37, 1940, s. 361.
- Hedin, J. Aug.*, Fågelskydd i kristid. — J. U. F.-Bladet, Sthlm, Årg. 20, 1940, s. 306.
- Hela bäverstammen vid Tärnasjön har försvunnit. — Sv. Jakt, Sthlm, Årg. 78, 1940, s. 335; Skogen, Sthlm, Årg. 27, 1940, s. 236.
- Hermelin, S. A.*, Alléns vara eller icke vara. — Sv. Vägför. Tidskr., Sthlm, Årg. 27, 1940, s. 136—139, 3 textfig.
- [—], Samfundets vägvårdsbyrå. [Undert. S. A. H.] — Bygd och Natur, Sthlm, Årg. 2, 1940, s. 22—24, 1 textfig.
- , Vackert eller fult. — J. U. F.-Bladet, Sthlm, Årg. 20, 1940, s. 166, 1 textfig.
- , Vad gör vägvårdskonsulenten? — Bygd och Natur, Sthlm, Årg. 2, 1940, s. 82—84, 5 textfig.
- , Vägen, landskapet och vi själva. — Hembygden, Sthlm, Årg. 20, 1940, s. 79, 3 textfig.
- [—], Vägård i städernas utkanter. [Undert. S. A. H.] — Bygd och Natur, Sthlm, Årg. 2, 1940, s. 85.
- Holm, Otto*, Lövängers högre djurvärld. 3. Kråldjur. — Västerbotten, Umeå, Årg. 21, 1940, s. 101—140, 11 textfig.; tillägg rörande däggdjur och fåglar, s. 138—140.
- Holm, S.*, Bör värjakten på sjöfågel vid Östersjöskusten förbjudas? — Sv. Jakt, Sthlm, Årg. 78, 1940, s. 59—66, 4 textfig.
- Hornborg, Ulla*, Sol och storm i Sarek. — Till Fjälls, Sthlm, Årg. 12, 1940, s. 26—31, 3 textfig.
- Horney, Nils*, Fritiden i det fria. — Sv. Centralförb. f. Idrottens Främjande, Årsbok, Sthlm, 1940, (tr. 1939), s. 65—75, 4 textfig.
- Hur naturskydd blivit hembygdsvård. Den gamla formen av naturskydd lever dock kvar i nationalparker och naturreservat. — I: Kunskapens Bok, Sthlm, Bd 5, 1939, s. 2442—2445.
- Hägern härjar svårt i fiskodlingarna. — Skogen, Sthlm, Årg. 1940, s. 271.
- Jacobsson, Torsten*, En skräntärnekoloni i Östergötland. — Fauna och Flora, Uppsala & Sthlm, Årg. 35, 1940, s. 191—192.
- Jansson, Bernhard*, I fågelmarkerna. — Sport och Kultur, Sthlm, Årg. 2, 1939, nr 11, s. 23—24, 3 textfig.
- Johansson, Valton*, Strandhugg på Rone holmar. — Sv. Jakt, Sthlm, Årg. 78, 1940, s. 293—297, 6 textfig.
- , Utholmen — de tusen ejdrarnas ö. — Ibid., s. 195—198, 5 textfig.
- Johnsson, Pehr*, Göinge hembygdspark vid Broby. — Tappan, Lund, Årg. 64, 1940, s. 101—103, 2 textfig.
- , Kullamarken. Skånes största skog och Göingebygdens underbara jätteidyll. — Göinge Hembygdsför. Årsbok. Hässleholm, 1940, s. 7—17, 5 textfig.
- , Märkliga träd i Göingebygden. — Kristianstad 1937, 6 s., 3 textfig.
- Juhlin Dannfelt, M.*, Kuraboken hämtar sig. — Skogen, Sthlm, Årg. 27, 1940, s. 241.
- Jägarna i fåglarnas rike. Örnar och andra rovfåglar. — I: Kunskapens Bok, Bd 7, Sthlm 1939, s. 3868—3869, 1 tavl.
- Jönsson, N.*, Studiecirklar i naturskydd. — Brage, Örebro, Årg. 14, 1939, s. 181—186.
- Karlsson, K. F.*, Lite' kurios. [Gran, ormgran, tvåbent tall, björk i Näshults s:n.] — Skogsmannen, Sthlm, Årg. 50, 1940, s. 84, 4 textfig.
- Karvik, Nils-Gerhard*, Halle och Hunneberg. Några glimtar från älgarnas och pilgrimsfalkarnas berg. — Bygd och Natur, Sthlm, Årg. 2, 1940, nr 2, s. 39—46, 5 textfig.
- Killander, Ernst*, Respekt för naturen! En mening till bättre naturvett. — Vegetarianen, Sthlm, Årg. 39, 1940, s. 53.
- Klingspor, Bogislaw*, Rädda bygdens minnesmärken! — J. U. F.-Bladet, Sthlm, Årg. 20, 1940, s. 134; Hembygden, Sthlm, Årg. 78, 1940, s. 45.
- Knöppel, Olof*, Freda enbusken — det vilda djurlivets värdefullaste skydds- och foderväxt! — Sv. Jakt, Sthlm, Årg. 78, 1940, s. 32—34, 2 textfig.
- [—], Mården på tillväxt inom Västmanlands och Örebro län. [Undert. O. K.] — Västmanl. läns Jaktvårdsför. Årsskr., Västerås, 1940, s. 87, 1 textfig.; Örebro läns Jaktvårdsför. Årsskr., Örebro, 1940, s. 100, 1 textfig.
- Knöppel, Olof*, Möten med skogsmården. — Från jaktmarker och Fiskevatten, Jönköping, Årg. 28, 1939, s. 49—53, 2 textfig.
- , Problemet med våra vinteränder. — Västmanlands läns Jaktvårdsför. Årsskr., Västerås, 1940, s. 23—27, 3 textfig.
- , Storfots ändalykt. — Från jaktmarker och Fiskevatten, Jönköping, Årg. 28, 1940, s. 529—535, 4 textfig.
- Kolthoff, Gustaf*, Ett minne från Hjälstaviken. — I: Uppländskt, Uppsala 1940, s. 20—21, 1 textfig.
- Ur Uppsala Nya Tidnings julnummer 1912.
- Kruger nationalpark. Världens främsta vilddjursreservat. — Nyheter från Storbritannien, Sthlm, 1940, imperienummer 1, s. 8, 4 textfig. [2 å s. 9]
- [*Kungörelse* ang.] Fridlysta naturminnesmärken. [Flyttblocket »Höstacken» i Örebro, ek i Kils s:n, »Smedtallen» i Viby s:n, utf. d. 8/1 1940.] — Örebro läns Allm. Kung., 1940, Landskansl., Ser. A, nr 13.

- [—] Ang. fridlysning av ett enträd å egendomen Rinkabäck i Södra Fågels socken. [Utf. d. 13/1 1940.] — Skaraborgs läns Allm. Kung., 1940, Landskansl., Ser. A, nr 34.
- [— ang.] Sökt fridlysning av ett flyttblock å Orsa sockens besparingsskog. [Utf. d. 25/1 1940.] — Kopparb. läns Allm. Kung., 1940, Landskansl., Ser. B, nr 7.
- [— ang.] Sökt fridlysning av två björkar i Järna socken. [Utf. d. 25/1 1940.] — Ibid., nr 8.
- [—] Ang. upphävande av fridlysning av naturminnesmärke. [Ek å Gunnebo, Kristvalla s:n, utf. d. 5/2 1940.] — Kalmar läns Allm. Kung., 1940, Landskansl., Ser. A, nr 46.
- [—] Ang. ändrade fridlysningsbestämmelser beträffande viss del av Rya skog i Göteborg. [Utf. d. 2/3 1940.] — Göteborg. o. Bohus läns Allm. Kung., 1940, Landskansl., Ser. A, nr 96.
- [— ang.] Fridlysning av växten *Orchis Spitzelii* var. *gotlandica*. [Utf. d. 3/4 1940.] — Gotlands läns Allm. Kung., 1940, Landskansl., Ser. A, nr 54.
- , Kungl. Maj:ts, om ändring av fridlysnings-tider inom Gotlands län för vanlig räv; given... d. 4/4 1940. — Sv. Förf.-Saml., Sthlm, 1940, nr 1, s. 1.
- [—] Om yttrande ang. fridlysning av naturminnesmärke. [23 ekar i Mönsterås s:n, utf. d. 15/4 1940.] — Kalmar läns Allm. Kung., 1940, Landskansl., Ser. A, nr 106.
- [—] Ang. förbud mot jakt efter morkulla. [Utf. d. 15/4 1940.] — Göteborg. o. Bohus läns Allm. Kung., 1940, Landskansl., Ser. A, nr 170.
- [—] Ang. fridlysning av två ekar i den s. k. Alhagen i Mariestad. [Utf. d. 6/7 1940.] — Skarab. läns Allm. Kung., 1940, Landskansl., Ser. A, nr 202.
- [— ang. begärd] Fridlysning av den s. k. Högaabråta ek. [Åkers s:n, utf. d. 6/7 1940.] — Jönköpings läns Allm. Kung., 1940, Landskansl., Ser. B, nr 42.
- [—] Om yttrande ang. fridlysning av naturminnesmärken. [14 ekar å Sandhult, Döderhults s:n, utf. d. 20/7 1940.] — Kalmar läns Allm. Kung., 1940, Landskansl., Ser. A, nr 254.
- , Kungl. Maj:ts, om ändrad lydelse av 1 § kungörelsen den 16 december 1938 (nr 743) angående skydd för djurlivet å vissa platser; given... d. 23/7 1940. — Sv. Förf.-Saml., Sthlm, 1940, nr 727, s. 1483.
- [— ang.] Tillstånd att döda spillkråkor. [Utf. d. 30/9 1940.] — Sthlms läns Allm. Kung., 1940, Landskansl., Ser. A, nr 242.
- [— ang.] Fridlysning. [Gran å Torsholmen i Hargs s:n, utf. d. 30/9 1940.] — Ibid., nr 243.
- [—] Ang. upphävd fridlysning av en jättegran i Hyssna socken. [Utf. d. 30/9 1940.] — Älvsb. läns Allm. Kung., 1940, Landskansl., Ser. A, nr 327.
- [—] Ang. upphävd fridlysning av »Länsmans-eken» å Aspenäs säteri i Lerums socken. [Utf. d. 30/9 1940.] — Ibid. nr 328.
- [—] Ang. fridlysning för fågellivets skyddande av Ändsjön å Frösön jämte visst strandområde [Utf. d. 7/10 1940.] — Jämtl. läns Allm. Kung., 1940, Landskansl., Ser. A, nr 189.
- [— ang.] Kallelse till sammanträde i anledning av fortsatt fridlysning av Kävsjön. [Utf. d. 7/10 1940.] — Jönköpings läns Allm. Kung., 1940, Landskansl., Ser. A, nr 161.
- [—] Ang. fridlysning av den s. k. Trogareds ek i Södra Vings socken. [Utf. d. 11/10 1940.] — Älvsb. läns Allm. Kung., 1940, Landskansl., Ser. A, nr 333.
- [— ang.] Fridlysning av naturminnesmärke i Orsa socken. [Flyttblock å Orsa s:ns besparingsskog, utf. d. 7/11 1940.] — Kopparb. läns Allm. Kung., 1940, Landskansl., Ser. A, nr 193.
- [—] Fridlyst naturminnesmärke. [Högaabråta ek i Åkers s:n, utf. d. 26/11 1940.] — Jönköpings läns Allm. Kung., 1940, Landskansl., Ser. A, nr 174.
- [— ang.] Sökt fridlysning av vissa naturföremål i Stora Tuna socken. [Flyttblock på sluttningen av Dammsjöberget, 6 tallar på Gyllefäbodars fäbodmark, grangrupp om 7 stammar vid Svartå fäbod, dvärggran vid Norraån, utf. d. 5/12 1940.] — Kopparb. läns Allm. Kung., 1940, Landskansl., Ser. B, nr 63.
- , Kungl. Maj:ts, om ändrad lydelse av 1 § kungörelsen den 16 december 1938 (nr 743) angående skydd för djurlivet å vissa platser; given... d. 20/12 1940. — Sv. Förf.-Saml., Sthlm, 1940, nr 1007, s. 2111—2114.
- Lagerberg, Torsten, Svenska fjällblommor. 2. tillökade uppl. (STF:s handböcker om det svenska fjället. 1.) — Sthlm 1940. 8:o, 185 s., 100 tavl., 15 textfig.
- Lagercrantz, Carl, Om mården. En episod och några reflexioner. — Sv. Jakt, Sthlm, Årg. 78, 1940, s. 187—188.
- Larsson, Sven, Sanningen om fritidsutredningen. — Vår Bostad, Sthlm, 1939, nr 5, s. 8—10, 4 textfig.
- Lindquist, Bertil, I Dalby Söderskog. — Röster i Radio, Sthlm, 1940, nr 26, s. 8, 15, 3 textfig.
- Lohammar, Gunnar, se: Du Rietz, G. Einar, Lohammar, Gunnar, Santesson, Rolf o. Wærn, Mats.
- Lundberg, Erik, Byggnad och landskap. — Bygd och Natur, Sthlm, Årg. 2, 1940, nr 2, s. 47—67, 14 textfig.
- , Landsväg och bilväg. — Ibid., s. 9—28, 20 textfig.
- Lundquist, Gösta, Det döende träsket. — Ibid., s. 127—131, 9 textfig.
- Lönnberg, Einar, Kornknarrems nuvarande förekomst i Sverige. — Vet.-Akad. Skr. Naturskydd, Sthlm, nr 37, 1940, 43 s.
- , En kungsörns olycksöde. — Sv. Jakt, Sthlm, Årg. 78, 1940, s. 555—556, 1 textfig.
- , Myskoxens tillvaro på Nordostgrönland hotad. — Fauna och Flora, Uppsala & Sthlm, Årg. 35, 1940, s. 182—183; Från Jaktmarker och Fiskevatten, Jönköping, Årg. 28, 1940, s. 381—382.
- , Några lodjursstudier. — Fauna och Flora, Uppsala & Sthlm, Årg. 35, 1940, s. 97—104, 3 textfig.
- [—], Några ord om våra vinterfåglar. [Undert. E. L.] — Ibid., s. 91—92.
- , Några ornitologiska notiser från Öland sommaren 1940. — Ibid., s. 167—174.
- Lövsåken som hotas. — Hembygden, Sthlm, Årg. 20, 1940, s. 20, 1 textfig.
- Magnusson, Karl, se: Mannerskrantz, Axel, Magnusson, Karl, o. Sundberg, Carl.
- Malm, Einar, Inlägg i örnfrågan. — Bygd och Natur, Sthlm, Årg. 2, 1940, s. 42—43, 1 textfig.
- Mannerskrantz, Axel, Magnusson, Karl o. Sundberg, Carl, [Motion] om ändrade grunder för jakt efter sjöfågel å vissa vatten och områden. (Motioner i Första kammaren nr 9.) — Bih. Riksd. Prot., 1940, 3 saml., nr 91, s. 1—2.
- Jonsson, Arvid, [Motion, lika lydande med ovanstående.] (Motioner i Andra kammaren nr 149.) — Ibid., 4 Saml. nr 149, s. 3.
- Utlåtande i anledning av... [ovanstående.] (Jordbruksutskottets utlåtande nr 41.) — Ibid., 10 Saml., nr 41, s. 1—3.
- [Frågans behandling i Riksdagens kamrar.] — Riksd. Prot., 1940, 1 Kam. 2 Bd, nr 28, s. 59—64; 2 Kam. 2 Bd, nr 31, s. 30.
- Melin, Sv. A., Rördrommen, vassarnas eremit. Fordom ett värderat jaktbyte, numera en sällsynthet. — Jaktvännen, Sthlm, Årg. 2, 1939, nr 12, s. 7—8.
- Moberg, Vilhelm, Bonden och naturen. — Bonniers Litter. Mag., Sthlm, Årg. 8, 1939, s. 22—26.
- Mycket dykänder i Visby under vintern. — Sv. Jakt, Sthlm, Årg. 78, 1940, s. 229, 2 textfig.
- M. R., Forsakar i sägnen. — Gälds Hembygdsförs. Årsbok, Malmö, Årg. 1, 1935—36 (tr. 1935), s. 65—67, 1 textfig.
- Nationalparker, naturparker och naturminnesmärken samt skyddade områden. — Sv. Kalendar, Uppsala & Sthlm, Årg. 35, 1940, (tr. 1939), s. 57—60.
- Nationalparker, naturparker och naturminnesmärken samt skyddade områden. — Ibid., Årg. 36, 1941, (tr. 1940), s. 57—61.
- Naturskydd m. m. — I: Sjöström, Ivar, Tjänstekunskap m. m., Sthlm 1938, s. 33—34.
- Naturskydd och jakt. — Ibid., s. 61—62.
- Naturskydd och hembygdsvärd i en förening. — Bygd och Natur, Sthlm, Årg. 2, 1940, nr 2, s. 150—153.
- Naturskyddsärenden. — Vet.-Akad. Årsbok, Sthlm, 1940, s. 108—115.
- Naturvett och naturskydd. — Sv. Lärartidn., Sthlm, Årg. 58, 1939, s. 632—633.
- Nihlén, John, Landskapsvård och naturvett. — Bygd och Natur, Sthlm, Årg. 2, 1940, s. 39—41, 2 textfig.
- , Några tankar kring hembygd och hembygds-vård. — Ibid., nr 2, s. 29—38, 3 textfig.
- Nobel, Ludvig, En föredömlig vägmodernisering. — Ibid., s. 148—149, 2 textfig.
- Noréhn, Nils, Om några flottholmar i sjön Mal-gen invid Sommen. — Sv. Geogr. Årsbok, Lund, Årg. 15, 1939, s. 203—206, 3 textfig.
- Notini, G., Fågelholkar och holkfåglar. — Sv. Jakt, Sthlm, Årg. 78, 1940, s. 127—129, 2 textfig.
- Næslund, Gösta, Gamle kamrern — alias Bojar och de andra visenterna. Det största beståndet av dessa djur finnas i Bergslagen. — Vi, Sthlm, Årg. 27, 1940, nr 39, s. 5, 2 textfig.
- Om julfrid, djurskydd och naturvård. — Sv. Jakt, Sthlm, Årg. 78, 1940, s. 529—530.
- Pecha, Svanliv i helg och söcken. — Jämten, Östersund, Årg. 34, 1940, s. 199—206, 6 textfig.
- Persson, Herman o. Waldheim, Stig, Mossfloran i Garphyttans nationalpark. — Vet.-Akad. Skr. Naturskydd, Sthlm, nr 38, 1940, 43 s.
- Pettersson, Bengt, *Orchis Spitzelii* Sauter var. *gotlandica* n. var. Nyupptäckt gotländsk representant för sydeuropeisk bergsflora. — Acta Phytogeogr. Suec., Uppsala, 13, 1940, s. 162—185, 5 tavl., 4 textfig.
- Plywoodfabrikantens mardröm. [Björk på Skinnskattebergs revir.] — Skogen, Sthlm, Årg. 27, 1940, s. 267, 1 textfig.
- von Post, Lennart, Lina myr. — Geol. För. Förh., Sthlm, Bd 61, 1939, (tr. 1940), s. 519—524.
- Rignell, Nils, Naturskyddsfråga inför högsta domstolen. — Sv. Jakt, Sthlm, Årg. 78, 1940, s. 543—544, 550, 1 textfig.
- Rikspropaganda för naturvärn. — Skogen, Sthlm, Årg. 27, 1940, s. 357—358.
- Romell, Lars-Gunnar, Brackan, gentlemannen och landets ansikte. — Bygd och Natur, Sthlm, Årg. 2, 1940, s. 65—73, 5 textfig.
- von Rosen, Björn, Gröna kammarn. Naturskildringar, pojkminnen, jakt- och djurhistorier. — Sthlm 1940. 8:o. 262 s., 49 textfig.
- , En ornitologisk kuriositet. — Sv. Jakt, Sthlm, Årg. 78, 1940, s. 339—342, 3 textfig.
- Rosenberg, Erik, Viltkännedom. Våra rovfåglar. — Ibid., s. 369—376, 6 textfig.
- [Runqvist, E.], Klotgran. — Skogen, Sthlm, Årg. 27, 1940, s. 104, 1 textfig.
- Santesson, Rolf, se: Du Rietz, G. Einar, Hannerz, Alf G., Lohammar, Gunnar, Santesson, Rolf, o. Wærn, Mats.
- Schillander, Nils G., Stuur muorke kårtje — Stora Sjöfallet intime. — Reseliv, Sthlm, Årg. 8, 1939, nr 9, s. 8—9, 4 textfig.
- Selander, Sten, Lule lappmarks nationalpark. — Bygd och Natur, Sthlm, Årg. 2, 1940, nr 2, s. 132—147, 9 textfig.
- Selling, Magnus, Nantuna löväng. — Ergo, Uppsala, Årg. 16, 1939, s. 99, 1 textfig.
- Sernander, Rutger, Riekbasta träsk. — I: Upp-ländskt, Uppsala, 1940, s. 11—13, 2 textfig.
- Ur Upsala Nya Tidnings julnummer 1923.
- , Skvätteken och Brokstenen. Ett bidrag till våra vägräts historia. — Ibid., s. 74—76, 3 textfig.
- Ur Upsala Nya tidnings julnummer 1926.
- Sjöbeck, Märten, Sambandet mellan vegetation och bebyggelse i Södermanland. — Sörmlandsbygden, Nyköping, Årg. 9, 1940, s. 69—78, 5 textfig.

- Sjöfågelsjakten i Stockholms skärgård. Skärgårdsfiskarna skriva till Jägarnas Riksförbund. — Jaktvännern, Sthlm, Årg. 2, 1939, nr 6, s. 27, 1 textfig.
- Skogsvårdsstyrelser utfärda cirkulär om naturskydd. — Dalarnas Hembygdsbok, Falun, 1938, s. 193—196.
- Skottsberg, C., Naturskydd i Stilla-havsområdet. — Nord. Familjeboks Månadskrönika, Sthlm, Årg. 2, 1939, s. 766—769.
- Skrattmåsen tas i försvar. — Skogen, Sthlm, Årg. 27, 1940, s. 190.
- Skånes Natur. Skånes Naturskyddsförenings årsskrift. 27 (1940). — Lund 1940. 8:o. 35 s., 2 tavl., 12 textfig.
- Spens, C. V., Mårdens fridlysning [Undert. C. V. S.] — Sv. Jakt, Sthlm, Årg. 28, 1940, s. 185—186.
- [af Ström, Ingrid] Tack för Djurgårdens ekar. Hos släkten som skapat och skyddat Djurgården. [Undert. Åsa] — Idun, Sthlm, Årg. 53, 1940, nr 12, s. 12—13, 46, 9 textfig.
- Sundborg, Carl, se: Mannerskrantz, Axel, Magnusson, Karl, o. Sundberg, Carl.
- Sunesson, A. S., Betula alba forma fastigiata — Allm. Sv. Trädgårdstidn., Sthlm, Årg. 12, 1940, s. 317, 1 textfig.
- Swan, Eric, Jaktfalken, världens sällsyntaste rovfågel. — Dalarnas Jaktvårdsförb. Medd., Falun, 1940, s. 84—87, 2 textfig.
- , Pilgrimsfalken, klippbrantens vingsnabbe härskare. — Ibid., 1939, s. 88—91, 2 textfig.
- Sylvén, Nils, se: Gertz, Otto, & Sylvén, Nils.
- Thorbert, Hilding, Märkliga hallar och stenar i Djurröd. — Gärds Hembygdsför. Årsbok, Malmö, Årg. 1, 1935—36 (tr. 1935), s. 42—48, 3 textfig.
- Trägårdh, Ivar, Allmänna skogshygieniska åtgärder. — I: Trägårdh, Ivar, Bekämpa skogens skadeinsekter, Sthlm 1939, 35—37.
- Waldheim, Stig, se: Persson, Herman o. Waldholm, Stig.
- Wallén, Otto, [Motion] angående åtgärder mot nedskräpande eller vandalisering och förstöring av mark eller vatten inom bebyggda områden eller dessas närhet. (Motioner i Andra kammaren, nr 154.) — Bih. Riksd. Prot., 1940, 4 Saml., nr 154, s. 1—2.
- Första kammarens andra tillfälliga utskotts utlåtande i anledning av... [ovanstående]. (Första kammarens andra tillfälliga utskotts utlåtande, nr 7.) — Ibid., 12 Saml. 2 Avd., nr 7, s. 3—6.
- Andra kammarens femte tillfälliga utskotts utlåtande i anledning av... [ovanstående]. (Andra kammarens femte tillfälliga utskotts utlåtande nr 2.) — Ibid., 13 Saml. 5 Avd. nr 2, s. 1—4.
- [Frågas behandling i Riksdagens kamrar.] — Riksd. Prot., 1940, 1. Kam., 2 Bd. nr 30, s. 70; 2. Kam. Bd 2, nr 27, s. 2.
- Riksdagens skrivelse till konungen... [i anledning av ovanstående.] (Riksdagens skrivelse nr 358.) — Bih. Riksd. Prot., 1940, 14 Saml. nr 358, s. 9—10.
- Welle-Strand, Edvard, Örneparet i Erikliä. — Från Skog och Sjö, Uppsala, Årg. 33, 1940, s. 148—153.
- Wernstedt, G. L., Skydd mot nedskräpning i naturen. — Sv. Skidkalender, Sthlm, Årg. 8, 1939, s. 91—92.
- Wesslén, Gösta, Frivillig fredning av byggnads- och naturminnen. — Bygd och Natur, Sthlm, Årg. 2, 1940, s. 55, 3 textfig.
- Wesslén, Stig, På Lapplandsfjällen bland björnar. — Sthlm 1940. 8:o. 174 s., 10 tavl.
- Weylandt, Arne, En fågelborg. — Från Jaktmarker och Fiskevatten, Jönköping, Årg. 28, 1940, s. 385—388, 1 textfig.
- Wibeck, Edvard, Labb och skrântärna. Sjöfågelslivet i tilltagande i Stockholms skärgård. — Bygd och Natur, Sthlm, Årg. 2, 1940, nr 2, s. 68—77, 6 textfig.
- , Naturskydd i skogen. — I. Persson, Erik, m. fl., Den svenska skogen skildrad i text och bilder, Sthlm 1940, s. 293—340, 27 textfig.
- [Wieslander, Nils], Nytt om kronhjorten i Halland. [Undert. N. W.] — Hallands Jaktvårdsför. Medd., Halmstad, 1, 1937, s. 53—54, 1 textfig.
- »Vägvården» får särskild konsulent. — Skogen, Sthlm, Årg. 27, 1940, s. 23—24.
- Vägvårdekonsulentens verksamhet preciseras. — Sv. Vägför. Tidskr., Sthlm, Årg. 27, 1940, s. 30.
- Ett värdefullt viltreservat. — Jämten, Östersund, Årg. 34, 1940, s. 198, 1 textfig.
- Wærn, Mats, se: Du Rietz, G. Einar, Hannerz, Alf G., Lohammar, Gunnar, Santesson, Rolf, o. Wærn, Mats.
- Växt- och djurliv. [Hjälmarén.] — I: Waldén, Bertil, Den stora sjösjänken, Örebro 1940, s. 30—36, 3 textfig.
- Åblander, Fr. E., Naturskyddslitteratur. Tryckt i Sverige 1939 (jämte äldre tillägg.) — Bygd och Natur, Sthlm, Årg. 2, 1940, nr 2, s. 157—164, 176.
- Alénus, Nils, Naturskydd. — I: Alénus, Nils, Hembygdsvård. (Studentföreningen Verdandis Småskr. nr 425), Sthlm 1940, s. 23—24.
- Aström, Einar, Karlsöklubben jubilerar. — Sv. Jakt, Sthlm, Årg. 78, 1940, s. 405—409, 6 textfig.
- , Linnés ask på Stora Karlsö bevarad. — Bygd och Natur, Sthlm, Årg. 2, 1940, s. 49, 2 textfig.
- A. S., Björn i Idre. — Dalarnas Jaktvårdsför. Medd., Falun, 1937, s. 62—63.
- , Ett fiskgjusbo. — Ibid., 1935, s. 25—26, 1 textfig.
- Öhrn, Bertil, Fågelsjöar i södra och mellersta Sverige. — Sthlm 1940. 4:o. 255 s. 146 textfig.
- Österlöf, Bo, Rovfåglar. — Bygd och Natur, Sthlm, Årg. 2, 1940, nr 2, s. 109—116, 3 textfig.
- Östgötabilder. — Ibid., s. 90—98, 17 textfig.
- Övervintrande svanar vid Öresunds stränder. — Sydsv. Djurskyddet, Hälsingborg, Årg. 24, 1940, nr 1, s. 7.

BYGD och NATUR

TIDSKRIFT FÖR HEMBYGDSVÅRD OCH NATURSKYDD

Utgiven av Samfundet för Hembygdsvård och Svenska Naturskyddsföreningen

Årgång 3 • Nr 4 • 1941

Utgör 22:a årg. av Tidskrift för hembygdsvård och 32:a årg. av Sveriges Natur

Ansvarig utgivare: Fil. dr JOHN NIHLÉN • *Redaktörer:* Fil. lic. NILS DAHLBECK och
Fil. dr JOHN NIHLÉN • *Redaktion:* Mästersamuelsgatan 3, Stockholm, Telefon 11 94 44
Prenumerationspris: Kr. 6:— pr år. Medlemmar erhålla Bygd och Natur gratis.

ÅNNSJÖN

Ett märkligt naturområde i fara

av Lars Faxén

För några veckor sedan publicerade fil. lic. Anton Sörlin en artikel, som berörde frågorna kring de väldiga uppdämningar och regulationsåtgärder, som under de senare åren företagits uppe i Indalsälvens källområden för att säkra den jämna vattentillgången för de stora kraftverken längre ner i älvsystemet. Av artikeln och den följande pressdiskussionen framgick, att det föreligger bestämda planer att inom en kanske inte alltför avlägsen framtid uppdämma den för alla turister i västra Jämtland bekanta Ånnsjön, planer varom det under de sist förflutna åren gått en del rykten, som man emellertid vägrat tro på, bl. a. av det skälet, att vederbörande myndigheter icke på något sätt givit dem offentlighet. Allmänheten borde dock vara varnad. De ofantliga och fullständigt landskapsomdanande uppdämningarna inom Kallsjösystemet ha fått ske utan tillfrågande av instanser, som utan tvivel haft dyrbara intressen att bevaka. Emellertid gagnar det föga att klaga över det som hittills skett. Sannolikt ha åtgärderna varit nödvändiga och var skulle vi i dag ha stått utan de tillgångar till elektrisk kraft, som vi nu ha? Det måste dock sägas

ifrån, att vederbörande myndighet med sin tystnadspolitik för alltid omöjliggjort de vetenskapliga undersökningar av de berörda områdena, som för denna borde ha varit en angelägenhet att med alla medel möjliggöra och befrämja redan på ett förberedande stadium.

Då nu Ånnsjön ryckt fram som en fråga på dagordningen måste det göras klart, att bl. a. naturforskningens och naturskyddets intressen måste få tillfälle göra sin stämma hörd vid sidan av andra instanser. Här är det nämligen fråga om ett riksintresse, enär Ånnsjön i sitt slag är en av de märkligaste, om inte den allra märkligaste sjön längs hela skandinaviska fjällkedjans östsida. Ingen skall utan förebringande av mycket starka skäl kunna förmå oss att tro på nödvändigheten att dämna upp den, så länge det alltjämt finns möjligheter att utöka vattenmagasinen genom ytterligare dämningar av redan spolierade natursjöar inom Kallsjösystemet och ännu icke eller endast obetydligt utnyttjade möjligheter inom en hel rad av vidsträckta sidosystem till Indalsälven. Dess värre finns det inte så många undersökningar av geologisk, botanisk och zoologisk art som beröra Ånnsjön, men alltid tillräckligt många att ge tyngd åt den avvisande inställning mot uppdamningsplanerna, som jag här med all makt vill göra mig till tolk för.

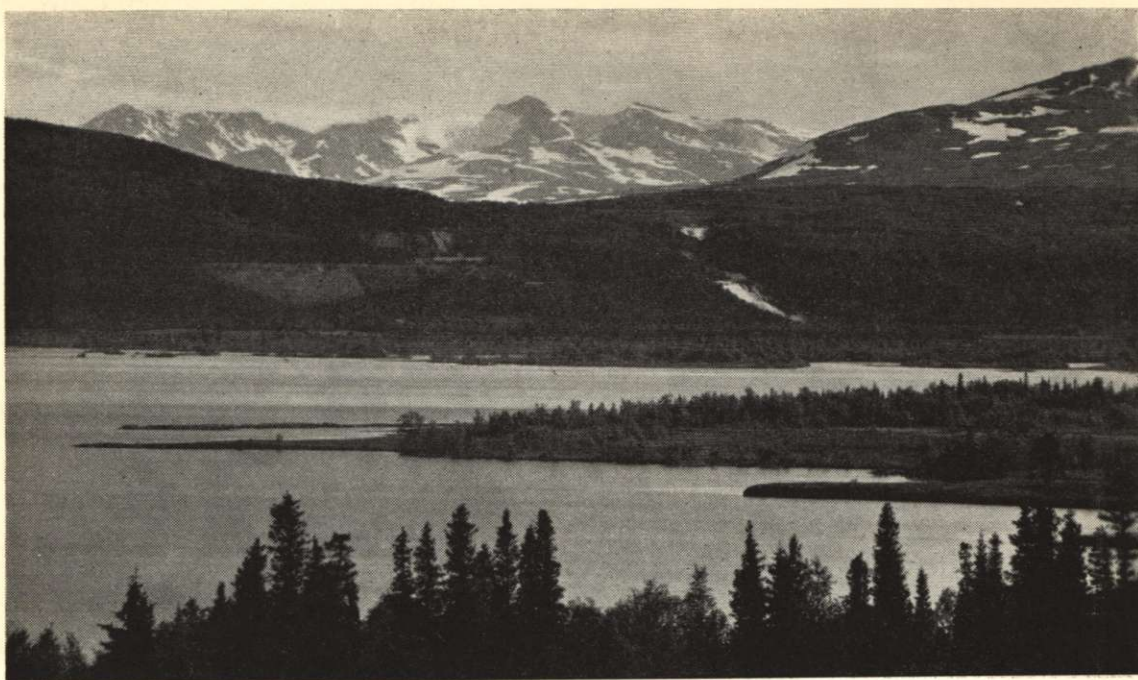
Det är en hel rad förhållanden, som samverka till att ge Ånnsjön dess enastående särprägel. Främst av allt bör kanske nämnas dess egenskap av den översta sjön för ett antal tillflöden, som med stora vattenmängder leda hit från de kringliggande fjällen. Detta innebär, att sjön fungerar som första och viktigaste sedimentationsbäcken för ett omkring tolv kvadratmil stort fjällområde, delvis bestående av verkliga högfjäll med storartad erosion. Mängden av erosionsmaterial ökas ytterligare därigenom att dessa tillflöden under en väsentlig del av sitt lopp skära sig fram genom mäktiga sedimentmassor, som en gång hopats i de isdämda sjöar, som under landisens avsmältningsskeden sträckte sig genom deras dalar. Följden har blivit att Ånnsjöbäckenet fylles av väldiga deltan både över och under sjöytan, deltan av sådan beskaffenhet och omfattning, att ingen sjö på denna sida vår halvös fjällkedja kan mäta sig därmed. Till deltanas vidsträckta utbredning bidrager dessutom sjöns stora vidd och bäckenets flackhet orsakad av dess belägenhet inom det mycket jämna platåland, som från Snasarnas och Bunnerfjällens fot breder ut sig mot norr och nordost. Denna platås utomordentliga jämnhet framträder med överraskningens hela skärpa för resenären, sedan tåget fört honom

Handölsdeltat. Utsikt mot öster över Ånnsjön från Storsnasens topp. — Foto O. Olson.

upp för den omkring 125 m. höga stigningen från Duved upp till Gevsjön, vilken stigning utgör platåns nedre begränsning. Sedan vidgar sig snart utsikten söderut fram mot de nyss nämnda fjällens bas, där man ser de bortåt 100 m. höga Handölsforsarnas skumband kasta sig ut för den brant, som utgör platålandets borte begränsning. Nu ser man också Ånnsjöns vattenspegel, som nästan cirkelrund sträcker sig en mil i alla riktningar. Man ser också delar av Haråns och Handöls—Enaälvarnas deltan, som uppta sjöns hela västsida, det senare med en längd av nära en mil från Enafors till deltaplanets brant ute i sjön och en front av sju km. mellan Bränna och Klocka byar.

En omständighet som vidare i hög grad bidrager till Ånnsjöns och kringliggande områdets floristiska och faunistiska rikedom ligger i berggrundens beskaffenhet. Ånnsjöplatån uppbygges av lösa, lättvittrade skiffrar, Köli-skiffrar, sannolikt utgörande gamla kambrisk-siluriska bergarter, som omvandlats under bergskedjeveckningens tid, och högfjällen söder och sydväst om sjön, varifrån de största tillflö-

Änn. Sylarna från Klocka. — Foto O. Olson.

dena komma, utgöras av likaledes lättvittrade och delvis kalkrika sevebergarter. Substratet för Ännsjön och omgivande marker är därför i hög grad näringsrikt för vegetationen och därmed för djurlivet. Klimatet har till slut sin mycket väsentliga andel i Ännsjölandskapets egenartade utformning. Trakten ligger nämligen mitt för den djupa svacka i den skandinaviska fjällryggen, som skiljer Jämtland och Tröndelagen, som släpper de regnförande luftmassorna från Atlanten långt in över Jämtland, och göra detta område innanför Stjördals- och Vårdalsälvarnas dalfören mera rika på nederbörd än nära nog varje annat i lä av fjällen beläget område.

Det torde framför allt vara denna omständighet, som förklarar den rika torvbildningen samt den storartade och ur många synpunkter överraskande högmossförekomsten över Ännsjötraktens deltan men även över högre belägna marker. Till dessa högmossar över västsidans deltan knyter sig ett synnerligen egenartat fenomen. På kilometerlånga sträckor har högvattnet eroderat ut tvära strandbranter i torven av bitvis ända till tre meters höjd, ett så vitt jag vet alldeles unikt

Änn. Bunnerfjällen. — Foto O. Olson.

förhållande, som redan i och för sig borde motivera långt gående fredningsåtgärder. A. G. Högbom förklarade på sin tid denna mot västsidans mossar fortskridande erosion som ett resultat av sjöns överstjälpning på grund av en i öster starkare landhöjning. Vore denna förklaring riktig, så skulle vi i dessa torvbranter ha att se ett av våra allra dyrbaraste naturvetenskapliga dokument, som möjliggjorde ett följande av landhöjningsprocessens mekanik i väsentliga detaljer. I så fall skulle endast ett mycket svårt nödläge kunna urskulda åtgärder som förstörde dessa dokument eller störde iakttagandet av erosionens förlopp.

Det är naturligt att mera näringskrävande formationer spela en stor roll i växtvärlden runt Ännsjön. Våldiga flak av deltanas lägre delar täckas av storvuxna starrsamhällen och de stora djunglerna av ängsartade gråvidesnår, som här förekomma som bårder längs deltarmanarna, som mattor över deltaholmarna m. m., ha en väldig utbredning. I deltanas inre delar t. ex. längs Handöls och Enaälvarna och på uppstickande moränmarker spela örtrika ängsbjörkskogar en stor

roll och beryktade äro de på hägg rika samhällen av denna typ, som sträcka sig längs de nämnda älvarna. På de ofantliga deltaplanen, som ligga under sjöns lågvattenslinje som grunda bottnar frodas en synnerligen rik flora att undervattensväxter, bland vilka en flyktig besökare bl. a. lägger märke till den rika förekomsten av braxengräs i jätteexemplar. Längre ut på djupare vatten utbreder sig de vidsträckta *Myriophyllum*-ängarna och de omfattande »svartbottnarna», undervattenskogarna av mossor, där rödingen leker.

Ånnsjön är en fågelsjö av allra högsta rang och man behöver inte ro länge över dess vatten eller vandra långt över de omgivande myrterrängerna, förrän man inser, att man har att göra med ett överväldigande rikt fågelområde, vilket bekantgjorts bland annat genom undersökningar av den i Handöl bosatte Carl Persson. På en kort morgonexkursion gör man här bekantskap med en betydande del av den nordiska vadare- och simfågelfaunan. Man kan t. o. m. möta de största överraskningar. Här har nämligen fjällgåsen sin sydligaste häckplats i landet och här kan man möta storspoven, som från Trondheimsbäcken utsträckt sitt häckningsområde till denna fjällsjö liksom de graciösa silvertärnorna eller en och annan enstaka häger, som dock bara lever ungarliv över sommaren vid detta vatten. Den rika fågelvärlden förklaras i första hand av två omständigheter. Näringsrikedomen över de vidsträckta grunda och vegetationsrika bottarna, i de hundratals lagunerna, mosstjärnorna m. m. är den ena. Den andra ligger i den obegränsade tillgången till väl skyddade häckplatser och gömslen på de otaliga deltaholmarna med sina högvuxna starrbestånd och ogenomträngliga videsnår. — Det behöver knappast nämnas att fiskrikedomen (röding och öring) är mycket stor och tidigare varit ännu större.

Jag upprepar påståendet att Ånnsjön i sitt slag är enastående bland sjöarna öster om fjällkedjan genom sina omfattande och rika deltan. Jämtland—Härjedalen och Östlandet ha ingen motsvarighet. Från Lappland kan man möjligen andraga Peskehaures deltaland nedanför Sulitelma och Rapaälvens delta i Laidaure nedanför Sarek, men hur sterila äro de ej i jämförelse med Ånnsjöns? Den enda som i rike- dom kan tävla är väl Tjålmejaure, känd genom P. O. Svanbergs »Sjöfåglars paradis» i Laisälvens system, men dess deltaland är mindre och dess belägenhet nordligare och mera avstängd från västliga inflytanden. Så till slut: vilken klenod är inte Ånnsjön ur den synpunkten, att den ligger så lätt tillgänglig intill järnvägen! Efter tjugo minuters

Motiv från Ånnsjön vid Kloeka. — Foto O. Olson.

rodd från Ånns station till Haråns delta och Halsens mäktiga högmosse står man mitt uppe i en flora och fauna erbjödande obegränsade mängder av glädjämnen och forskningsmöjligheter av snart sagt alla tänkbara inriktningar för dem som så önska.

Hur mycket av detta härliga land kommer att förstöras av den tilltänkta uppdamningen? Svaret är beroende av hur högt dämningen skall ske. Därom har ingenting meddelats allmänheten. Så mycket är emellertid säkert, att även en uppdamning av så blygsamt mått, att den endast sparar vårens högvatten fram till vintern, skulle ödelägga väsentliga delar av den natur, som gör Ånnsjön till vad den är. De grunda bottarnas vegetation skulle i stor utsträckning dö ut och därmed skulle förutsättningarna för det åtminstone förr i tiden synnerligen rika fiskbeståndet till avsevärd del försvinna och möjligheterna till dess förbättring utplånas. De märkliga deltalanden skulle dränkas och deras växt- och djurvärld försvinna. Hällristningarna vid Landverk skulle också dränkas. Man fasar inför tanken hur slättlandet mellan järnvägen och fjällen i söder kommer att se

ut en torr sommar, då vattenbristen tvingar till magasinets tömning redan under sommaren. Det skall breda ut sig en öken av dödade myrar på kilometervida sträckor ifrån sjöytan. Ju högre dämningen blir ju större skulle förstörelsen bli. Förmodligen låter man inte nöja sig med en uppdämning endast till högvattenståndet. Säkerligen äro kostnaderna för en avsevärt högre dammbyggnad inte väsentligt större än för den nämnda, enär penningvärdet av de marker som komma att ödeläggas med klena skogar, små odlade terränger och myrar, som inte kunna ekonomiskt nyttiggöras, är skäligen ringa. I ännu högre grad skulle förstörelsen bli katastrofal, ifall man utnyttjar vattenmagasinets kapacitet även nedom den nuvarande lågvattenslinjen. Det skulle bli ofantliga ökenvidder mellan nivåerna för de artificiella hög- och lågvattenslinjerna, ett mäktigt monument över »kraften, som dödar naturen».

Alla krafter måste sättas i verksamhet att för framtiden rädda Ånnsjön, sådan den är. Möjligheterna finnas att utvinna de åtrådda magasinerna på annat håll och kostnaderna kunna inte vara oöverstigliga. Ett land, som, för att ta ett exempel, haft råd att uppföra ett stadshus åt sin huvudstad för bortåt 20 miljoner kronor kan sannoligen kosta på sig att åt framtiden spara en naturklenod av Ånnsjöområdet egenartade, storslagna och rika prägel, även om detta skulle dra med sig någon eller några miljoners merkostnad för skapandet av ett motsvarande vattenmagasin på annat håll, av mindre ömtålig beskaffenhet. Till slut en mycket rimlig begäran hos dem det vederbör: låt svensk allmänhet få veta, åtminstone i huvuddrag, vad man har för planer beträffande Ånnsjön och dess vattensystem! Det gäller i alla fall en del av det stora gemensamma fäderneslandet.

BYGDEGÅRDARNA

av John Niblen.

Giv ungdomen hem! Denna vänliga men bestämda uppmaning har under åtskilliga år varit synlig i dessa spalter.

Frågan är mer aktuell än någonsin. De sakkunnigas förslag av år 1937 om statlig hjälp har lagts på hyllan. En motion i samma sak vid årets riksdag föll — men framåt. Behovet av gemensamma samlingslokaler är på många håll skriande.

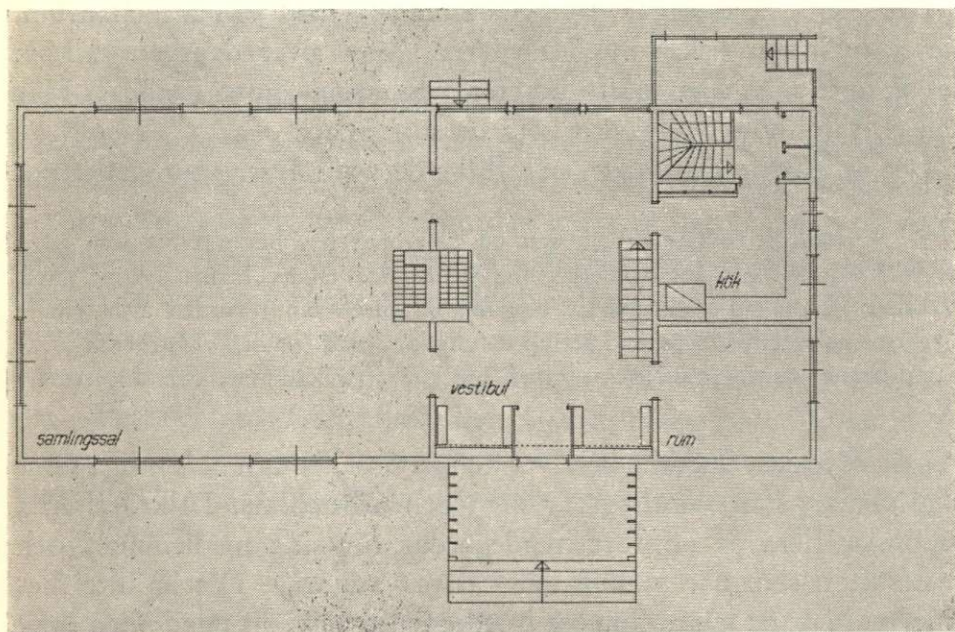
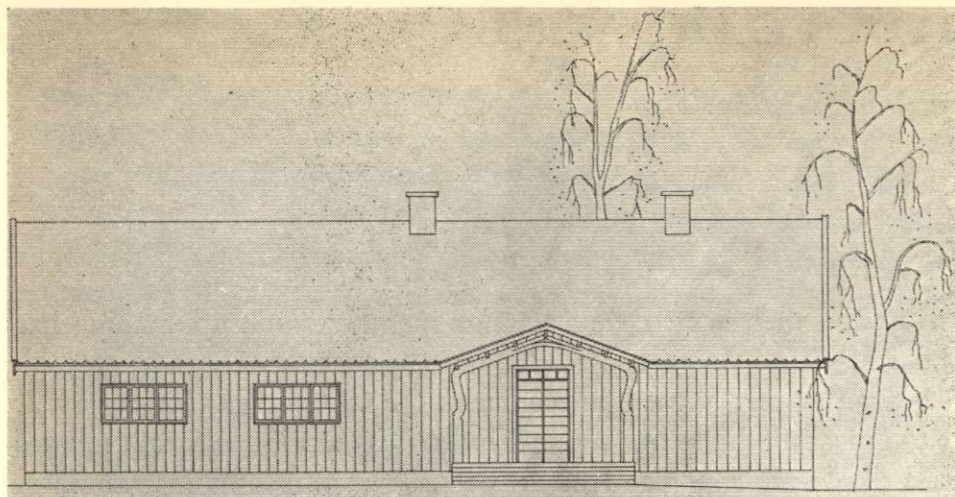
Debatten i nöjesfrågan, som flammar upp med jämna mellanrum, har aktualiserat också bygdegårdarna. Man river dansbanor. Men det är inte nog. Det måste komma någonting annat i stället. Här kan en rätt skött bygdegård göra en stor insats.

Det är därför glädjande, när följande notis lyser upp spalterna:

»Friherrinnan Greta Lagerfelt på Duseborg har beslutat att som gåva till Gammalkils hembygdsförening överlämna en av henne inköpt gård, som på sin tid beboddes av östgötakonstnären Knut Ander. Den gamla 1700-talsgården är avsedd att bli en ungdomsgård för den vidsträckta socknen med samlingsal, slöjdverkstad, bibliotek, vävkammare och studierum.»

Landsbygdens ungdom behöver nu mer än någonsin ordentliga samlingslokaler, som samtidigt är hem och arbetsplats. Folkrörelserna ha under flera år uppfört bygdegårdar för sina medlemmar, och de resultat, som här vunnits, visa en av vägarna. Det är inte meningen att skapa några luxuösa bygdegårdspalats, dit ungdomen skall fösas in och tvingas att trivas. Bygdegården skall vara resultatet av en kraftansträngning hos ungdomen själv, så som det verkligen är på många ställen inom S. L. U och J. U. F. Men samhället måste vara arbetskamrat och hjälpare. Det är dyrt att bygga och på några håll ha bygdegårdsföreningarna måst skuldsätta sig och deras händers verk har blivit ett lätt byte för den penningstarka nöjesindustrien. Ungdomens eget initiativ och lust att skapa sina egna hem bör skyddas och understödjas. Bygdegårdarna få inte bli banala nöjestempel.

Men de bygdegårdar som finnas — J. U. F. har över 100 och

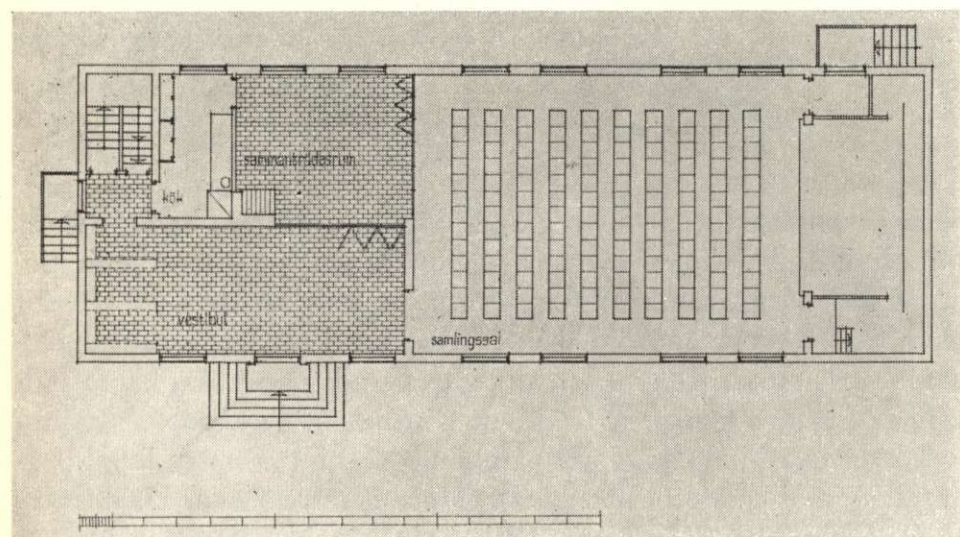
En samlingslokal avsedd att uppföras i anslutning till Viala hembygdsgrd i Södermanland. Samlingssalen utgöres av en rymlig ryggåstuga. Någon fast scen har icke ansetts nödvändig. Likaså är lokalen icke avsedd för filmföreläsning och har alltså projektorrummet utelämnats. Vestibulen är stor och rymlig samt trivsamt inredd. De inrutade kapphyllorna äro infällbara i väggen och kunna sålunda göras osynliga. En dörr i det stora fönsterpartiet leder ut till en terrass på byggnadens baksida. Terrassen är delvis avsedd att vara friluftsscen. I bottenvåningen finnes vidare ett kaffekök samt ett utrymme för föreläsare, ett utrymme som även kan utnyttjas såsom studierum. Utrymmet över vestibulen, till vilken en smal trappa leder, är öppet fram emot samlingsalen och kan vid behov utnyttjas såsom läktare. Utrymmet utgör dessutom anläggningens stolförråd.

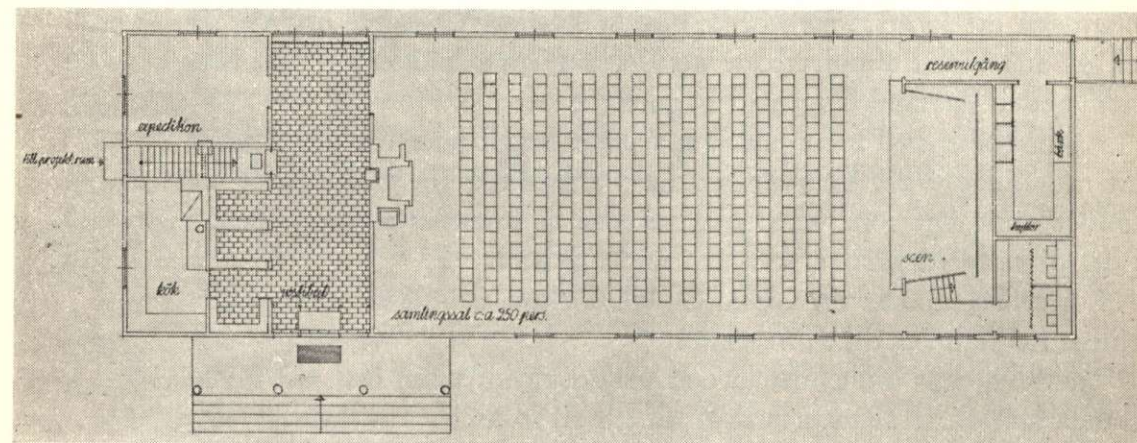
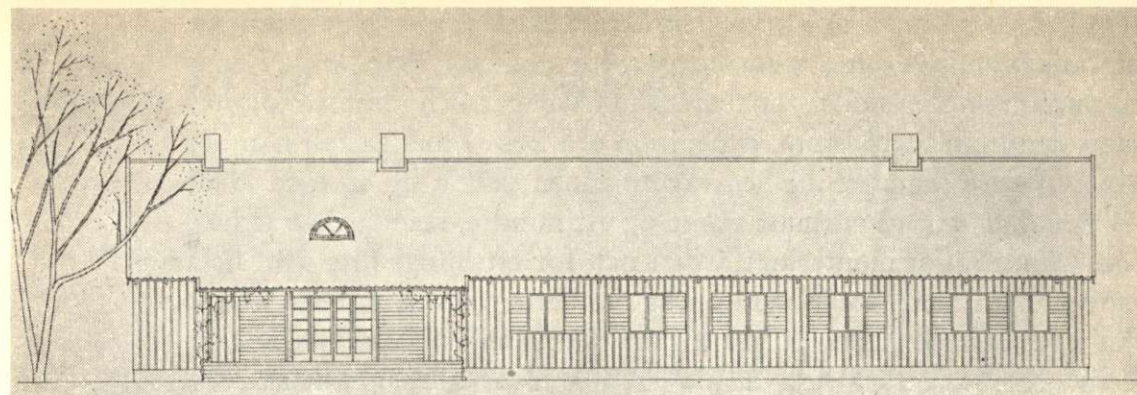
Den ännu ej fullt färdiga bygdegården i Kungsäter, uppförd av JUF efter ritningar från Samfundets byggnadsbyrå.

S. L. U. omkring 250 — fylla ändå inte behovet. De ha i de flesta fall blivit klubblokaler, även om de upplåtits för andra organisationer. Gång på gång har därför det kravet rests att man på svenska landsbygden skulle uppföra gemensamma bygdegårdar, verkliga medborgarhus i samverkan mellan alla intresserade parter. På några ställen har den idén kunnat förverkligas. Ett utmärkt exempel är Grimslövs bygdegård i Småland, ett pampigt sockenhus, som en lokal bygdegårdsförening uppfört i samverkan med Samfundet för Hembygdsvård. Bakom denna stå praktiskt taget alla ideella organisationer och idrottsföreningar i orten. Man har tack vare ett ekonomiskt och ideellt samarbete lyckats få ett medborgarhus, som motsvarar höga krav. Där finnas utom samlingslokal med scen, utrymmen för sammanträden, studier, bibliotek, bad, gymnastik o. s. v. Och där finnas också möjligheter att inrymma praktiskt arbete för den ungdom, som vill utnyttja sin fritid till slöjd, vävnad och handarbete.

Denna hela socknens bygdegård ville man ställa upp som mönster för den strävan som ånyo blivit aktuell. Här stå murarna resta kring ett verkligt bygdens hem, en fri folkhögskola, där bygdens olika in-

En typ av bygdegård som väl ansluter sig till det skånska landskapets byggnadstraditioner. I bottenvåningen är inrymt, förutom den rymliga vestibulen och samlingsalen med sin fasta scen, en mindre samlingsaal eller sammanträdesrum. Detta utrymme, som föröfrigt är sammanslagingsbart med stora salen, utnyttjas vid större fester som serveringslokal, varför kaffeköket anslutits till detsamma. I vindsvåningen finnes studierum, bibliotek och projektorium. Lokalen är således avsedd för filmföreläsning. I källarvåningen är inrymt pannrum, bränslerum, toaletter samt en slöjdstuga för manlig slöjd.

En samlingslokal speciellt utformad med tanke på hemvärnets fordringar på utrymmen. Här är det i huvudsak expeditionen samt ett rymligare förråd som tillkommer. Bakom scenen är anordnat ett omklädningsrum för teaterföreställningar. Ett utrymme för biografapparat är inlagt över vestibulen.

tressen kunna sammanstråla och dit ungdomen kan söka sig för att utöva både andlig och fysisk idrott.

Vad vi sträva efter är alltså att skapa en gård, där olika intressen mötas, och där ungdomen ges tillfälle att arbeta, studera och roa sig.

Bygdegården bör inte göras för snäv. Nya intressen kunna komma till, som behöva plats i gården. Viktiga rörelser ha sålunda växt fram under de sista åren. Man tänker då i främsta rummet på Hemvärnet, vars områden sträcka sig över hela landet och som är intimt knutet till bygden. Major K. Söderlund har här tagit ett berömvärdt initiativ,

som går ut på att skapa s. k. hemvärnsstugor, gemensamma för ett område (vanligen omfattande ett par, tre socknar). Här skulle finnas en mindre samlingslokal för teoretiska övningar och sammankomster samt dessutom förrådsrum, expedition och kök. I många fall kan det givetvis vara lämpligt att hemvärnsmännen skaffa sig en egen lokal — man har därvid närmast tänkt sig ett mindre, standardiserat hus, som kunde säljas monteringsfärdigt och för ett billigt pris över hela landet. Men helst skulle man önska att detta viktiga intresse kunde länkas in i bygdegårdarnas gemenskap. Det kunde lätt praktiskt realiserars och skulle föra hela denna viktiga fosterländska rörelse i intimare kontakt med bygden och övriga ideella strävanden. Detta är av stor vikt för den framtida utvecklingen. Hemvärdet kommer nämligen att kvarstå som organisation även efter kriget och det är då en angelägen uppgift både att det har egna lokaler och att dess strävanden ha samklang med bygdelivet.

I samarbete med Hemvärdet utarbetar Samfundet för närvarande en rad olika typer hemvärnsgårdar, anpassade för olika delar av landet samtidigt som man söker arbeta in Hemvärdets lokalbehov i de större bygdegårdar, som äro under arbete.

Lottarörelsen har ett liknande lokalbehov och även i det fallet finnes möjligheter till samverkan.

Landsbygdens olika ideella och praktiska intressen äro just nu så starka att lokalfrågan pressas fram till en lösning. Alla krafter som arbeta med samma huvudsyfte böra så långt som möjligt söka frivilligt samarbeta. Detta bör inte ske genom en schematiskt verkande organisation, som utesluter de privata initiativen, där sådana kunna vara till gagn, utan genom ett samarbete från fall till fall och med hjälp av en rådgivande och om möjligt kreditgivande centralorganisation.

Samfundet har genom sin byggnadsrådgivning kommit i förbindelse med ett stort antal av de föreningar som ha byggnadsplaner eller som redan uppfört bygdegårdar. Våra arkitekter ha också haft glädjen att få göra ritningar till flera gårdar och vi ha sett några tagna i bruk för sitt ändamål.

Så vitt vi kunna döma har den gemensamma bygdegården, uppförd av en samverkande bygdegårdsförening, haft stor framgång; Kungssäter i Västergötland och Grimslöv i Småland äro bra exempel. Den gemensamma insatsen har möjliggjort en rymlig och väl utförd byggnad; de olika organisationerna ha kommit varandra närmare.

HEMBYGDSTRÖRELSEN, KRISEN OCH FESTPROGRAMMEN

av Carl Graneskog.

Redan före kriget kunde man förmärka en viss avslappning i allmänhetens intresse för hembygdsrörelsen. Orsakerna härtill kunde ha varit flera, men den förnämsta bottnade otvivelaktligen i det förhållandet, att de ledande männen inom de små föreningarna ute i landet allt för mycket sökte isolera sina sammanslutningar från rörelsen i dess helhet och nonchalerade länsförbundets inbjudningar till samarbete. Det ligger nära till hands att tro, att de flesta hembygdsrörelsens målsmän ansett som sin främsta uppgift att åstadkomma bygdemuseer och när man fått sådana färdiga har man slagit sig till ro.

Det är kanske inte så underligt att museiproblemet fött en lokalpatriotism, som rent av blivit sövande för den stora landsomfattande hembygdsrörelsen. Artikelförfattaren har talat med flera duktiga styrelseledamöter inom de många små föreningarna här och var i bygderna och nästan undantagslöst har man fattat hembygdsrörelsens uppgift vara enbart åstadkommande av fornstugor och dess samlingar har blivit A och O. Därom är i och för sig ingenting ont att säga, tvärtom måste man känna tillfredsställelse över det storartade arbete, som utförts på så många håll i landet för att bevara kulturföremål från flydda tider. Men frågan är om man inte hållit så hårt på bygdemuseiidén att man helt glömt andra uppgifter och framför allt visat en räddhåga för rikssammanslutningsproblemet, som måste betecknas som höjden av konservatism. Låt oss arbeta fristående, har man sagt, så har ingen med att göra hur vi sköter våra uppgifter.

Man kan mycket väl förstå detta resonemang. Det är inte så märkvärdigt att man håller på sin rätt att få bestämma över sig själv. Isoleringen innebär dock stora nackdelar och farhågorna för förmyndarskap i en eller annan form är också helt ogrundade.

Det nu pågående kriget med den åtföljande krisen har inte förbättrat det läge som varit rådande under senare år utan i stället gjort det ännu allvarligare än förut. Isoleringen har blivit till större men än någonsin och statsmakternas intresse måste ju helt naturligt minskas

för en rörelse som inte vill skapa förutsättningar för kontroll för anslagna medel. Man kan ju inte gärna tänka sig att anslag kan utgå till isolerade sammanslutningar, som inte förmå lämna full garanti för att medlen komma att användas för det rätta ändamålet.

Nu kan det naturligtvis tänkas att bygdemuseerna helt kunde bli föremål för ett kommunalt intresse. Detta har man redan sett exempel på, där föreningarna efter det att intresset från första årens verksamhet slappnat och man stått där med några tusen kronors skulder utan möjlighet att kunna fortsätta, anhållit om hjälp och verkligen erhållit sådan. Men därmed har det också varit slut med hembygdsintresset. Man kunde ju inte begära annat, då en ideell sammanslutning skall skötas som en kommunal institution.

Vi ha emellertid den springande punkten just på det ekonomiska området. Om man utan att allt för mycket gå in för kritiska anmärkningar utan i stället känner sig skyldig att uttala berömmande ord om det arbete som utförts, kan man dock utan överdrift våga påstå, att fornstugeidén hittills varit den enda idé som helt och fullt besjälade den svenska hembygdsrörelsen. Den har »slagit igenom». Men just denna idé har kostat de flesta slantarna, och trots detta har den på många håll rätt mycket förfuskats. Det har blivit ett hopande av föremål utan plan, utan sakkunskap och beräkning.

Det stora föreningsintresset har samlats kring och knutits till penningfrågan. För att åstadkomma medel till verksamheten, till finansiering av tomt- och fastighetsköp, förvärvandet av vissa dyrgripar till museerna etc. har man rätt ofta fått ikläda sig stora skulder, vilka fått förräntas och amorteras. För dessa skulder har vissa styrelseledamöter fått gå i borgen och dessa ha därför skyndat sig att så fort som möjligt komma ifrån sina förbindelser. Man har lyckats tämligen väl att klara skivan och före den nu inträdda krisen gick det till och med mycket bra att skaffa pengar, ty då hade man möjligheter att anordna fester. Under 1920- och 30-talen voro hembygdsfesterna i ropet och det var inte svårt att få publik. Alla samhällsklasser ställde sig välvilliga.

Men krisen har yppat stora svårigheter och under 1940-talet skall det inte gå lika lätt att klara sockenföreningarnas ekonomi med anordnandet av fester. Folk har inte råd som förr och härtill kommer något annat — smaken har dragits ned, vilket på många håll väckt ovilja. Hembygdsföreningarna ha tyvärr inte dragit sig för att hjälpa till med förflackningen genom att i allt högre grad pruta på de gamla

Att i ett välordnat hembygdsmuseum som detta rädda kulturföremål från gången tid är ett storartat arbete, men detta är inte nog. Hembygdsföreningarna ha även andra uppgifter.

goda programmen för att därmed — som man trott — vinna avsett ekonomiskt utbyte.

Numera har man svårt att skilja hembygdsfesterna från andra nöjeställningar och de som en gång trodde, att hembygdsrörelsen skulle i hög grad hjälpa och fostra ungdomen till sundare nöjesliv, ha blivit i mycket hög grad besvikna. Det som bjudes är mången gång tingeltangel av de mest vanvördiga slag, som inte alls ha med de idéer att skaffa, vilka man från början gick in för. Det har till och med förekommit fall där programmen blivit rena parodier på allmogekultur. Syftemålet har blivit helt penningförtjänsterna.

Så har det inte alltid varit. Det fanns en tid då hembygdsföreningarna runt om i landet satte som sin uppgift att bjuda sin publik goda föredrag av bygdekulturellt innehåll. Nu har man inte gått in för annat än den allra modernaste dansen, den sämsta buskteatern och sjätte klassens landsmålsberättare. Publiken vill ha det så och och där för måste man . . . Det är alltså inte fråga om folkuppfostran och idealitet, utan om den snöda Mammon. »Publiken vill ha det så», men är det alldeles säkert att detta är fallet? Kan man förutsätta att den stora allmänheten eller i varje fall den bästa delen av denna allmänhet, är sämre utrustad å huvudets vägnar nu än den var för 10 à 15 år

sedan? Är det enbart en slump att den äldre publiken nu alldeles upphört att besöka våra hembygdsfester? Man kan nog utan betänkanke våga svara nej på dessa frågor.

Ändå lever vi i en tid då man nästan överallt talar om behovet av »andlig beredskap». Men vad är det man gått in för? Jo, kamp mot den privata nöjesindustrin, vilket är gott och väl, men ett upphöjande av den dåliga smaken så fort föreningar och organisationer stå bakom ett festarrangemang? Bara det luktar sammanslutning tror man sig ha rättighet att bjuda på nästan vad som helst.

Vad nu hembygdsföreningarna beträffar säger man att man inte har råd att i en tid som denna komma med något värdefullt på sina fester. Det gäller kassan och skall man få något i den kan man inte komma med högtravande program, då infinner sig inte ungdomen . . . Ett sådant resonemang förutsätter emellertid att man släppt greppet om den idé, för vilken hembygdsföreningarna en gång gått in. Det gäller nämligen inte bara nöjeslivet i detta fall, för vars förbättring nämnda sammanslutningar även gått in, utan något vida mer. Festerna borde kunna bli en utmärkt plattform för utbyggandet av hembygdsföreningarnas uppgifter, för stärkandet av kärleken till bygden och fosterlandet, för vidgandet av kunskapen om den gamla allmogekulturen etc.

Man borde liksom förr ha tillfälle att bjuda på goda fest- och nöjesprogram. Med litet god vilja kunde hembygdsföreningarna bli till god hjälp då det gällde att få nöjeslivet på ett högre plan. Nu råder kris inom föreningarna inte blott ekonomiskt, men det borde kunna gå att övervinna det tillstånd som nu råder.

Faktum är nämligen, att skall inte hembygdsrörelsen dö måste en uppräckning ske. Men det hjälper inte bara att stat och kommun lämna ekonomisk hjälp till bygdemuseernas finansiering. Den som skriver dessa rader är inte alls glad över vare sig stats- eller kommunhjälp. Sådana bidrag kunna vara bra som räddningsplanka i den yttersta nöden. Men de hjälpa inte till att hålla intresset för *hembygdsrörelsens idéer* levande, snarare tvärtom.

Det är arbetet för idéerna som inte får läggas ned. Här finns stora uppgifter för de större sammanslutningarna att hjälpa de små. Att komma med positiva förslag i dessa avseenden är inte så lätt. Det är nämligen ett oerhört ömtåligt problem att röra vid svenska folkets frihetskänsla. En ev. statlig kontroll av hembygdsrörelsen måste utövas med lätt hand. Den måste absolut vara av enbart rådgivande

Hembygdsfesterna vid Zorns gammelgård i Mora samla stora skaror i alla åldrar kring värddiga och uppskattade program.

natur. Samfundet för Hembygdsvård och länsorganisationerna på området borde kunna uppnå bättre kontakt med de små föreningarna ute i bygderna, ställa föredragshållare till förfogande vid möten, aftonunderhållningar och fester etc. Hembygdsrörelsen borde få särskilda ombudsmän — men absolut inte utbildade av staten eller med statliga fullmakter — som finge tillfälle att vara med då man uppgjorde arbets- och festprogrammen. Artikelförfattaren tänker sig, att dessa rådgivare skulle komma från Samfundet för Hembygdsvård och från länsförbunden.

Det är gott och väl att man på så många håll i landet lyckats åstadkomma aktningvärda samlingar av föremål från gången tid, men man får även tänka på något annat än det rent materiella. Det gäller naturligtvis att klara finanserna för den redan förvärvade egendomen, men man får inte pruta på någon av de idéer hembygdsrörelsen arbetar för. Hembygdsföreningarna böra bli en hård även för andlig kultur och inte bara för döda museiföremål.

PRÄSTGÅRDEN I SÖLVESBORG

Ett restaureringsförslag från Samfundets byggnadsbyrå

av Erik Lundberg

Sölvesborg stad har bevarat åtskilligt av den värnadsvärda svenska landsortstadens säregna behag. Inte minst gäller detta kvarteren närmast omkring kyrkan. Kyrka, kyrkogård och angränsande bebyggelse har någonting av detta oefterhärmligt naturliga och självklara som hör samman med gammal tradition och fortskridande lag-enlig utveckling. Norr om kyrkan, vid en föga trafikerad gata ligger den vackra prästgården med sin stora trädgård. Byggnaden är icke äldre än 1800-talets början, men den är uppförd efter traditionell bostadstyp. Våningen i trappa upp har sålunda den planform och rumsfördelning, som var gängse under 1600-talets förra hälft. Bottenvåningen, som är murad av gråsten, har helt och hållet ekonomiavdelningens funktion. Den rymmer sålunda inga boningsrum. Sovrummen äro förlagda till vindsvåningen.

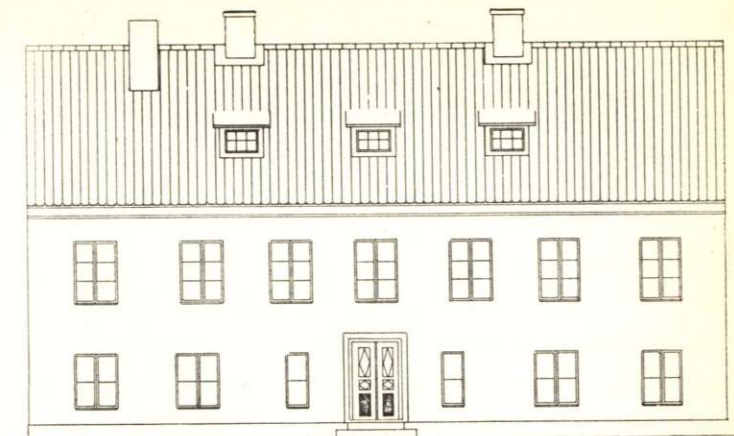
Det ursprungliga huset har i senare tid fått en tillbyggnad, en köksflygel som på ett olyckligt sätt skjuter sig in mellan dagligrummen och trädgården. Sambandet mellan bostad och trädgård är brutet.

Restaureringsförslaget avser att återge byggnaden dess ursprungliga, rejäla hållning, såväl in- som utvändigt, att ge bostaden utsikt över trädgården och att fördela rummen så att de utnyttja ej endast utsikten utan även sol och ljus på lämpligt sätt.

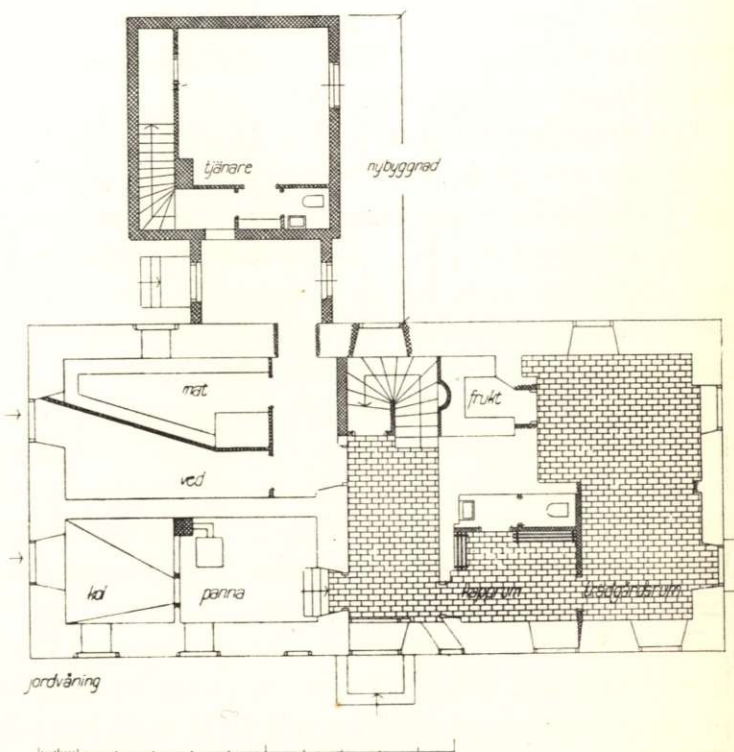
Köksflygeln rives. Ny köksflygel bygges invid nordsidans västra del. I bottenvåningen får denna flygel köksförstuga och rum för hembiträdet, i övervåningen ligger kök och serveringsrum. En liten köksgård ordnas vid köksingången. Bostadsvåningen disponeras om så att dagligrummet får syd- och ostläge. I bottenvåningen omdanas den forna folkastuan till trädgårdsrum.

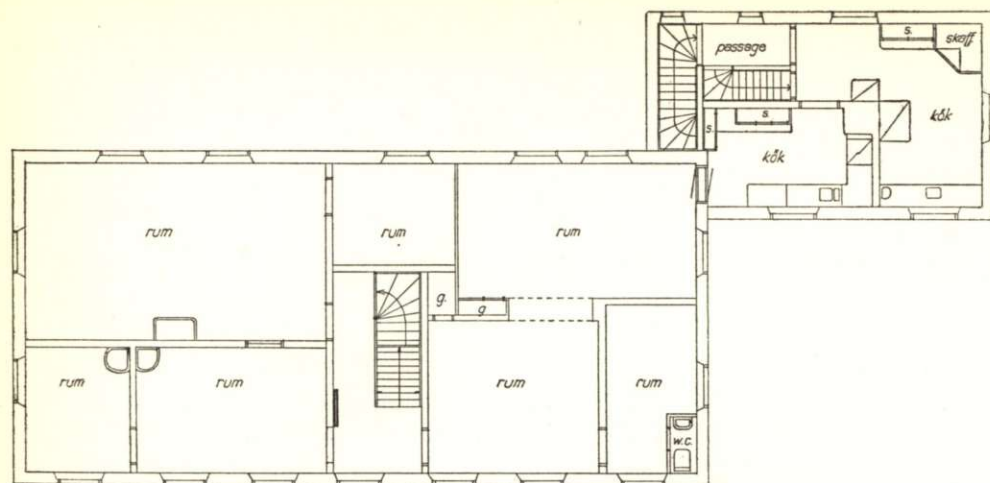
Planer ha varit å bane att riva byggnaden samt i dess ställe uppföra en ny prästgård. Riksantikvarie Ämbetet har emellertid sökt verka för det vackra husets räddning och Samfundet har i detta syfte i samråd med Ämbetet genom Byggnadsbyrån låtit upprätta vidstående restaureringsförslag.

Fasaden mot kyrkan enligt restaureringsförslaget. Förändrad endast ifråga om takkuporna, vilka äro samlade mot fasadens mitt.

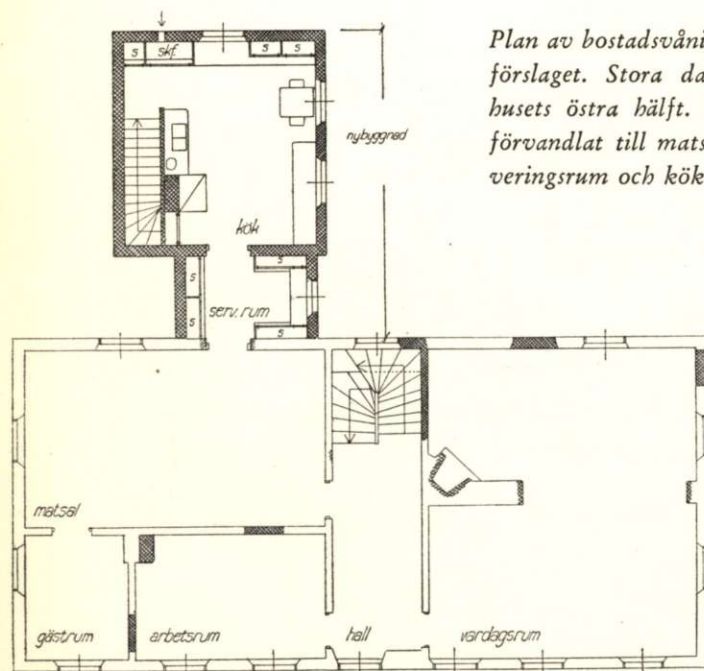

Bottenvåningen enligt restaureringsförslaget. I mitten förstuga och trappa. T. h. kapprum och trädgårdsrum. På nordsidan den föreslagna köksflygeln med förstuga, kökstrappa och tjänarerum med tillhörande toilett. I anslutning till köksingången ligger också ekonomiutrymmena i det gamla husets västra hälft.

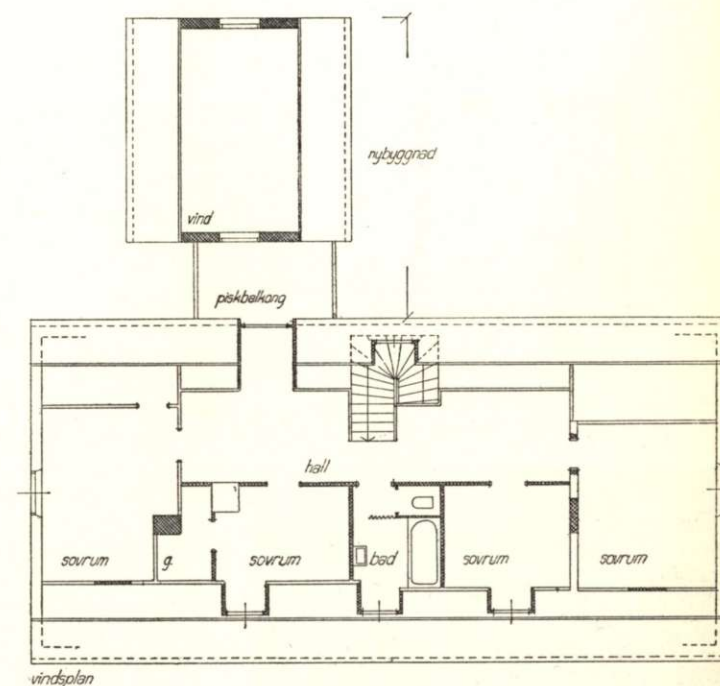
Plan av nuvarande bostadsvåningen, 1 tr. upp. Köksflygeln i nordöstra hörnet. Trädgården utbreder sig i öster och norr. Det förnämsta dagligrummet ligger i nordväst.

Plan av bostadsvåningen enligt restaureringsförslaget. Stora dagligrummet förlagt till husets östra hälft. Nuvarande vardagsrum förvandlat till matsal, med tillhörande serveringsrum och kök i den nya tillbyggnaden.

Fasad mot öster, trädgårdssidan enligt restaureringsförslaget. Visar gamla husets gavel och den nya köksflygeln.

Sovrumsavdelningen i vindsvåningen. Över serveringsrummet en piskbalkong.

SAMFUNDETS HEMBYGDSAFTON

den 1 dec. blev en både högtidlig och glad fest — en sällsynt lyckad träff för våra Stockholmsmedlemmar och andra intresserade, vilka fyllde Byggnadsföreningens sal till sista plats för att se Samfundets hedersordförande H. K. H. Kronprinsen utdela Samfundets förtjänstplakett till förtjänta hembygdsvårdare. Nio av dessa närvaro vid detta tillfälle: Överlärare Arvid Bergquist, Sundbyberg, fabriksarbetare Paul Björk, Fengersfors, arkitekt Ferd. Boberg, Stockholm, kyrkoherde Nils Boström, St. Olof, landsantikvarie Bengt Cnattingius, Linköping, vaktmästare G. Karlsson, Stockholm, folkskollärare Martin Nilsson, Gädds Köpinge samt arkitekt John Åkerlund. Utom dessa tilldelades plaketten följande, som inte hade tillfälle att närvara: konstnären David Ahlqvist, Gotland, hemmansägare Anders Bengtsson, Tvååker, professor Gerda Boëthius, Mora, rektor Erland Borglund, Dals Långed, folkskollärare Th. Erlandsson, Bunge, förf. J. A. Göth, Braås, konstnären Oscar Jonsson, Karlstad, kantor Holger Nilsson, Veta, fil. dr Harald Stale, Gamleby och fru Margit Svensson, Okome.

Före plakettutdelningen hade deltagarna fått lyssna till betagande sång av S:ta Catharina Folkviselag samt sett Samfundets vackra hembygdsfilm »Hälsingebygd». Aftonens höjdpunkt uppnåddes enligt allas mening, när lektor Lorentz Bolin tog deltagarna med på ett »strövtåg i svensk natur». Färdledarens inspirerade och givande utläggning till hans egna delikata färgbilder gav både praktisk landskapsvård och upplyftande naturpoesi.

Efter programmet vidtog supé, vid vilken

H. K. H. Kronprinsen utdelar Samfundets förtjänstplaketter.

Samfundets sekr. apostroferade de närvarande medaljörerna och senare följde ett samkväm under fria och gemytliga former. Att denna hembygdsafton var synnerligen lyckad visar den önskan som meddelats från många deltagare, att en liknande afton snart åter måtte anordnas.

*

De hembygdsvårdare, som icke hade tillfälle att delta i Stockholmsfesten, ha fått eller komma att få plaketten i samband med lokala högtidligheter.

Konstnär David Ahlqvist i Ardre på Gotland erhöll sin plakett vid ett högtidligt sammanträde i Gotlands hembygdsförbund den 25 november. Plaketten överlämnades av länets hövding, Nylander, som samtidigt höll ett tal till Ahlqvist och prisade hans hängivna arbete för den gotländska hembygdsvården.

J. A. Göth fick sin plakett på den lyckade kurs, han själv anordnat i Braås den 29 och 30 nov. Samfundets v. ordf. riksdagsman Hj. Gustafson överräckte den och hyllade i ett vackert och roligt tal föregångsmannen Göth.

Fil. dr Harald Stale och kantor Holger Nilsson mottogo förtjänstplaketten av Samfundets sekr. på det nya museet i Linköping den 10 dec. och de båda hallänninnarna, fru Margit Svensson i Okome och hemmansägaren Anders Bengtsson i Tvååker, få sina plaketter direkt ur landshöv-

S:ta Catharina Folkviselag sjunger.

HEDBODARNA I DALARNA RÄDDAS

På vattendelaren mellan Öster- och Västerdalarna med utsikt över Transtrandsfjäl- len och helt inbäddad i storskogens väldiga ödemarksstämming ligger Sveriges märkligaste långfäbod Hedbodarna. (Den sär- egna kunskap, som årtusendens erfarenheter skänkt, kom Älvdalsborna att uppsöka dessa avlägsna beten, som tillhöra en typ, som modern vetenskap nu utpekar som idealisk.) Hedbodarna är ett historiskt dokument till belysning av frågan om denna fäbodtyps ålder. Som Bertil Boëthius visat är det fodernöden som drivit bönderna allt längre bort från bygden och långfäbodarnas primitiva bebyggelse är därför ofta sen ehuru man använder sig av uråldriga typer. I regel äro sålunda husen på långfäbodarna ganska unga och ytterligt primitiva drag förbindas i dem med modernare anordningar och timringsteknik av sent datum. Undan- tagen utgöras i regel av byggnader, som bära märken efter flyttning.

Det märkliga med Hedbodarna är att deras eldhus och fähus ha årtal och inskrifter från 1600-talet och att dessa byggnader icke äro flyttade utan byggda på platsen. Vi ha alltså här ett säkert dokument att stödja på, då det gäller detta intressanta avsnitt av vår näringshistoria. För kännedomen om timmerbyggnadskonstens skiftningar är här också åtskilligt att vinna. Det är eldhusen närmast vägen, som äro från 1600-talet (be- tecknade 5 o. 7 på Nordiska museets 1916 utförda karta, senast publicerad i Dalarnas Hembygdsbok 1941, tillika med talrika av- bildningar och en del av S. Erixons rön från undersökningen av fäboden 1915—16).

Märkligast ter sig det stora eldhuset (nr 5) med sin timrade portik. Det är emeller- tid höjt på 1800-talet och från denna tid stammar alltså svalen, som med skäl sam- manställts med grekiska hus och tempelty- per. Äldst och bäst bevarat är eldhuset när- mast vägen. Märkligt nog äro inga mjölk- bodar av högre ålder än 1700-talet. Av fä- husen är det emellertid flera av hög ålder

och åtminstone ett har 1600-talsårtal. Lador, stall och fähus äro samtliga till synes bygg- da uppe i fäboden. Fähusen (fjåsen) och hela inredningen har gjorts med vidjor, täljt och handkluvet virke. Spik har man ej haft med sig uppe i storskogen.

Redan i början av 1930-talet väckte jag upprepade gånger förslag om att denna märkliga fäbod skulle bevaras intakt åt kommande släkten och vann stor förståelse för saken bland Älvdalens jordägande soc- kenmän, denna ovanliga sammanslutning, som upprepade gånger gjort stora hembygds- vårdande insatser. 1934 besöktes i detta syf- te fäboden av antikvarie O. Frödin och dr Erik Lundberg, vilka som representanter för Riksantikvarieämbetet och Nordiska museet kommit upp till Mora för en invigning på Zorns Gammelgård.

Svårigheten var att trygga den framtida vården. En hemfäbod är en hel bys egen- dom och först på senare tid har det lyckats Älvdalens hembygdsvårdare att få samtliga delägare att överlåta byggnaderna och deras vård på Älvdalens Hembygdsförening, soc- kenmännens organ för dylikt arbete.

Iståndsättandet av de märkliga byggnad-erna kommer att kräva betydande belopp, men det finns goda utsikter att socknen nu börjar det viktiga varvet. Landshövding Bernhard Eriksson, som tillsammans med undertecknad den 5 december besökte fäbo- den, blev djupt gripen av dess märkliga sammansättning, bevarade plan och sällsynt vackra läge.

Älvdalen har tidigare gjort stortag på detta område, först Gammelgården »Rots skans» och sedan restaureringen av det märkliga medeltida kyrkhärbret. Med råd- dandet av Hedbodarna lägger denna gene- ration ännu en bragd till sina tidigare. Om Hedbodarna blir bevarad äro vi ett stort fornminne rikare i landet, ett minnesmärke av säregt slag, där fädernas gärning talar klarare och åskådligare än i mången hand- skrift.

Gerda Boëthius.

ding Kjellmans hand i samband med Hal- lands hembygdsförbunds årsmöte i Var- berg. Professor Gerda Boëthius och rektor Borglund erhålla sina utmärkelser vid öpp-

nandet av byggmästarskolan i Steneby den 1 febr. Till intendent Erlandsson i Bunge kommer den att utdelas i samband med en hembygdsfest vid Kylle.

Hembygdskurser.

Norra Kalmar län

har ett av de mest livaktiga hembygdsförbunden, när det gäller kurser och upplysningsverksamhet. Här är hembygdsarbetet, som det skall vara, i första hand folkbildning och det är planlagt på ett klokt sätt i samarbete med en rad av länets ideella organisationer. Hembygden har här som på så många andra håll blivit den plattform, som samlat splittrade krafter till gemensamt arbete för våra stora svenska kulturvärden.

Hembygdskursen i Vimmerby den 25—26 oktober var ett utslag av denna samarbetsvilja. Det var glädjande att här i den lilla idylliska smålandsstaden se nära hundra kursdeltagare samlade och att bland dem finna en stor grupp av landsbygdens ungdom.

Följande organisationer stodo bakom:

Vimmerby Föreläsningförening, Vimmerby Fabriks- och Hantverksförenings Ungdomsgille, Vimmerby Husmodersförening, A. B. F:s Vimmerbyavdelning, Tempel Vårblomman av N. T. O., Svenska Landsbygdens Studieförbund, Sevedebygdens Hembygds- och Fornminnesförening, Ungsvenskarna, Kalmar läns distrikt av J. U. F.

Kursen öppnades av S. L. S. studieledare i distriktet, Helge Andersson i Blädda. Föreläsningar med ljusbilder hölls ena dagen av fil. dr John Nihlén över ämnet: »Hus, hem och hembygd» och andra dagen av arkitekten i Samfundet för Hembygdsvård, Ingeborg Wærn Bugge, som talade om hemmet och hemarbetet. Musikalisk underhållning och sällskaplig samvaro kring litteraturutställningen gjorde dessutom kursen både angenäm och lärorik.

Västmanland.

Den folkhögskolekurs, som anordnades den 28 oktober och 9 november i Norberg i Västmanlands läns Bildningsförbund och Norbergs Bildningsråd, var upplagd som en hembygdskurs med ett rikt och intressant program. Då Norberg ligger mitt uppe i den gamla Bergslagen hade man låtit bon-

den och bergsmannen bilda ledmotivet i programmet. »Hur bonden blev bergsman» var överrubriken på en hel avdelning och här hade samarbete sökts med Samfundet för Hembygdsvård, vars sekreterare höll en dubbelföreläsning med ljusbilder om »Glimtar ur bondens och bergsmannens liv». Samma dag, den 12 oktober, hade hembygdsföreningen anordnat ett samkväm i gammalgården, där man samlades under gemytliga former; skaparen av gammalgården, kamrer Friberg, berättade om den gamla bergsmansgården och demonstrerade samlingarna, varefter dr Nihlén kåserade om livet i den gamla gården. Bland föreläsarna på kursen märktes för övrigt professor H. S. Nyberg, rektor Ivar Andrén, intendent Sven Drakenberg och docent Ingvar Andersson.

Dalsland.

Inom folkbildningsarbetet har de hembygdsbetonade kurserna blivit alltmer efterfrågade. Samfundets kursbyrå har haft glädjen att få ge råd och medverkan vid ett stort antal kurser, som belysa de olika bygdernas natur, historia och folkliv. Det har varit särskilt glädjande att dessa hembygdskurser vunnit så stor anslutning i Dalsland. Det var nämligen här som Samfundet för flera år sedan i samarbete med rektor Borglund och Stenebyskolan startade sina första hembygds- och studieledarekurser. De erfarenheter, som då vunnos och det intresse som väcktes har medfört nya kurser i olika bygder.

Samfundets ombud i Fröskog, Paul Björk, tog initiativet till den stora hembygds-kursen i Fröskog den 23 mars—30 april d. å. Kursprogrammet utarbetades av Björk under medverkan av Samfundet. Måttet var »Bygden och folket». Det blev en verklig samarbetskurs, då bakom densamma stod Dalslands Bildningsförbund, Dalslands hembygds- och fornminnesförening samt ett stort antal lokala organisationer.

Denna kurs har sedan upprepats 5 okt.—26 nov. i Dals Långed under rektor Borglund. Som anordnare stod här utom Samfundet, Dalslands Bildningsförbund och

icke mindre än 21 lokala organisationer. Kursen var i likhet med den i Fröskog synnerligen väl besökt och kombinerades med en rad instruktiva och belysande utställningar av konst, heminredning o. s. v. Programmet upptog också aktuella bygdefrågor inom hembygdsvård, folkmusik, historia o. s. v. Även de aktuella folkrörelserna samt hemslojd och hantverk behandlades liksom ungdomen och familjebildningen. Bland föreläsarna märktes rektor Borglund, rektor Valdemar Dahlgren, landsantikvarie N. I. Svensson, dr John Nihlén, dr E. H. Thörnberg, rektor E. Elldin, fabriksarbetaren Paul Björk, magister Lars Madsén.

Kursen i Bengtsfors den 4 okt.—26 nov. var i stort sett upplagd enligt samma schema. Man hade följt Fröskogskursens måtto och allmänna uppläggning. Dalslands Bildningsförbund stod som ledare och en rad lokala organisationer hade slutit upp. Kyrkoadjunkt N. Oderstam stod som ledare för kursen och deltagareantalet var hela tiden stort. Samfundets sekreterare höll två föreläsningar och i samband med dessa anordnades en liten utställning av Samfundets hembygds litteratur.

Byggnadskurser.

Under höstterminen har Samfundet hållit 4 byggnadskurser, nämligen i Hudiksvall den 3—13 nov., där sekr. A. Flytström var inspektör och arkitekterna E. Auby och H. Skoglund tjänstgjorde som huvudlärare, i Umeå den 3—13 nov., inspektör egnahemsdirektör Erik Wingren, huvudlärare länsarkitekt K. Sörensen och ark. Auby, i Rosared, Halland, den 1—16 dec., inspektör sekr. N. Ch. Månsson, huvudlärare ark.

Deltagarna i byggnadskursen i Hudiksvall.

Auby och konsulent R. Andersson samt i Linköping den 10—20 dec. med dir. Einar Engström som inspektör och antikvarie Erik Lundberg och ark. Auby som huvudlärare. Vid Linköpingskursens öppnande talade Samfundets sekr. över ämnet Hembygdsvård och byggnadskultur. Vid detta tillfälle överlämnades Samfundets förtjänstplakett till fil. dr H. Stale, Gamleby och kantor Holger Nilsson, Veta.

Samtliga kurser, som med tanke på militärinkallelserna varit väl besökta, har hållits i samarbete med respektive läns hushållningssällskap.

Ungdom och Hembygdsvård.

S. L. U. och Ungdomsringen i Skåne, båda livaktiga organisationer, hade anordnat en hembygdsdag, den 27 september i Staffanstorps. De ungdomar som samlades från bygden fingo se en av Ungdomsringens färgfilmer, varefter dr Nihlén från Samfundet för Hembygdsvård höll ett föredrag om ungdomen och hembygdsarbetet, varvid lämnades en rad instruktiva råd, särskilt för den praktiska verksamheten i hembygden. Programmet utfylldes vidare av folkdanser och instruktion i folkdans av Thoralf Borglin, Malmö.

Ny naturskydds- och hembygdsförening.

Samfundet och Naturskyddsföreningen har under de senaste åren haft ett livligt och fruktbärande samarbete med naturskyddare och hembygdsvänner i östra Skåne. En rad viktiga uppgifter rörande landskapsvård, byggnadskultur och kulturminnesvård ha här varit aktuella. För att lösa en del av dessa frågor har nyligen en speciell förening bildats under namn av *Maglehem-Ravlunda Naturskydds- och Hembygdsförening*, som har till uppgift att i samarbete med de stora närliggande hembygdsföreningarna i Albo och Gärds härad verka för de aktuella hembygdsfrågorna inom Maglehem och Ravlunda. Föreningen har närmast inriktat sig på att söka rädda den både ur landskaps- och kulturvårdens synpunkt intressanta gården vid Skogsdala. Det har meddelats att föreningen redan erhållit medel för en första reparation och att stora möjligheter finnas att rädda området, tack vare det intresse som visats från Christinehofs fideikommiss.

Bergsjö hembygdsförening

i Hälsingland har stora möjligheter att göra en insats. Den äger sedan flera år ett ståtligt parkområde invid samhället och har nu flyttat dit en av socknens äldre byggnader, en ståtlig Hälsingegård, som nyligen invigdes. Man har redan börjat använda den rymliga »herrstugan» till fester och samkväm.

Den 14 oktober hade ett antal intresserade hembygdsvänner mött upp till en enkel samvaro framför den flammande brasan, då man överlade om hembygdsvårdens uppgifter och sekreteraren i Samfundet för Hembygdsvård gav en allmän orientering rörande arbetets inriktning och mål.

Vid samma tillfälle hade man inlett samarbete med ortens föreläsningförening, där dr Nihlén talade på kvällen och i en rikt illustrerad krönika visade några av den historiska och aktuella hembygdsvårdens uppgifter.

Detta samarbete mellan hembygdsförening och föreläsningförening börjar äntligen bana sig väg. Om det skötes rätt kan det bli till stor nytta och de båda verksamhetsgrenarna kunna ge varandra ett gott stöd. Genom Samfundets för Hembygdsvård kursbyrå eller annan förmedling kan en god hembygdstalare erhållas, man får anknytning till förhållandena i bygden och man kan utnyttja föreläsaren även under dagen. En samling i hembygdsgården kan då ske, varvid aktuella problem dryftas och gemensam utställning av hembygdslitteratur göras. Man får på detta sätt intresset väckt för ortens hembygdsarbete och föreläsningföreningens område vidgas.

Bergsjö har som sagt stora möjligheter, men de måste angripas med kraft. Folkparken med sina anordningar för allmänna fester skulle kunna ges en tilltalande stil och föreningen skulle som ledare och kontrollant av nöjeslivet kunna uträtta stora ting. Det finns också många goda krafter, som i denna vackra och rika Hälsingebyggd sträva i den riktningen.

Eds klockaregård

i Eds socken, Stockholms län, har nyligen undergått en grundlig restaurering. Arbetet har bekostats av distriktslantmätaren Ludvig Rosenbaum, som hyrt byggnaden. Ritningarna ha utarbetats av arkitekt E. Fant,

Eds klockaregård, Uppland.

Stockholm. Genom restaureringen har ett typiskt 1700-talshus räddats.

Då församlingen 1938 erhöll det såsom gåva av arvingarna efter sista klockaredottern i Ed, fröken Edla Valinder, som avled samma år, 96 år gammal, beslöt kyrkorådets ordförande komminister C. Odenrick gjorde då tidningspressen i Stockholm uppmärksam på detta fullkomligt meningslösa beslut, varvid herr Rosenbaum anmälde sig såsom hyresgäst med åtagande att grundligt restaurera byggnaden med bibehållande av dess vackra exteriör. Detta har också lyckats förträffligt. Som bilden visar är det en verklig uppländsk idyll, som på detta sätt blivit räddad åt landskapet.

Svenska Naturskyddsföreningens Fågel-skyddssektion

har under det gångna året påbörjat en serie föredragsaftnar för sina medlemmar. Hittills ha tre dylika aftnar anordnats, varvid amanuensen Gustaf Rudebeck, Lund, hållit föredrag över »Fågelfaunan i Skåne under vinterhalvåret», jägmästare Edv. Wibeck över »Kävsjön i Kävsjö mosse och dess fågelliv» och redaktör Sven Mellquist, Uppsala, över »Fågellivet vid Ölands södra udde». Därjämte ha visats fågelfilmer i färg och svart och vitt. Efter föredragen ha följt samkväm med en enkel supé. Denna verksamhet, som kunnat glädja sig åt stort intresse från medlemmarnas sida, kommer att fortsätta och om möjligt utvidgas. Den 21 november började en kurs i fågelkännedom för nybörjare om 6 kvällar som samlat 140 deltagare. Kursledare är kand. Ulf Bergström och föredragen illustreras med färgbilder och Radiotjänsts fågelsångsskivor.

L I T T E R A T U R

Kulturen

har som vanligt en vacker och gedigen årsbok för 1940, redigerad av Sven T. Kjellberg. Den är konsekvent — en rent kulturhistorisk revy, som sysslar med allt som varit — och i sitt slag ypperlig. De illustrerade notiserna eller småartiklarna äro mästertligt gjorda och sammanfattade. Man är därför tacksam att de fylla en så stor del av boken. Bland de längre uppsatserna märker man särskilt Harald Nilssons »Något om svenskt pärlfiske» och Sven T. Kjellbergs »Gnida, mangla och stryka».

Uppland.

Upplands Fornminnesförening utkom 1940 med en årsbok i ny vacker form med Nils Sundquist som redaktör. Mönstret har varit Kulturens årsbok, som mer och mer synes bli normgivande för publikationer av denna typ.

Avsikten är att låta populära uppsatser, bygdeskildringar, meddelanden o. d. samlas i en årsbok under det att det tyngre, vetenskapliga materialet publiceras i en särskild tidskrift, vilket säkert är en riktig tanke.

För Samfundet är den nya årsbokens pro-

gram särskilt glädjande. I förordet understrykes nämligen de riktlinjer vår förening framför allt sökt följa: en vidgad bygde- och landskapsvård. Det framhålls också, att hembygdsrörelsen numer icke endast syftar till »en vakthållning kring bygdens historiska minnen utan också till ett beaktande av andra sådana intressen, som äro ägnade att göra bygden levande och understryka dess egenart». Vi hälsa med glädje en sådan anslutning till rörelsens nyorientering och hoppas att det skall medföra ett ökat samarbete mellan Upplands Fornminnesförening och Samfundet för Hembygds-vård.

Debatten är intressant och ger en föreställning om hur mycket som kan vinnas ut av detta rika landskap. De 46 hembygdsföreningarna avlägga värdefulla och ofta uttömmande rapporter. Av dessa ser man hur mycket som gjorts men också hur många uppgifter, som man ännu ej vågat sig på: landskapsvården framför allt, den aktuella byggnadskulturen och även studiearbetet. Här har nyorienteringen, om den klokt allierar sig även med andra rörelser, obegränsade möjligheter.

Bland uppsatserna läser man med särskilt

Skandinaviska bankens

avdelningskontor i Anderslöv, Skåne, har genom direktionens förståelse för landskaps bygnadstraditioner, fått en ovanligt god utformning. Tillsammans med de närmast intill liggande husen bildar den nya byggnaden en stadsbild som manar till efterföljelse i den skånska landsbygdens och småstädernas bebyggelse.

Det är icke blott i byggnadens yttre utformning som den gamla förnäma skånebyggnaden stått modell. Även i vad rör inredningen har bankledningen sökt tillvarata karakteristiska drag ur bygdens konstuppfattning. I listverkens och panelernas profiler och i smidet har häradets gamla hantverkstraditioner hållits i ära. Bland de många vackra inslagen i inredningens bygdebetonade miljö bör nämnas en ståtlig vägg-

målning efter skisser av intendent Sven T. Kjellberg, Lund, samt en vacker matta av konstnären Edvin Svensson, Malmö.

Byggnaden har uppförts efter ritningar av arkitekt Frans Evers, Malmö.

Skandinaviska banken i Anderslöv.

intresse Olof Anderssons »Berömda uppländska spelmän» och vad Karin Alinder har att förtälja om Per-Olov i Alunda, bygdeoriginalet som var känt i sju kyrksocknar.

Vidare förekomma värdefulla kulturhistoriska uppsatser: »Ett sakramentshus från Roslagsbro» av Ingeborg Lindqvist, Olof Rudbecks »Kungshyggnings på Ultuna» av Nils Sundqvist, »Albertus Pictor som pärlstickare» av Agnes Geijer. »De uppländska postlisterstolparna» av Nils Ålenius och »Teater i Uppsala före Uppsala teater» av Barbro Sandqvist — alla intressanta bidrag, vilka dock delvis bryta sig ut ur årsbokens ram. Redaktören själv har redigerat en rad pigga kulturhistoriska notiser.

Vad som sades om föreningsnotiserna gäller årsboken i dess helhet: bra program, goda ansatser men ännu långt till målet, särskilt i fråga om natur, landskap, bygdevård, studiearbete.

J. N.

Västerbotten 1940.

Västerbottens läns hembygdsförenings årsbok (årg. 21) som redigeras av Lars Wickström, är rik på värdefulla och omväxlande bidrag, vilka här endast kunna kortligen nämnas. Boken inledes med en serie konstverk med motiv från Västerbotten. Vidare publiceras ett äldre manuskript »Lagar, af ålder gällande hos lapparne» av Joh. Mörtzell (förord av E. Manker) samt en väl illustrerad uppsats »De försvunna 1500-talsmålningarna i Umeå landskyrka» (märk de intressanta detaljerna rörande klädedräkten) av Rune Norberg.

Carl H. Nyström lämnar en rad värdefulla uppgifter från Bureå-industriens äldre historia (lämpligt material för en studiecirkel). Västerbottensdräkten behandlas av Hilda Andersson. Det är en intressant redogörelse för den manliga och kvinnliga gilleträkt, man här velat nyskapa »för att söka hävda det västerbottniska» (illustrerade av två bilder i flerfärgstryck).

Otto Holms uppsats om Lövängers högre djurvärld är en del av en större hembygds-skildring, kanske en smula för tung i detta sammanhang.

Notiser från de olika hembygdsföreningarnas verksamhet, vilka ännu icke i någon större utsträckning nåtts av nyorienteringen.

Norrbotten,

utgives av Norrbottens Läns Hembygdsförbund och redigeras av Reinhold Odencrants. En utmärkt småstadsskildring är Hugo Lindgrens »Småstad i olja», som utgår från ett Luleåmotiv av Otto Hesselbom: Erik Brännman skriver om »Hur världens nordligaste järnbruk kom till».

Notiser från olika hembygdsföreningar ge prov på livaktig verksamhet, trots de hårda tiderna. Föreningarnas verksamhet nästan helt av kulturvårdande art.

Vår Bygd

1941 innehåller bl. a. en utförlig, sakkunnig skildring av Larsagården i Lustorp, författaren är Albert Sandklef. Den typiska hallandsgården är nu räddad från rivning och skall för framtiden bevaras som kulturminne, delvis apterad till vandrarhem.

I årsskriften skriver fil. dr Johan Alin om Submarina stenåldersboplatser utmed Hallandskusten och fil. dr Erik Salvén om Hanhals kyrkoruin, som nu åter blivit församlingskyrka.

Hyltén-Cavallius Föreningen

har som vanligt en förnämlig årsbok för 1941. Hjalmar Gustafson publicerar med egen inledning Landshövding Carl Stellan Mörners beskrivning över Kronobergs län, som förvaras i Lantbruksakademiens arkiv och tidigare ej varit publicerad. Den innehåller en välskriven översikt av förhållandena i länet vid 1800-talets början. En värdefull uppsats, värd att läsa långt utöver landskapet är Nils Aschans Släktminnen från småländska bruk och herrgårdar. Paul Wilstadius skriver om Petrus Ingemars från Annerstad, kyrkoherde i Tenala, Finland och Rune Norberg om De medeltida skulpturerna i Sjöås gamla kyrka. En intressant uppsats är också Emigrationen från Pjätteryds socken av Eric H. Andersson.

Norra Småland

heter årsboken för 1941 från Norra Smålands Fornminnes- och Jönköpings läns Hembygdsförbund, redigerad av Egil Lönnberg.

Den innehåller en uppsats av Sigurd Pira om Zachris Levin i Säby, författaren till ett komiskt epos med titeln »Kyrkostö-

toschopia Saebgensis eller Erik Jonssons, Kyrko-Wäktares, Brofogdes samt Orgel-Trampares Lefwernes Beskrifning», tryckt 1781.

Redaktören skriver om verksamheten inom länets hembygds- och fornminnesföreningar. Vidare förekommer årsberättelse, recensioner samt fortsättningen på Jönköpings smedsämbetes tänkebok 1643—1657. Beträffande hembygdsföreningarnas verksamhet fäster man sig framförallt vid det aktiva intresse som visas för fornminnena och deras inventering.

J. N.

S:t Ragnhilds Gilles årsbok 1941

har en värdefull uppsats av Jonny Roosval om Altarskåpet i Söderköpings stads-kyrka. Ann-Sofi Schotte berättar om resultatet av utgrävningen i S:t Laurentii sakristia juni 1940 och Bengt Cnattingius om Kyrkominnen i Östra Ny.

Täljebygden 1941

är Östra Södermanlands Kulturhistoriska Förenings årsskrift (fortsättning på Vår Bygd). Den innehåller bl. a. en beskrivning om Salems kyrka av Henrik Alm och en uppsats om Stockholms läns vapen av Ivar Schnell. Jakob Pettersson skriver om »Våra hedniska förfäder och vi. — Paralleller och hugskott» och Jöran Sahlgren om Namnet Södertälje.

Karl XII:s död.

Traditionsforskningen är en ung vetenskap, alldeles som fornforskningen, och den har ännu inte i alla delar funnit sin form. Den historiska forskningen har mer än 300-åriga anor och en minutiöst utarbetad metodik. Det är helt naturligt att dessa båda vetenskaper se ganska olika på ett gemensamt problem. Så är fallet just beträffande Karl XII:s död. De två vetenskapernas olika utgångslägen, problemets gåtfulla karaktär, de nationella känslöstämningarna och ett nytt viktigt material ha skapat alla förutsättningar för en vetenskaplig fejd. Den har också blivit ovanligt livlig.

Intendent Sandklef i Varberg och hans medarbetare inledde debatten med den stora boken om Karl XII:s död. Professor Ahnlund och Karolinska Förbundet svarade med

en lika stor volym. Och nu har Sandklef kommit med sitt genmäle i form av en bok, som han kallar »Kulknappen och Karl XII:s död» (Gleerups förlag, Lund. Pris kr. 7: —).

Vi önska fästa uppmärksamheten på detta arbete, då det liksom Sandklefs förra visar delvis nya vägar för bygdeforskningen; bygdens eget folk äro de viktigaste medarbetarna.

Utgångspunkten är det kända knappfyndet från Öxnevalle. Traditionen kunde berättat, att en soldat Nordstierna haft med den hem från Fredrikshald och kastat bort den vid Deragård. Här hittas den 1932 och visade sig vara en kulknapp av fullständigt unikt slag. Fyndet aktualiserade i orten gängse berättelser om Karl XII och hans död, vilka upptecknades och granskades av Sandklef. Hans medhjälpare granskade problemet ur bl. a. historisk, medicinsk och ballistisk synpunkt och kommo på skilda vägar fram till samma resultat: kulknappen från Öxnevalle är med stor sannolikhet Karl XII:s dödsula.

Professor Ahnlund godkände inte premisserna och ansåg bl. a. sägenmaterialet osäkert och misstolkat. Föreliggande bok är ett svar på den kritiken — ett vidlyftigt och intressant svar, som dels bringar nytt, belysande material i dagen, dels granskar det gamla utgångsläget. Boken är skriven med Sandklefs högst personliga och levande stil, med polemisk skärpa och humor. Man läser den i ett svep som en spännande kriminalroman.

Att boken skulle övertyga den historiska skolan är väl inte att begära. Men för den som sysslat med traditionsuppteckning står det klart, att det i hela detta sägenmaterial finnes — utom de vanliga vandringssägner — några uppgifter som äro unika och måste ges en speciell tolkning. Det gäller den hemförda knappen. Här ha vi att göra med ett okänt motiv, som har trovärdighetens prägel. Sandklefs tolkning är fantastisk — men sannolik.

Och så kommer härtill specialundersökningen av knappen. Enligt traditionen skulle den vara av östligt (sydöstligt) ursprung. I förra boken visades att dess »typ» troligen var turkisk, i varje fall ej nordisk eller västeuropeisk. Nu har fackmännen gjort spektralanalys både av manteln och kärnan och från helt nya utgångspunkter

kommit till samma resultat: ursprunget är östligt eller sydöstligt!

Gåtan Karl XII:s död är därmed inte löst, men den Sandklefska hypotesens sannolikhet har ökat. Hans detektivarbete fortsätter, och man väntar inte utan spänning på nästa dokument.

J. N.

Mora med omnejd heter en vägvisare för Dalaresor, författad av Gerda Boëthius och utgiven som nr 1 i serien Zornmuseets hembygdsböcker.

Det är ingen stor bok, men den är späckad av rikt och intressant innehåll. Särskilt lämpad är den för cyklister och vandrare, som vill tränga djupare in i bygden, en kvalificerad ciceron, som i koncentrerade vägledningar ger både praktiska anvisningar, färdrouter och ett intressant, flödande rikt stoff om bygdernas historia, liv och egenheter. Det är både en resehandbok och en hembygdsbildning.

J. N.

Det svenska året, Svenska Turistföreningens förlag. Sthlm 1941, inb. 7: 50.

Det finns en ständigt återkommande fråga i kursarbetet och det är vad och hur man skall studera naturen för att få ett gott utbyte. Den frågan är nu enkel att besvara: Läs »Det svenska året», en årstidskrönika sammanställd under medverkan av Gustaf Edin, Gösta Lundquist och Rudolf Söderberg.

I studiearbetet, det må vara i det enskilda eller i studiecirkeln, kommer »Det svenska året» att vara en ovärderlig handbok och god vän, som man med det snaraste bör skaffa sig. Vare sig man är intresserad av översikter och det normala för varje ort eller vill veta något om tidiga eller sena vårar, långa vintrar eller varma somrar, eller när blåsippan blommar, potatisen skördas eller när tranan drar bort, kan man få sin vetgirighet stillad i den boken.

N. Dck.

Björn von Rosen: Gröna Kammaren, 2 uppl., Gebers 1940. Häft. 7: 50, inb. 10: 50.

Med det allt livligare friluftslivet i landet framträder allt ivrigare ropet på handledningar i hur man skall umgås med natu-

ren. Man vill både veta hur man skall se på det man ser och upplysas om vad man har tillfälle att få se. Som ett mönster på hur man skall nalkas naturen och på vad den rätta samvaron med naturen kan ge oss människor skulle jag vilja sätta Björn von Rosens »Gröna Kammaren». Om vi skulle vara nog förmätna att tro oss kunna få uppleva lika mycket genom vår vistelse i naturen, som Björn von Rosen, så kommer han dock i de allra flesta fall att stå ouppnådd, då det gäller att i ord och teckning tolka det upplevda. Verklig kärlek till och kunskap om naturen är nämligen hos honom parat med ett sant konstnärsskap.

Jag tror att de flesta naturälskare, när de läst Gröna Kammaren, komma att instämma i Sten Selanders omdöme om boken: »En bland de bästa böcker om svensk natur som kommit ut på många år. Detta är mycket sagt, men jag tror inte det är för mycket.»

N. Dck.

»Meddelelser fra Foreningen til gamle bygningers bevaring». (Köpenhamn 1941.)

Man önskar i denna tidskrift vinna ökad förståelse för den meningen att till en rationell stadsplanering hör också ett bevarande av redan befintliga skönhetsvärden, såväl historiskt-arkitektoniska som landskapliga; väl en gång förstörda, stå de ej att rädda senare.

Därför är det av största betydelse att teknikerna, som skola utarbeta stads- och byggnadsplanerna äro villiga att samarbeta med representanter för »skönhetsvärdena». Dyl. representanter kunna i första hand tänkas Nationalmuseum och »Foreningen til gamle bygningers bevaring». Det gäller ju huvudsakligen att få parterna tillsammans, att så att säga förena det rationella och sakliga med det historiska och sköna. För den skull har Nationalmuseet och ovannämnda förening förra året hänvänt sig till samtliga »Byraad» (byggnadsnämnder) med erbjödande att få sig utpekade de byggnader och områden som äro värda att bevaras för framtiden. Ett steg i denna riktning togs i februari 1941 vid ett möte i den danska ingenjörsföreningen mellan teknici och intresserade för »skönhetsvärdena». De båda parterna kommo varandra vid detta tillfälle åtskilligt närmare, slutar artikeln.

B. K—spr.